

Buletinul Centrului, Muzeului și arhivei istorice a evreilor din România

Buletinul Centrului, Muzeului și Arhivei Istorice
a Evreilor din România

Tehnoredactare computerizată: MARIUS GELLER

Culegere computerizată: CRISTINA BONTAȘ
SANDA WOLF

Federația Comunităților Evreiești din România
Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România

Nr. 10

BULETINUL
CENTRULUI, MUZEULUI
ȘI ARHIVEI ISTORICE
A EVREILOR DIN ROMÂNIA

Coordonatori:
Dumitru HÎNCU
Hary KULLER

BUCUREȘTI, 2004

Summary

- Dumitru Hîncu, *The Jews from Bukovina. References* / 7
- Hedi Fried (Suedia), *The Mechanisms of the Holocaust* / 21
- Hary Kuller, *An unknown Document on anti-Jewish reprisals from Odessa* / 36
- Laura-Cristina Geală, *The Historic of the "Ana and Baruch Kahane" School Girls* / 48
- Archival documents: *Romanian Diplomats at the Zionist Congresses (H.D.)* / 64
- M.A. Halevy, *A rabbinic consciousness: Maurice Vexler* / 69
- Lya Benjamin, *The Coral Temple. Historical and cultic-cultural significations* / 84
- Sara Cohn, *Those we cannot forget* / 96
- Hary Kuller, *A Project, an International Reunion and a CD-Rom* / 102
- Filip Faibiș (Israel), *Who Theodor Zissu was?* / 114
- P. Bilciurescu, *The Dynasty of the Antiquarians* / 119
- Reviews: Gina Pană, *A book about "Struma"* / 122

Sumar

- Dumitru Hîncu, *Evreii din Bucovina. Repere* / 7
- Hedi Fried (Suedia), *Mecanisme Holocaustului* / 21
- Hary Kuller, *Un document inedit despre represaliile antievreiești de la Odessa* / 36
- Laura-Cristina Geală, *Istoricul Școlii de fete „Ana și Baruch Kahane”* / 48
- Documente de arhivă: *Diplomați români la congrese sioniste (H.D.)* / 64
- M.A. Halevy, *O conștiință rabinică: Maurice Vexler* / 69
- Lya Benjamin, *Templul Coral. Semnificații istorice și cultural-culturale* / 84
- Sara Cohn, *Cei pe care nu-i putem uita* / 96
- Hary Kuller, *Un proiect, o reuniune internațională și un CD-Rom* / 102
- Filip Faibiș (Israel), *Cine a fost Theodor Zissu?* / 114
- P. Bilciurescu, *Dinastia anticarilor* / 119
- Recenzii: Gina Pană, *O carte despre „Struma”* / 122

EVREII DIN BUCOVINA. REPERE

de DUMITRU HÎNCU

Până la ocuparea Bucovinei de către austrieci, în anul 1774, istoria evreilor bucovineni nu poate fi luată în considerare ruptă de aceea a congenerilor lor din restul Moldovei, cu care făcuseră corp comun vreme de secole. Ocupația austriacă a marcat, însă, o bruscă cezură în această lungă istorie și, de aceea, reclamă o tratare diferențiată.

Intenția Austriei de a ocupa Bucovina a început să prindă contur încă din 1772 când, alături de Prusia și de Rusia, Imperiul habsburgic a participat la prima împărțire a Poloniei. În cadrul acestui partaj, Austria și-a rezervat, se știe, Galiția, după care politica externă a Cabinetului de la Viena a început să anvizajeze și ocuparea teritoriului limitrof al Bucovinei, spre a-și asigura astfel o cale de comunicație directă cu Transilvania. Iar când, la 27 iulie 1774, între Turcia și Rusia a fost încheiat – după un război început în 1768 – Tratatul de pace de la Kuciuk-Kainargi, care prevedea evacuarea Moldovei de către armatele ruse, fără a mai invoca măcar un pretext trupe austriece au pătruns în nordul Moldovei și au început ocuparea întregii regiuni. În felul acesta, la 31 august 1774 și-a făcut intrarea în Cernăuți generalul conte Gabriel von Splény care, la 10 octombrie același an, a terminat cucerirea întregii Bucovine. Înfrântă și slăbită în urma războiului cu Rusia, Turcia nu s-a putut împotrivi agresiei austriece și, la 7 mai 1775, a semnat la Constantinopol o convenție prin care renunța la suveranitatea ei asupra Bucovinei, ca semn al „prieteniei, recunoștinței și bunăvoinței” pe care o nutrea față de Curtea de la Viena.

Încorporată în aceste circumstanțe în noua provincie a Imperiului habsburgic, în Bucovina a fost instituită o administrație militară subordonată Comandamentului suprem de la Lemberg. Comandantul militar al zonei făcea și oficiul de șef al autorităților civile.

Primul cap al administrației militare și civile a Bucovinei a fost, deci, generalul Splény, conte de Michaldy, care a guvernat provincia până în primăvara anului 1778, când a fost trimis pe fronturile de luptă ale războiului pentru succesiunea la coroana Bavariei. În 1776, Splény a hotărât organizarea, pe întreg teritoriul Bucovinei, a unei „conscripții”, adică a unui

recensământ, terminat în decembrie același an. Grație acestuia suntem acum în măsură să cunoaștem numărul exact al populației evreiești din Bucovina la începutul instaurării administrației austriece. Conscriptia a stabilit, într-adevăr, că la Cernăuți trăiau 42 familii evreiești cu 195 suflete; la Sadagura 45 familii cu 186 suflete; la Suceava 55 familii cu 210 suflete; la Vijnița 60 familii cu 208 suflete, iar la Siret 15 familii cu 73 suflete. În total, pe întreg teritoriul provinciei viețuiau 650 familii evreiești cu 2.906 suflete.

Sub raport economic, Bucovina era o provincie precumpănitor agricolă, cu un comerț puțin dezvoltat și fără nici un fel de industrie. Principala îndeletnicire a populației evreiești – care nu avea dreptul să achiziționeze pământ – era negoțul, pe care-l practica și în afara hotarelor provinciei, până la Constantinopol, Veneția, Lemberg, Cracovia și orașele-târguri germane: Breslau, Leipzig și Frankfurt am Mein, unde negustorii evrei exportau animale (cai, vaci, oi) și lână, unt, miere, ceară de albine etc. În schimb, aduceau din Ungaria fierărie; din Rusia piei și blănuri; din Galiția sticlărie și pielărie, sare de bucătărie și vase de aramă; din Frankfurt fierăstraie, foarfeci, cuțite și mătăsuri; din Breslau și Leipzig manufactură, galanterie și coloniale; din Turcia vase de aramă și arme; din Ucraina sticlărie, rachiu etc. În orașele și satele bucovinene viețuiau apoi mulți meseriași evrei, îndeosebi croitori, cizmari, brutari, măcelari, cușmari, tinichigii, zugravi, bijutieri care, în 1783, însumau 101 capi de familie. În fine, o parte, dintre evreii bucovineni se îndeletniceau și cu arendășia, luând în arendă nu numai suprafețe de pământ, ci și mori, păduri, iazuri sau vii.

Dacă în ceea ce îi privește pe evrei von Slény lăsase, în genere, lucrurile așa cum le găsisse la instalarea sa la Cernăuți, urmașul său, Karl conte von Enzenberg, s-a făcut, însă, repede remarcat printr-o sistematică acțiune de îngrădire a libertăților lor recunoscute de secole. Arătându-se îngrijorat de afluxul unor „noi” evrei veniți din Rusia și Galiția, și beneficiind de sprijinul unor evrei „vechi” care nu-i vedeau nici ei cu ochi buni pe proaspeții „Betteljuden” („evrei cerșetori”) fugiți din fața pogromurilor, Enzenberg instituie o adevărată rețea de denunțatori ai „căsătoriilor secrete” încheiate fără o licență obligatorie eliberată de autorități și, în genere, a tuturor „acțiunilor” săvârșite de proaspeții așezați pe teritoriul provinciei. Complicii săi erau răsplățiți cu funcții sau alte avantaje. Cum s-a întâmplat, de pildă, cu prilejul alegerii unui nou gaon al Cernăuțiului (judecător ales din rândul populației evreiești) după moartea lui Lazăr Israel, care deținuse această funcție vreme de trei decenii. Alegerea urma să fie făcută între doi candidați: Mendel Isac și Iosef Schmul Pultaver, acesta din urmă favorizat de Enzenberg. Cel dintâi a obținut un număr mai

mare de voturi, dar guvernatorul i-a întins o cursă ce i-a îngăduit apoi să-l recuze. I-a solicitat astfel, după obiceiul vremii, un „dar” de 30 de ducați, pe care, evident, i-a și primit; dar la proclamarea rezultatului votării l-a trimis la templu pe căpitanul-auditor Johann Franz Sigowski cu un sul sigilat cuprinzând cei 30 ducați și cu anunțul că guvernatorul nu putea îngădui validarea alegerii unui om care încercase să-l mituiască. A fost, poate, numai un episod, dar cât se poate de revelator pentru atitudinea pe care administrația austriacă înțelegea s-o adopte față de evrei, ca și față de toate naționalitățile ce alcătuiau mozaicul etnic bucovinean. Față de români și ruteni, ea a început astfel o intensă campanie de deznaționalizare, pe de o parte prin înăbușirea aspirațiilor lor la o viață spirituală de sine stătătoare, iar pe de alta prin instalarea în toate posturile de oarecare însemnătate a unor funcționari aduși din cele mai diverse colțuri ale imperiului și prin implantarea masivă de coloniști străini.

În iunie 1782, o deputație a evreilor bucovineni a încercat să ajungă la Viena spre a depune împăratului o plângere împotriva prostului tratament la care erau supuși aceștia și a măsurilor de expulzare luate împotriva lor, dar – din ordinul lui Enzenberg – delegația a fost oprită la Tyamenica (Galiția) și, după maltratări, întoarsă la Cernăuți. Puțin mai târziu, în cel mai mare secret, o altă deputație a izbutit, totuși, să răzbească până în capitala imperiului cu o plângere în care principalele recriminări se refereau la faptul că:

- În Bucovina nu existau evrei care să se fi stabilit acolo ilegal și să se fi căsătorit fără o licență cezaro-crăiască.

- Din timpuri imemorabile, le era îngăduit să se ocupe cu negoțul și agricultura și să arendeze pământ, îngăduință pentru care, an de an, plățiseră dările la care fuseseră supuși.

- Din ordinul generalului von Enzenberg au fost trecute abuziv peste graniță 365 familii, fără ca împotriva lor să fi existat vreun cap de acuzare ori măcar să fi fost ascultate. Printre cei alungați se aflau hahami, cantori sinagogali, învățători, adică persoane fără de care nu putea fi concepută practicarea liberă a religiei.

- În fine, deputațiunea solicita ca și în Bucovina să se facă cunoscut că oricine avea o plângere îndreptățită se putea adresa monarhului.

Cum se întâmpla, de obicei, în astfel de cazuri, plângerea evreilor bucovineni a fost, însă, retrimisă spre avizare chiar lui von Enzenberg, iar delegația retrimisă la urmă fără a fi fost autorizată să-și expună prin viu grai doleanțele. Mai mult, de la Viena a venit dispoziția ca de atunci încolo „adunările suspecte” ale unor indivizi sau comunități să fie interzise cu

strășnicie, iar orice recriminări să fie adresate administrației locale, care urma să le expedieze prin poștă la Lemberg și, în ultimă instanță, tot prin poștă, Consiliului de război al Curții (Hofkriegsrat) vieneze.

La începutul lui iunie 1783, înșelând vigilența spionilor lui Enzenberg, evreii bucovineni au izbutit să adune din nou suma necesară trimiterii la Viena a unei delegații, alcătuite din trei fruntași ai lor: Berl Herșl, Zelig Iankl și Haim Șindel. La 10 iunie, cei trei „soli ai evreimii bucovinene” au fost primiți la cancelaria imperială și au apucat să înmâneze un memoriu către împărat, care se afla, însă, tocmai într-o călătorie prin nordul Transilvaniei. După ce enumera toate vexațiunile la care erau supuși evreii din Bucovina, memoriul solicita oprirea expulzării unui număr de 255 familii sau măcar amânarea ei, pentru ca cei în cauză să-și poată pune ordine în afaceri, să-și vândă casele, animalele sau grânele pe care le posedau și să-și achite datoriile.

Până să capete delegația un răspuns, la 14 iunie ea a aflat că împăratul sosise în Bucovina. La 15 și 16 iunie, monarhul a vizitat Suceava, iar la 17 iunie și-a făcut intrarea în Cernăuți, unde i s-au înaintat peste 40 de petiții, toate soldate cu respingerea lor. Mai mult, pe temeiul unei rezoluții autografe a împăratului, la 4 iulie 1783 Consiliul militar al Curții a decis că „față de evrei se va urma cursul anterior stabilit, iar cei ce nu vor voi să devină buni neguțători și meseriași să fie scoși din țară”. În plus, cei care voiau să se îndeletnicească cu agricultura, n-o puteau face „amestecându-se cu creștinii”, ci numai dacă – după ce vor lua în arendă o bucată de pământ vreme de 20 de ani – la cumpărarea ei vor trece la creștinism.

Doi ani mai târziu s-a putut constata că această lungă suită de avanii și năpăstuiți dăduse rezultatele dorite. Catagrafia populației bucovinene din 1785 revela, într-adevăr, că din 29.116 familii bucovinene însumând 146.524 suflete, evreii nu mai reprezentau decât 175 familii, sau 0,6 la sută din populație.

Și totuși, în deceniul care a urmat, voința de a supraviețui a evreilor bucovineni s-a vădit a fi mai puternică decât intenția lui von Enzenberg de a-i împușina. Așa încât, în 1797, față de un număr total de 33.536 familii cu 176.987 suflete, au fost recenzate 614 familii de evrei cu 3.121 suflete, iar în anul 1808, la un total de 45.345 familii cu 215.575 suflete, chiar 804 familii de evrei cu 3.788 suflete. Era o evoluție ce trebuia pusă, evident, în legătură cu situația din Galiția învecinată care, în anumite privințe, era și mai defavorabilă evreilor decât stările de lucruri din Bucovina.

Este și motivul pentru care, la izbucnirea revoluției din 1848, salutând egalitatea în drepturi proclamată prin noua Constituție, evreii din Bucovina

au solicitat, în același timp, despărțirea de Galiția. Și, într-adevăr, la 4 martie 1849, Bucovina a fost proclamată ducat de sine stătător. Această independență n-a durat, însă, decât 34 luni, întrucât un patent imperial cu data de 31 decembrie 1851 a anulat drepturile politice câștigate de părțile componente ale imperiului în 1849. Cu toate acestea, Bucovina a rămas, în fapt, și mai departe despărțită de Galiția. O încercare a contelui Agenor Golucbowski, ministru de Interne în cabinetul de la Viena, de a o reanexa pe plan administrativ la Galiția, s-a lovit de împotrivirea tuturor naționalităților, stărilor și confesiunilor din Bucovina. Încât, la 26 februarie 1861, împăratul Franz Iosif a reintrodus vechile dispoziții, a recunoscut ducatul și stema sa și a prevăzut alegerea unui Consiliu districtual alcătuit din episcopul provinciei și 29 de membri aleși (10 de către marii proprietari de pământ, 7 de către orașe și camerele de comerț și meserii, iar 12 de celelalte stări).

Pentru populația evreiască, evenimentele consecutive anului 1849 și, mai cu seamă, adoptării Constituției imperiale din 1867, care îi garanta drepturi cetățenești depline, exercitarea oricăror meserii și posibilitatea de a dobândi proprietăți agricole, a avut o influență benefică atât asupra stării economice, cât și asupra dezvoltării ei culturale.

Fapt semnificativ, în Bucovina a putut lua naștere chiar o pătură de mari proprietari de pământ evrei. Încât în 1875, în colegiul electoral al marilor proprietari, din totalul de 182 alegători 14 erau evrei, iar în 1888 la un total de 141 de electori erau 38 evrei, proprietari a 37 moșii. Bine administrate, aceste moșii beneficiau de economiști, agronomi și de un personal calificat evreiesc, provenit în cele mai multe cazuri dintre absolvenții școlii medii de agricultură din Cernăuți. Și, de aceea, pe lângă o seamă de moșii evreiești au fost înființate întreprinderi industriale ca: distilerii, fabrici de bere, de drojdie, mori, cărămidării, fabrici de zahăr, de prelucrare a lemnului etc. Iar când, la începutul secolului XX, a început și în Bucovina un rapid proces de socializare a capitalurilor întreprinderilor private prin absorbirea lor de către marile bănci și, consecință directă, apariția unei pături de mari acționari, printre ei s-au aflat și destui evrei. O altă sferă de activitate economică a lor a fost în continuare comerțul, de la cel cu amănuntul la cel cu ridicata și de export-import. Iar în strictă interdependență cu marile exploatari agricole, cu industria și comerțul, mai ales către sfârșitul veacului, evreii bucovineni s-au lansat și în dezvoltarea rețelei de drumuri forestiere și locale și în construcția de locuințe. O parte a populației urbane evreiești era alcătuită din meseriași și meșteșugari de tot felul: croitori, cizmari, tinichigii, caretași, tâmplari, ceasornicari, tipografi, giuvaergii etc. Așa se face că în 1886, de pildă, printre cei 15.000 evrei care

trăiau atunci la Cernăuți (care avea o populație totală de 45.000 locuitori) erau consemnați 397 meseriași și meșteșugari evrei cu patentă, în afară de cafele și ucenicii lor, evident, mai numeroși.

Aceste incontestabile progrese în statutul social și economic al evreimii bucovinene n-au rămas, desigur, fără urmări și asupra vieții lor comunitare. Au luat ființă noi comunități (ca bunăoară cele din Storojineț și Gura-Humorului), care – conform Legii constituționale din 21 decembrie 1867 – se bucurau de administrații autonome și de dreptul de proprietate asupra instituțiilor de cultură, învățământ și asistență socială înființate de ele. Cu toate acestea, nu toate comunitățile evreiești din Bucovina au putut avea, în timpul dominației austriece, sinagogi proprii, ci doar cele din Cernăuți, Suceava, Sadagura, Siret și Vijnița; în afara lor ființau, însă, un număr destul de mare de case de rugăciuni private. Aproape două decenii mai târziu, la Cernăuți a fost pusă piatra fundamentală a Templului local, care n-a putut fi terminat, totuși, decât în 1877. În 1865, comunitatea din Cernăuți, în fruntea căreia se afla Isac Rubinstein, o personalitate bine cunoscută în viața evreilor bucovineni a epocii, și bancherul Moritz Amster, și-a construit propriul ei spital, condus de chirurgul Osias Wagner. Cu zece ani înainte, mai exact la 16 octombrie 1855, fusese inaugurată și prima școală israelito-germană, dar un mare număr de copii și tineri evrei urmau cursurile instituțiilor de învățământ public austriac. Cei care voiau să urmeze cursuri universitare trebuiau însă să plece mai ales la Viena, unde în 1872 erau înscriși 57 de tineri și o tânără evreică din Bucovina. După înființarea, în 1875, a universității cernăuțene, numărul studenților evrei a sporit rapid; în 1905, de exemplu, dintr-un total de 636 studenți, 264 (sau 41%) erau evrei.

În același timp, începând cu deceniul 6 al veacului al XIX-lea, evreii bucovineni au început să participe activ și la viața politică a provinciei, ceea ce a încurajat, printre altele, un proces asimilist, devenit tot mai puternic către sfârșitul secolului și începutul celui următor. Fenomenul a căpătat chiar o asemenea amploare, încât în 1882 un membru important al comunității cernăuțene a publicat la Zürich broșura *Wir, Juden. Betrachtungen und Vorschläge eines Bukowiner Juden* (Noi, evreii – considerații și propuneri ale unui evreu bucovinean), în care sugera, pur și simplu, renunțarea la iudaitate și asimilarea cu celelalte națiuni ca unic mijloc de a conjura antisemitismul. Firește, aceste poziții de negare a propriei individualități naționale, de dispreț față de un trecut multimilenar, au trezit riposte nu mai puțin categorice. În acest sens s-a făcut îndeosebi remarcat rabinul dr. Igel care, folosindu-se de prilejul vizitei la Cernăuți a

scriitorului de limbă ebraică Pereț Smolenski, purtător de cuvânt al mișcării de emancipare națională a evreilor, a cerut sprijinul acestuia pentru crearea în Bucovina a unei instituții de învățământ cu misiunea de a pregăti în spirit iudaic profesori și rabini. Smolenski s-a declarat întru totul de acord, dar proiectul n-a putut fi înfăptuit. Aceeași linie de conduită a fost urmată și de succesorul dr. Igel, șef rabinul dr. Iosef Rosenfeld (1858-1922).

Pe de altă parte, grație pozițiilor dobândite de populația evreiască în viața economică a provinciei, ea și-a putut asigura o reprezentare adecvată și în instituțiile politice locale. Astfel, cu ocazia întrunirii primului Landtag (Consiliu provincial) al Bucovinei, viceprimarul evreu al Cernăuțiului, dr. Josef Fechner, a fost ales să reprezinte orașul în acel prim organ legislativ pe durata legislaturii 1861-1867. După dr. Fechner, populația evreiască a continuat să fie neîntrerupt reprezentată în Landtag, prin Isac Rosenberg, dr. Hermann Porse, Leibuca Berber, Iacob Kohn, David Tittinger, Josef Steiner, Wilhelm Tittinger și dr. Beno Straucher.

Primii vestitori ai mișcării sioniste din sânul populației evreiești bucovinene s-au recrutat dintre tinerii aflați la studiu în capitala Imperiului habsburgic, unde ființa o organizație activă sub conducerea dr. Birnbaum. Sub impulsul lor, ideea creării unui cămin național evreiesc a început să-și facă, treptat, loc și în cercurile burgheziei evreiești bucovinene, încât în 1900, cu prilejul sărbătorilor de toamnă, a putut fi organizată la Cernăuți prima chetă pentru colectarea de fonduri în vederea colonizării Palestinei. Iar la 14 iulie 1891, a fost înființată, tot la Cernăuți, cea dintâi societate academică sionistă – „Hasmonaea” – care și-a deschis campania împotriva asimilării cu germanii prin conferința intitulată chiar „Contra asimilării evreilor”, ținută de atunci tânărul Mayer Ebner, care va juca, ulterior, un rol de prim ordin în viața evreimii bucovinene, atât în plan local, cât și ca reprezentant al ei în parlamentul României întregite. În anii imediat următori, la îndemnul „Hasmonaei” au luat ființă cercuri sioniste și la Rădăuți, Suceava, Siret, Frumoasa etc. Ele au înmănuncheat un număr destul de mare de aderenți, încât au putut trimite trei delegați la primul Congres sionist întrunit la Basel, anume: dr. Mayer Ebner, dr. Isac Schmierer și dr. Leo Picker. Alte societăți academice sioniste bucovinene au fost: „Hebrania”, „Emuneh” și „Zephira”.

Cele de mai sus nu trebuie să inducă, totuși, de fel ideea unei născânde și perfecte armonii și unități de vederi în sânul populației evreiești din Bucovina. Dimpotrivă, în toată perioada de până la primul război mondial ea a cunoscut puternice divergențe și conflicte de interese între, pe de o parte, cercurile cu precădere interesate de noua lor prosperitate economică și

de participarea la viața politică a provinciei și chiar a imperiului – prin deputații din parlamentul vienez – ce respingeau izolarea confesională și, prin ricoșeu, și mesianismul mișcării sioniste, iar pe de alta, vizionarii unui alt viitor pentru întreaga națiune, dar și păturile înrâurite de ortodoxia exclusivistă de influență galițiană.

Oricum, mai merită, poate, semnalat că la alegerile camerale organizate la Cernăuți în 1913, primar al orașului a fost ales fruntașul evreu liberal dr. Salo von Weisselberger. După care, la Sarajevo au răsunat pocnete de armă ucigașă și primul război mondial a întrerupt amintita evoluție a evreimii bucovinene. Iar o dată cu sfârșitul conflagrației mondiale, în viața evreimii a început o nouă perioadă, cu alte caracteristici și alte probleme.

La finele anului 1917, în cercurile conducătoare evreiești din monarhia habsburgică a început a fi ventilată ideea convocării unui congres similar cu cel care luase ființă, la începutul aceluiași an, în Statele Unite. Dar curând s-a văzut că între diversele segmente ale populației evreiești din Austro-Ungaria existau nu numai deosebiri de opinii, ci și interese economice divergente, și ideea a fost abandonată. De aceea, când în toamna lui 1918 prăbușirea monarhiei bicefale nu mai lăsa loc nici unei îndoieli, în sânul populației evreiești din Bucovina și-a făcut loc ideea organizării unei reprezentanțe naționale proprii și, la 14 octombrie, delegații diferitelor partide evreiești s-au întrunit într-o consfătuire pregătitoare în vederea convocării unui Consiliu național – similar cu acelea ale celorlalte naționalități din provincie – și care, ulterior, s-a pronunțat în favoarea unirii Bucovinei cu România. Rememorând poziția populației evreiești din Bucovina față de întregirea țării, un articol apărut la 11 noiembrie 1924 în „Ostjüdische Zeitung” – de sub conducerea dr. Mayer Ebner – cu ocazia dezvelirii la Cernăuți a Monumentului Unirii, sublinia astfel: „Când i-a sunat ceasul, monarhia (austro-ungară – n.n.) s-a dezmembrat în părțile ei componente, iar ceasul i-a sunat atunci când ultimul împărat a dat națiunilor ei dreptul de a alege Consiliu național și a-și hotărî singure destinul. Tot atunci s-a văzut că provinciile au fost doar alăturate una – celorlalte. Ele n-au constituit, se pare, nicicând o unitate organică. Iar în epoca redeșteptării naționale, nici chiar o dinastie atât de veche nu mai putea alcătui liantul care să mențină națiunile trezite într-un stat unic...” Bucovina rămăsese fără o legătură teritorială cu țările austriece „ereditare” și era limpede că trebuia să se unească cu una din țările vecine. Imperative istorice, geografice și economice impuneau unirea cu România. Un adevăr și nu o simplă frază este că: Bucovina revenise în hotarul ei firesc.

Noi, evreii, considerăm această unire sub specie aeternitatis.

Veșnicia nu este, însă, în firea Istoriei. Căreia, pentru a fi în nota lui Mayer Ebner, i se potrivește mai degrabă sintagma *panta rei*. Într-adevăr, cum știm, Bucovina de Nord a fost ruptă ulterior de trupul României Mari, iar evreii de acolo au fost expediați, tot după cum știm, în cea mai mare parte, pe drumul fără întoarcere al deportărilor și execuțiilor în masă.

E adevărat, autorul articolului mai adăuga și că în zilele acelea de sărbătoare a poporului român, evreii erau gata să uite de grijile și umilințele la care erau supuși la tot pasul. El se referea, desigur, la un context de împrejurări specifice Bucovinei și având certe și dureroase repercusiuni asupra populației evreiești de acolo. Căci ce se întâmplase?

Mulțumită unor împrejurări istorice favorabile, evreii din Bucovina se ridicaseră mult deasupra altor comunități din Europa răsăriteană. Gradul înalt atins de instrucția lor generalizată, marele număr al celor cu studii superioare și exercitând profesii liberale ori pe acelea de angajați ai unor instituții de stat și municipale, le conferiseră un statut bine definit în societatea bucovineană. Medicii, inginerii, avocații, profesorii evrei fuseseră unanim apreciați pentru competența lor, iar funcționarii evrei apreciați pentru priceperea și eficiența lor chiar de cei ce nu vedeau cu ochi buni această situație. Și la fel se întâmplase și cu industriașii, comercianții, meseriașii sau cu evreii ocupați în îndeletnicirile legate de cultivarea pământului său împădurit.

Războiul și răstimpul care i-a urmat au modificat în mod defavorabil această stare de lucruri. Evreii bucovineni s-au văzut astfel, mai întâi, în postura de a trebui să lupte – de altfel ca și consăngenii lor din restul țării – pentru recunoașterea unor drepturi cetățenești de care ei – spre deosebire de cei din Vechiul Regat – se bucuraseră anterior și de multă vreme. Apoi, împrejurarea că urmaseră școli și universități de limbă germană s-a răsfrânt brusc și în chip foarte dezavantajos asupra unor largi categorii de intelectuali evrei: avocați, profesori, judecători etc., întrucât noile autorități românești au introdus de pe o zi pe alta ca limbă oficială limba română în instituțiile de stat, în învățământ, în practica judiciară ș.a.m.d. Încercările de a obține o perioadă de grație pentru ca intelectualii evrei pe care-i priveau noile măsuri să învețe românește nu s-au bucurat de înțelegerea autorităților centrale și, în felul acesta, un mare număr dintre ei au fost destituiți sau mutați arbitrar. Toate acestea au creat neliniști, proteste care, la rândul lor, au provocat reacții antievreiești, învinuiri de antiromânism, conferind chiar o anume tentă specifică antisemitismului din Bucovina.

După un timp, lucrurile s-au așezat însă și, în 1923, dr. Mayer Ebner a putut declara, într-un interviu acordat ziarului „Universul” din București: „Germanii, evreii și polonii s-au alipit fără rezerve la statul român... La aceste trei națiuni sunt excluse tendințele iredentiste... La noi există multă simpatie pentru poporul român, deoarece îl găsim bun și prietenos. Toate neînțelegerile și măsurile severe provin de la o pătură pe care o favorizează totdeauna guvernul și care este naționalist-șovinistă, sub teroarea celor mai radicali naționaliști”. Iar către finele lunii aprilie 1926, când printre evreii din Cernăuți s-a răspândit știrea morții episcopului Vladimir de Repta, ziarul „Ostjüdische Zeitung” a scris îndurerat:

„Vestea morții lui Repta a stârnit regrete în toată populația, inclusiv cea evreiască. Ea s-a răspândit pretutindeni și pretutindeni nu se auzeau decât amintiri despre defunct. Comunitatea evreiască și instituțiile sale au arborat drapelul în bernă”. Cortegiul funerar s-a oprit și în fața Templului evreiesc, iar șef-rabinul dr. Mark a rostit în ebraică: „În fața acestui sfânt templu, împodobit și luminat în cinstea Ta, în fața sulurilor pe care, în timpul războiului, le-ai luat sub scutul Tău atunci când au fost amenințate cu profanarea, îți transmit salutul evreimii din Cernăuți care Te-a respectat și Te-a iubit”.

În același an, de altfel, și o altă moarte, dar de astă dată o omucidere, anume asasinarea, în chiar clădirea Tribunalului din Cernăuți, a elevului Falik, îndoliase evreimea bucovineană, ca și întreaga populație evreiască din țară. Asasinul, otrăvit sufletește de propaganda antisemită și transformat de aceasta într-un trist erou al ei, a fost, după mai multe simulacre de proces prin fața câtorva tribunale, până la urmă... achitat, în ciuda intervențiilor și interpelărilor făcute în Camera deputaților de dr. Ebner și în Senat de dr. Karl Klüger. Sentimentul de frustrare și indignare pricinuite de verdict, ca și evidenta îngăduință arătată de guvernul liberal față de mișcările antisemite prilejuite de așa-numitul Congres studentesc de la Oradea din anul 1927, au făcut ca în alegerile din 1928 populația evreiască să sprijine masiv partidul național-țărănesc, cu care a și încheiat un cartel electoral. În urma acestor alegeri, în Cameră au fost aleși trei deputați evrei: dr. Theodor Fischer, dr. Josef Fischer și M. Landau, iar în Senat dr. Mayer Ebner, care au și constituit primul grup parlamentar evreiesc din istoria parlamentului României.

În ciuda acestor avataruri pricinuite de împrejurări pe care nu le putea înrâuri, ci doar să le sufere consecințele, populația evreiască din Bucovina ducea o existență remarcabilă din multe puncte de vedere și cu caracteristici

ce-i confereau o notă distinctă în concertul celorlalte comunități din România.

Astfel, mișcarea de emancipare națională, mișcarea sionistă, era mai puternică printre evreii din Bucovina decât în restul țării. În 1920, luase naștere o intensă activitate de pregătire a tinerilor dornici să construiască un cămin național propriu în Palestina, mișcare ce a și izbutit să formeze sute de viguroși „haluțimi” pregătiți în tehnicile agricole pe care urmau să le utilizeze în noua lor patrie. La rândul ei, mișcarea sionistă feminină, condusă de Klara Klinger, educa generații de tinere fete în dragostea față de Sion și în ideea muncii pentru reclădirea acestuia. Asociația sportivă „Macabi” îi antrena pe tinerii evrei în toate disciplinele sportive, dar îi educa și în spiritul idealurilor sioniste. *Leader*-ul ei bucovinean, ing. Michael Schindler, a dovedit în serviciul acestei activități o mare capacitate organizatorică, cât și un exemplar spirit de răspundere față de educația noilor generații.

Activitatea de ocrotire a sănătății și asistenței sociale a populației evreiești bucovinene înregistra și ea progrese vrednice de semnalat. În centrul orașului Cernăuți a fost construit un cămin pentru îngrijirea copiilor orfani; grație soților dr. Gustav și Zunia Schifter a fost ridicat un spital pentru îngrijirea bolnavilor de tuberculoză; la Cecina, nu departe de Cernăuți, a fost organizată tabăra de vacanță pentru copii „Eliezer Steinberg”, denumită după poetul omonim; sub impulsul unor doamne inimoase au luat ființă un număr de grădinițe de copii, dintre care una a fost numită „Regina Maria”; vechiul spital evreiesc a fost mărit și modernizat; în fine, pentru ajutorarea tinerilor studioși nevoiași a fost construit un cămin studentesc, dotat și cu cantină. În plus, în afara acestor instituții de primă însemnătate, în întreaga provincie acționau societăți de binefacere inițiate de cele mai multe ori de doamne active și generoase.

Continuând o mai veche tradiție, în Bucovina ființa și o rețea de instituții private de învățământ în limbile ebraică sau idiș. Printre cele dintâi se cuvin amintite măcar moderna Ieșiva din Vijnița în care, în afara obligatorilor cunoștințe de Talmud, cursanții erau pregătiți și pentru diverse meserii sau munci agricole, și Talmud Tora din Cernăuți; iar printre cele din urmă, școlile înființate de „Asociația școlară în limba idiș” (Jüdisches Schulverein), care publica lucrări pedagogice și literare ale scriitorilor de limbă idiș. Societatea „Morgenrot” întreținea o școală de meserii cu secții separate pentru băieți și fete, iar într-o altă clădire, ridicată ulterior, o sală de teatru destinată a contribui la finanțarea procesului de învățământ. În aceeași clădire funcționa și biblioteca „Wladimir Medem”.

Dar poate că ceea ce conferea o notă realmente distinctă existenței evreimii bucovinene era mai ales calitatea vieții ei spirituale.

Teatrul evreiesc, care-și avea originea încă de pe vremea trecerii prin Cernăuți a lui Goldfaden, a cunoscut în perioada interbelică o sensibilă mărire și modernizare. Trupe de teatru evreiești de peste hotare – cu actori celebri, ca Mali Picon, Nelly Kessmann, Misa Fischson, Paul Baratov – erau prezente în fiecare stagiune; iar teatrul din Vilna nu neglija niciodată să-și prezinte la Cernăuți cele mai bune spectacole.

Pictori și sculptori, ca Moses Barasch, Iacob Eisenscher, Artur Kolnik, Șlomo Lerner sau Bernhard Reder, învațeau viața artistică cu opere care au rezistat cu succes trecerii timpului.

Dar evreii bucovineni erau și mari amatori de muzică. Întemeiată încă în 1878, societatea de muzică (Musik-Verein) a stimulat drumul spre notorietate al compozitorului Norbert Gingold și al tenorului de celebritate mondială Iosef Schmidt, care și-a început cariera în corul Templului local.

De asemenea, evreii bucovineni ocupau poziții de frunte în presa de limbă germană a provinciei. Ziare ca „Cernowitzer Allgemeine Zeitung”, „Czemowitzer Morgenblatt”, „Vorwärts”, „Der Tag”, „Ostjüdische Zeitung” sau „Sonn-und – Montagszeitung” erau citite, de altfel, nu numai la Cernăuți sau București, ci și la Berlin și Viena. Conștiința apartenenței la un neam cu mare trecut a impulsionat alcătuirea și publicarea unei lucrări de mare amploare cum este „Jüdische Nationalbiographie”, a lui S. Wininger, apărută în 7 volume între 1925 și 1936.

Din sânul evreimii bucovinene a ieșit o mare pleiadă de scriitori de primă mărime, atât de limbă idiș – ca Ițic Manger sau Eliezer Steinberg – cât, mai ales, de limbă germană, pe care vicisitudinile vremurilor i-au împrăștiat apoi în lumea întregă. Isac Schneyer a apucat, de pildă, să se refugieze în SUA, Victor Wittner în Elveția, Eric Singer și Iosef Kalmer în Anglia, Clara Bloom mai întâi la Moscova și apoi în China; Moses Rosenkranz a cunoscut Gulagul sovietic, de unde a izbutit să scape abia la sfârșitul deceniului cinci, pentru a se stabili la Lenzkirch (în Pădurea Neagră); Alfred Gong a ajuns până la urmă la New York; Paul Celan, după o scurtă etapă bucureșteană, a ales ca reședință Parisul, dar este, pe drept cuvânt, socotit cel mai important poet german din a doua jumătate a secolului XX; Rosalia Scherzer, intrată în marea literatură germană sub pseudonimul Rose Ausländer, și-a sfârșit zilele la Düsseldorf; Alfred Kittner, Immanuel Weissglass au cunoscut lagărele din Transnistria și de peste Bug; Selma Meerbaum Eisinger n-a mai supraviețuit Transnistriei, iar opera ei a apucat să vadă lumina tiparului numai datorită faptului că o

prietenă a purtat-o într-un rucsac prin toată Europa înainte de a o duce în Israel; Alfred Margul-Sperber, care a izbutit să ajungă la timp la București unde și-a câștigat prietenia și admirația unor figuri proeminente ale literaturii române, a făcut enorm pentru a-i ajuta pe mulți din cei amintiți înainte. Fiecare dintre ei merită să fie reamintit separat. Este ceea ce a făcut, bunăoară, o frumoasă antologie din opera a 22 poeți bucovineni, intitulată *Faden ins Nichts gespannt* (Fire întinse în neant), apărută în 1991 în binecunoscuta editură „Insel” din Germania, sau expoziția itinerantă „În limba ucigașilor”, organizată de „Literaturhaus-Berlin” și deschisă, rând pe rând, în capitala Germaniei, la Viena, Salzburg, Frankfurt și București (în saloanele Institutului „Goethe”).

Începând din vara anului 1940, o dată cu intrarea trupelor sovietice în Bucovina de Nord, răpită României prin pactul Ribbentrop-Molotov, pentru populația evreiască de acolo – ca și pentru cea românească, desigur – a început o perioadă de cumplită restriște. Evreii exercitau meserii *ab initio* suspecte sovieticilor: proprietari de pământ, industriași, comercianți, bancheri etc., sau erau intelectuali de factură occidentală. Prima măsură împotriva lor a fost sistematica campanie de spoliere a „exploataților”, prin confiscarea caselor, pământurilor, depozitelor bancare etc., după care a urmat concedierea din servicii publice. În școli n-au mai fost admise ca limbi de predare decât rusa și ucraineana. După care au început să acționeze noile tribunale sovietice care, pentru vini ridicole sau chiar imagine, pronunțau pedepse de 20 de ani de temniță. Culmea arbitrariului ocupației sovietice a fost atinsă, însă, în noaptea de 12 spre 13 iunie 1941, când câteva mii de locuitori, dintre care 80% evrei, au fost „strămutați” în Siberia. Printre „dușmanii poporului” căzuți pradă furiei dezlănțuite a NKVD-ului și acoliților săi locali s-au numărat atunci, evident printre mulți alții, dr. Theodor Weisselberger, conducătorul organizației sioniste, dr. Benedict Kasswan, președintele societății culturale „Ihud”, dr. Karl Klisger, șeful Oficiului palestinian, ing. Jerome Baltinester, vicepreședintele clubului sportiv „Macabi”, dr. Berthold Balikman, membru al conducerii organizației sioniste, citați aici doar cu titlul de exemplu. Deportajii au fost siliți să semneze declarații prin care arătau că acceptau „de bună voie” să plece, dar de revenit n-au mai revenit decât foarte puțini și după mulți ani.

Și totuși cele mai grele încercări pentru populația evreiască a Bucovinei aveau abia să urmeze. Ele au început chiar din primele zile ale războiului lui Hitler împotriva URSS. Asasinate cu sânge rece au fost comise astfel la Ciudin (jud. Storojineț), la Costina-Suceava, la Săhărești, Șerbăuți, Comănești, Găureni, Igești. Apoi, după instalarea Gestapo-ului la

Cernăuți, crima a devenit organizată, sistematică. Una dintre cele dintâi personalități evreiești arestate a fost șef-rabinul dr. Abraham Iosef Mark, căruia singura știre care i-a mai parvenit a fost incendierea frumosului Templu al comunității cernăuțene. Agenți ai Gestapoului au adus la fața locului două butoaie cu benzină și i-au dat foc, având grijă ca toate cele 63 suluri sfinte să fie prefăcute în scrum! Apoi, sub comanda unui căpitan, pe nume Tinger, au fost înconjurate toate străzile învecinate Templului, evreii au fost scoși din case și, sub o ploaie de lovituri, „încolonați” și duși la Casa de cultură unde, după un simulacru de interogatoriu, au fost scoși în afara orașului și executați. Un alt grup de evrei a avut aceeași soartă seara. Tot evreii au fost siliți să le sape gropi comune și să le astupe... În zilele și lunile care au urmat, masacrele și deportările evreilor din Bucovina de nord, de astă dată ordonate de guvernul de la București, au urmat fără încetare. Textul de față nu poate consemna nici măcar cele mai scandaloase crime. Din Vatra Dornei și împrejurimi au fost deportați, în cinci ore, 2.650 evrei. La 13 octombrie 1941 au fost deportați evreii din Storojineț și din alte ghetouri; la 22 octombrie au fost adunați și expediați peste Nistru 8.000 evrei din împrejurimile Cernăuțiului și din județul Rădăuți... Datele statistice pot spune, însă, eventual, doar câte ceva despre amploarea tragediei evreimii bucovinene. La 29 decembrie 1930, au fost oficial recenzați în Bucovina 93.101 evrei, la 20 mai 1942 – tot după date oficiale – nu mai rămăseseră decât 17.033. Poate că nimic nu vorbește, totuși, mai răspicat și mai elocvent despre voința deliberată de a nimici o întreagă populație, decât un scurt comunicat apărut, la vreun an și jumătate de la deportările de evrei executate de autoritățile antonesciene, în oficiosul „Bucovina” (Anul III, nr. 548, din 9 aprilie 1943) sub titlul anodin: „De la Curtea Marțială”. Iată-i cuprinsul:

„Soții evrei Geldner Meyer și Geldner Regina, evacuați în Transnistria, s-au reintrodus fraudulos în țară, la Cernăuți. Fiind descoperiți, au fost înaintați spre judecată la Curtea Marțială.

Curtea Marțială, în completul d-lor colonel Davideanu ca președinte, dr. maior Munteanu, căpitan Grigoroviță și a d-lui procuror Pocubschi Francisc, luând cazul în deliberare, a condamnat vineri în 3 aprilie crt. pe soții Goldner Meyer și Regina la moarte”.

Vina de a se înapoia pe meleagurile unde se născuseră și trăiseră atâtea generații de înaintași ai lor a fost considerată un păcat capital.

MECANISMELE HOLOCAUSTULUI

de HEDI FRIED (Suedia)

Timp îndelungat am crezut că Holocaustul a avut loc din întâmplare și ne-a fost greu să înțelegem cum s-au putut produce asemenea atrocități într-una dintre cele mai civilizate țări ale Europei. Zygmund Bauman a crezut chiar că motivul pentru care s-au întâmplat toate acestea a fost chiar gradul ridicat de civilizație pe care îl atinsese societatea germană. Cuceririle din domeniul științei și tehnicii au făcut posibilă construirea de camere de gazare și crematorii! Știința și tehnica au fost utilizate într-un mod care a condus la creșterea distanței dintre oameni.

În momentul când a fost introdus transportorul cu bandă, muncitorul nu a mai văzut produsul finit. Dispăruse epoca în care cizmarul putea vedea pantoful căpătând formă în mâinile sale. Exact așa cum părțile componente ale unui pantof sunt fabricate de mai multe persoane, nici una dintre ele având responsabilitatea produsului finit, etapele care au condus la Holocaust au fost duse la îndeplinire de diferite persoane. Fără progresele realizate de știință, cum ar fi cele din domeniul chimiei, aceste execuții de proporții industriale nu ar fi fost puse în practică niciodată.

În *How Unique is the Holocaust* (Cât de unic este Holocaustul), Henry L. Feingold notează:

„Ideologia și sistemul social care au dat naștere (Auschwitz-ului) sunt în continuare intacte. Aceasta presupune că statul naționalist nu este ținut sub control, putând declanșa un canibalism social de dimensiuni nebănuite. Dacă nu este ținut în frâu, poate mistui o întreagă civilizație. El nu poate avea o misiune umanitară; excesele sale nu pot fi controlate de coduri juridice sau morale, el nu are conștiință.

Pentru a ține în frâu evenimentele care s-ar putea produce încă o dată, trebuie să ne ajutăm unii pe alții. *Primul pas este acela de a cunoaște aceste evenimente, de a înțelege greșelile trecutului, de a trage învățămintele Holocaustului*”.

Povestea Holocaustului trebuie transmisă mai departe. Și, pentru a evita căderea ei în uitare, ea trebuie transmisă din tată în fiu, deci din generație în generație, în același fel în care istoria exodului din Egipt este povestită de către noi, evreii, în fiecare an, în seara de Pesach.

În *Auschwitz și societatea modernă*, Zygmund Bauman spune:

„...trăim într-un tip de societate care a făcut posibil Holocaustul și care nu conținea nici un element ce ar fi putut împiedica producerea acestuia. Iată suficiente motive pentru a studia ceea ce știm deja că sunt învățămintele Holocaustului. Un astfel de studiu înseamnă mult mai mult decât a cinsti memoria milioanele de oameni uciși, a încheia conturile cu criminalii sau a vindeca rănilor morale încă deschise ale martirilor pasivi și tăcuți. Chiar dacă este realizat cu minuțiozitate, fără îndoială că studiul în sine nu reprezintă o garanție suficientă împotriva reapariției exterminărilor în masă și a spectatorilor indiferenți. Dar fără un astfel de studiu nici măcar nu am ști cât de probabilă sau de verosimilă ar fi o astfel de reapariție”.

Noi, cei care lucrăm cu aceste teme și care, asemenea autorilor mai sus-menționați, credem că a cunoaște Holocaustul este o „vaccinare” împotriva extremismului de dreapta, nu trebuie să ne descurajăm văzând că nazismul reușește să mai atragă adepți. Eforturile noastre trebuie să fie de durată și să se desfășoare pe mai multe planuri. Unul dintre acestea este școala, un altul este reprezentat de părinți și societate. Bineînțeles că evreii știau că nu era bine ceea ce se întâmpla, dar se putea trăi și așa. Și-au spus: „dacă facem cum spun ei, va fi rău. Dacă nu facem ca ei, ne vor împușca”. Ceea ce îi aștepta la capătul drumului, camere de gazare și crematorii, era atât de greu de imaginat, încât nici cei care au fost avertizați nu au vrut să dea crezare unei astfel de posibilități. Căci cine și-ar fi putut închipui că niște germani civilizați, chiar aflați în serviciul nazismului, erau în stare să-șiucidă cu brutalitate semenii nevinovați – tineri, bătrâni, femei și copii?

Pentru a face evoluția evenimentelor mai inteligibilă, voi încerca să prezint diferitele piese de puzzle care au constituit mecanismele Holocaustului, fiecare dintre acestea fiind necesar, dar nici unul suficient funcționării întregului aparat. Aceste mecanisme trebuie definite și conștientizate, astfel încât să putem înțelege și evalua în mod corect situațiile critice în fața cărora ne-ar putea pune viitorul. Ele pot servi, de asemenea, la observarea dintr-un stadiu incipient a semnalelor de avertizare privind un eventual pericol la adresa democrației.

Voi prezenta cinci factori care au contribuit la apariția Holocaustului, fiecare dintre aceștia fiind necesar, dar nici unul suficient:

1. Concepția referitoare la rase din acea perioadă;
2. Antisemitismul vechi de două mii de ani;
3. Perioada de nemulțumire din Germania de după primul război mondial;

4. Educația la vremea aceea;

5. Mecanismele psihologice general-umane.

La acestea vreau să adaug stratagemele naziștilor de tănuire a adevărului, capacitatea lor de a camufla evenimentele, de a folosi un limbaj ambiguu, încărcat de eufemisme și parafraze. *Transportul evreilor în lagărele de exterminare era numit „Umsiedlung”*, deplasare. Selectarea celor ce urmau a fi trimiși în camerele de gazare era denumită *„Selection für Sonderbehandlung”*, procedură de selecție pentru tratament special. A trimite oameni în camerele de gazare se numea *„a face un transport”*. Cei care lucrau la camerele de gazare se numeau *„Sonderkommando”*, trupe speciale. În Polonia și Ucraina Waffen SS se ocupau cu *„Aufräumen”*, epurare, iar diviziile de exterminare erau *„Einsatzgruppen”*, grupuri de intervenție. Ordinele de a-i împușca pe evrei pentru a lăsa teritoriile cucerite *„Judenrein”*, curățate de evrei, se numeau *„Aktion”*, acțiuni. Pentru a evita să se spună că sunt uciși oameni, a fost inventat un verb, *„euthanasiert”*, spunându-se că cei incapabili să trăiască erau *„euthanasiert”*, eutanasiați. Astfel, medicii care se ocupau de „eutanasiere” puteau afirma că ceea ce făceau era să vindece, nu să ucidă. Descoperirile științifice referitoare la existența mai multor rase în regnul animal au condus la ideea existenței a diferite rase în specia umană. Întrucât în regnul animal domnește legea celui mai puternic, aceasta a fost atribuită și omenirii. Toate aceste idei au condus la convingerea că există diferențe și între oameni, că cei aparținând rasei ariene erau superiori celorlalte rase. Teoria privind apartenența germanilor la rasa ariană are următoarea explicație:

La sfârșitul secolului XVIII, un magistrat interesat de lingvistică, William Jones, a fost trimis în India. Studiind sanscrita, a fost uimit de două lucruri: de faptul că această limbă moartă fusese păstrată de cea mai înaltă castă indiană, brahmanii, precum și de faptul că numeroase cuvinte sanscrite se regăseau atât în latină, cât și în greacă. Deducția lui a fost că limbile indoeuropene se vor fi dezvoltat din sanscrită, dar cum anume se întâmplase acest lucru rămânea un mister. Cercetări ulterioare au ajuns la concluzia că limba originară aparținuse unui popor cuceritor din nord, probabil din Tibet, care se răspândise atât către India, cât și către Europa.

Un alt cercetător a descoperit cuvântul „arieni”, denumire dată unor cuceritori de statură înaltă, cu păr blond, piele deschisă la culoare și ochi albaștri, care reușiseră să subjuge poporul originar, cu păr întunecat. Această descoperire a constituit baza teoriei raselor. La începutul secolului XIX, o dată cu apariția nostalgiei după antichitate a mișcării Volkish, a dorinței întoarcerii la origini, a admirației pentru perioada vikingă și zeitățile ei, s-a

propagat ideea că scandinavii și germanii înalți, blonzi și cu ochi albaștri erau descendenții direcți ai acestor arieni. Unii și-au pus întrebarea unde anume în Europa se stabiliseră arienii, supoziția lor fiind că era vorba de Nordul Europei, Scandinavia și țările baltice. Rușii și polonezii, vorbitori de limbi slave, au primit denumirea de „slavi”, în timp ce evreii, care vorbesc o limbă semitică, au fost numiți „semiți”. Faptul că limba semitică este vorbită de un număr mult mai mare de arabi decât de evrei nu i-a pus pe gânduri pe preinșii cercetători. În 1879 este introdus pentru prima oară, de către Wilhelm Marr, termenul de „antisemitism”, care a înlocuit mai-vechiul concept de „ură împotriva evreilor”.

Atunci când naziștii au ajuns la putere, le-a fost ușor să-și convingă adepții de ideea că germanii, rasa superioară ariană, trebuiau să rămână uniți și să se asigure că rasele inferioare sunt ținute la distanță. Oamenii se simt întotdeauna bine să știe că aparțin unui grup superior celorlalți și, în astfel de situații, le este ușor să strângă rândurile împotriva celor mai puțin meritorii.

Hitler și-a prezentat ideile politice în *Mein Kampf*, idei care-și aveau originea în mișcarea pangermană și în antisemitismul de care fusese influențat la Viena. Ele pot fi astfel rezumate:

Diferențele dintre rase constituie un fapt de necontestat, iar rasa ariană reprezintă principalul element creator al omenirii.

Unitatea naturală a omenirii este *Volk*, poporul, cel germanic fiind cel mai numeros dintre toate.

Statul nu există decât pentru a deservi *Volk*-ul, atât morala, cât și adevărul, trebuind subordonate acestui principiu.

Volk-ul trebuie condus de un Führer – un conducător investit cu autoritate absolută.

Democrația este ne-germană, pentru că se bazează pe ideea de egalitate; din aceleași considerente, republica de la Weimar era și ea negermană.

Hitler a propovăduit păstrarea „purității rasei” pentru ca imperiul german să poată atinge vârsta de o mie de ani. Astăzi, deși este evident pentru oricine că nu există gene caracteristice anumitor rase, continuăm să clasificăm oamenii. Continuăm să împărțim oamenii în „noi” și „ei”, chiar dacă nu o facem într-un mod la fel de explicit ca în anii '30. Segregarea există și acum, dacă nu pe criterii rasiale, atunci din punct de vedere cultural, social și economic. Trăim separați, astfel încât imigranților le este greu să pătrundă pe piața forței de muncă, uneori chiar în pofida unor cunoștințe solide.

Antisemitismul are o vechime de două mii de ani. Ura împotriva evreilor care, într-o anumită măsură, exista și înainte de Christos, s-a răspândit și s-a amplificat de-a lungul secolelor sub pretextul că evreii l-ar fi omorât pe Isus. Această acuzație i-a fost lui Hitler la îndemână atunci când căuta țapi ispășitori. El afirma că nobila rasă ariană începuse să degenereze datorită amestecului cu alte rase, principala cauză a acestei degenerări fiind evreii.

În anii '30, evreii erau mai integrați în societatea înconjurătoare decât oriunde altundeva în Europa. Majoritatea germanilor aveau prieteni și colegi evrei și nu erau deloc pregătiți să rupă legăturile cu aceștia. Germanii erau obișnuiți să apeleze la avocați sau medici evrei. Atunci când celor din urmă li s-a interzis prin lege să accepte pacienți germani, s-a întâmplat în nenumărate rânduri ca germanii să continue să se adreseze medicilor evrei, în pofida interdicției. Acest fenomen nu a încetat decât după propaganda organizată cu dibăcie de naziști în mass-media și școli, prin care au reușit să convingă populația de nocivitatea evreilor și de necesitatea de a-i extermina.

În evul mediu, când nu exista încă termenul de „antisemitism”, era de la sine înțeles că „evreul nu poate trăi printre noi ca evreul”. Evreii scăpau de persecuții, doar dacă renunțau la credința lor și se converteau la creștinism. Așa s-a întâmplat în timpul Inchiziției, precum și în timpul pogromurilor. Atunci când naziștii au venit la putere, religia încetase să fie un semn distinctiv al evreului, a fost luat în considerare „sângele”. Nu mai avea nici o importanță dacă un evreu și multe alte generații dinaintea lui se botezaseră, câteva picături de „sânge evreiesc” erau suficiente pentru a fi arătat cu degetul. În acest moment deviza devenise: „evreul nu poate trăi printre noi”. Dar întrucât nici o țară nu voia să-i primească pe evreii germani, au fost elaborate planurile „soluției finale”, iar manifestul lui Hitler a devenit: „evreul nu poate trăi”, punct. Învinuindu-i pe evrei de o conjurație de proporții mondiale, în care erau aruncate laolaltă acuzațiile de comunism și capitalism, lui Hitler nu i-a fost prea greu să convingă masele de justetea eliminării evreilor.

Pe de altă parte, faptul că evreul nu mai avea dreptul să trăiască era o decizie al cărei secret a fost păstrat până la capăt de cei „inițiați”. Nici măcar noi, evreii, nu am înțeles ce ne aștepta, dar asta s-a datorat în mare măsură faptului că ostilitatea împotriva noastră nu era un lucru nou. În cursul secolelor, ea a constituit o regulă, mai degrabă decât o excepție.

Se știe că situația din Germania după primul război mondial s-a caracterizat printr-o perioadă de nemulțumire, de care Hitler nu a întârziat să profite. Atunci când un popor este nemulțumit de starea lucrurilor, unui

conducător charismatic, cu darul retoricii, îi este ușor să ofere soluții simple la probleme complicate. O astfel de situație a fost valorificată de Hitler care, având în spate Partidul Național Socialist s-a instalat în funcția de conducător al Germaniei, făgăduind să rezolve toate problemele țării.

Opinia publică germană se plângea de injustețea Tratatului de Pace de la Versailles, prin care Germania a fost obligată să cedeze teritorii. La aceasta s-a adăugat și nemulțumirea legată de dificultățile Republicii de la Weimar de a controla economia aflată în colaps, inflația galopantă și șomajul în creștere. Hitler s-a folosit de trucul testat timp de secole, de a pune greutățile pe seama unui țap ispășitor. Cel mai la îndemână s-a dovedit a fi, bineînțeles, evreul, căruia i s-au pus în cărcă hotărârile păcii de la Versailles (la masa de negocieri s-au aflat și evrei), inflația puternică (câțiva bancheri cunoscuți erau evrei), precum și șomajul ridicat („Vedeți, evreul ne ia pâinea de la gură!"). În același timp, evreul era învinuit de a fi comunist și, prin urmare, de a dori declinul Germaniei.

Demagogia l-a ajutat pe Hitler să găsească audiență pentru „doctrina” lui astfel încât, foarte curând, mulți germani au ajuns să creadă că dacă reușeau să scape de evrei, imperiul de o mie de ani putea deveni realitate. Hitler le-a promis germanilor „Lebensraum”, *spațiul vital*, le-a promis că va recupera teritoriile „furate”, în tot acest timp pretinzând că el este un om al păcii. Abia în 1938, după *noaptea de cristal*, a spus lucrurilor pe nume. Constatând lipsa de participare a poporului german la pogromuri, a ținut un discurs în care a spus:

„Motivul pentru care, timp de câțiva ani, nu am vorbit decât despre pace a fost constrângerea. Dar, treptat, a devenit necesar să condiționez psihologic poporul german și să-l fac să înțeleagă că există probleme care trebuie soluționate prin forță, atunci când mijloacele pașnice nu sunt suficiente. Dar pentru a reuși acest lucru era necesar să nu popularizăm violența ca atare, ci să explicăm poporului german anumite probleme de politică externă, astfel încât vocea interioară a poporului să înceapă ea însăși să reclame folosirea forței. În consecință, aceasta presupunea explicarea unor anumite evenimente într-un mod care să conducă automat la apariția unei convingeri în mintea maselor. Ce nu se poate soluționa prin bună înțelegere trebuie soluționat prin forță”.

În acest context putem urmări și drumul lui Hitler spre putere. Tatăl lui a murit când el era încă mic. A avut o copilărie foarte grea, trăind în sărăcie și bătut frecvent. Când a început războiul s-a înrolat în armată, a fost ușor rănit, a primit câteva decorații și a devenit caporal. Apoi a plecat la Viena, unde a încercat să se înscrie la o școală de artă, dar a fost respins.

Aceasta a fost cea mai mare dezamăgire a vieții lui, iar mai târziu amărăciunea s-a amplificat. A trăit de pe o zi pe alta, lucrând ca pictor de interioare (simplu amator). Din această perioadă datează primele semne ale urii lui antisemite. A fost puternic influențat de doi antisemiți: primarul Vienei, Carl Lueger, și fondatorul pan-germanismului, von Schoenerer. În 1919 a aderat la mișcarea național-socialistă recent înființată, înaintând treptat în ierarhie, până la funcția de conducător al ei. La începutul anilor '20, considerând că momentul era propice unei revoluții, a înscenat o lovitură de stat, eșuată, cunoscută și sub numele de „lovitura din tavernele din München”. A fost închis, dar după scurt timp a fost eliberat. În perioada de detenție și-a petrecut timpul scriindu-și manifestul politic, *Mein Kampf*, prin care a adus la cunoștința cititorilor, clar și răspicat, că atunci când va ajunge la putere, se va strădui să obțină pentru Germania mai mult teritoriu, „Boden”, întrucât poporul german are nevoie de mai mult spațiu vital, „Lebensraum”. În carte se mai spune de asemenea că doar cei care au sânge arian pot fi cetățeni germani. Evreii, neavând sânge arian, trebuie îndepărtați. Din păcate, puțini au fost cei care au citit cartea și chiar și aceia care au făcut-o nu au crezut că Hitler își va putea pune în practică ideile.

O altă problemă asupra căreia se opresc elevii este dacă Holocaustul ar fi putut avea loc dacă Hitler n-ar fi existat. El a fost cel care a luat decizia „soluției finale” sau este vorba de un fenomen care a apărut și a luat proporții în mod spontan? Răspunsul depinde de cel căruia îi este adresată întrebarea. Există două tabere: prima dintre ele – intenționaliștii – afirmă că Hitler a planificat totul de la bun început. Ca probă este invocată o scrisoare, datată septembrie 1919 și adresată comandantului Adolf Gemlich, în care Hitler scria referitor la viitorul statut al evreilor în Wehrmacht: „Obiectivul final trebuie să fie îndepărtarea completă a evreilor (die Entfernung der Juden überhaupt)”. Un alt argument în favoarea acestei poziții este un discurs ținut de Hitler în Parlament la 30 ianuarie 1939, discurs în care a repetat același lucru sub forma unei profeții: „Dacă evreii vor mai porni un război, aceasta va conduce la nimicirea rasei evreiești în Europa”.

Cel de-al doilea grup – funcționaliștii – susțin că Hitler nu a dat niciodată vreun ordin de exterminare, crimele fiind comise de către cei apropiați lui, corifeii naziști, care doreau să apară într-o lumină favorabilă în fața conducătorului, știind că acesta aproba astfel de idei. Cert este că nu s-a găsit niciodată vreun ordin semnat de Hitler însuși. Adevărul este, probabil, undeva la mijloc: este posibil ca propunerea să fi venit din partea vreunuia dintre liderii SS de rang înalt, apropiați ai lui Hitler, dar Holocaustul nu ar fi putut avea niciodată loc fără aprobarea acestuia din urmă.

Lagărele de exterminare și-au avut originea în planul lui Hitler privitor la „eutanasiere”, bazat pe credința că oamenii a căror existență este considerată „nedemnă” trebuie ajutați să-și pună capăt vieții. Germanii care sufereau de boli psihice, precum și cei cu boli congenitale au fost internați în spitale speciale, dotate cu crematorii, ca Sonnenheim, Hadamar ș.a. La început a fost folosit ca mijloc de „eutanasiere” injecția letală, dar în scurt timp s-au elaborat metode „mai bune”, ca aceea a folosirii monoxidului de carbon. Următorul pas a fost „eutanasierea” pacienților evrei și, o dată cu aceasta, s-a renunțat la încercările anterioare de a ascunde adevărul. Evreii nu au mai fost internați în acele spitale „speciale”, ci au fost injectați acolo unde se aflau. După un timp, populația nu a mai putut ignora fumul și mirosul care veneau de la așa-zisele spitale. Protestele cetățenilor de rând și ale Bisericii au pus capăt acestor „instituții”. Pe de altă parte, uciderea evreilor a continuat, genocidul culminând cu „soluția finală”. A început construirea camerelor de gazare, a lagărelor de exterminare, care au fost amplasate în Polonia, pentru a-i împiedica pe cetățenii germani să fie martorii crimelor. S-au înființat șase astfel de lagăre: Auschwitz II (Birkenau), Treblinka, Majdanek, Chelmo, Belzec și Sobibor. Auschwitz era la origine o veche fortăreață construită de suedezi în timpul Războiului de 30 de ani și folosită drept cazarmă. Când germanii au ocupat Polonia, a fost transformată în închisoare, iar atunci când polonezii au început să fie aduși acolo, a devenit lagărul de concentrare Auschwitz I. Firme germane precum IG-Farben, au găsit o nouă posibilitate de recrutare a forței de muncă ieftine și, în scurt timp, și-au înființat propriul lagăr de concentrare, Monowitz, numit apoi Auschwitz III. Astfel, Auschwitz-ul cuprindea trei tipuri de lagăre: de exterminare, de concentrare și de muncă. Atât în lagărele de exterminare, cât și în cele de concentrare, mortalitatea era foarte ridicată, singura deosebire fiind că cele din urmă nu aveau camere de gazare. În lagărele de muncă deținuții primeau ceva mâncare, spre a le permite să supraviețuiască. Ideea era să se folosească evreii buni de muncă până la epuizare și apoi să fie trimiși în camerele de gazare.

Educația în vremea aceea. O problemă care încă ne mai dă de gândit este aceea a educației autoritare, „pedagogia neagră”, cum a numit-o Alice Miller. Aplicarea acestei metode pedagogice presupunea „dresarea” copiilor în spiritul disciplinei, al respectării oarbe a ordinelor. Copiii care învățau să-și asculte în primul rând părinții, apoi profesorii, urmau în mod evident să-și asculte și șefii la locul de muncă. În armată disciplina era o cerință de la sine înțeleasă și astfel naziștii și toți criminalii de război, mai mari sau mai mici care, după Holocaust, au fost aduși în fața justiției, au putut

argumenta că ei n-au făcut decât să respecte niște ordine, că nu își făcuseră decât datoria. Să-ți faci datoria, să fii tare, să nu plângi niciodată – acestea era trăsăturile de caracter pe care trebuiau să le aibă germanii pentru a fi considerați bărbați.

Șosetele scurte tot timpul anului, dușurile cu apă rece pe geruri cumplite, gimnastica zilnică și alte sporturi erau obligatorii, indiferent dacă un copil dorea sau nu să se supună acestui tratament. Dacă se împiedica și începea să plângă era luat în râs de ceilalți. Dacă plângea când era certat era numit plângăcios. Trebuia să îndure atât durerea fizică, cât și cea psihică. Pedepsele fizice erau la ordinea zilei – tații își băteau în mod regulat copiii cu bâta, cu nuiete verzi de salcie sau cu cureaua de la pantaloni. În unele familii copiii erau bătuți în fiecare sâmbătă – li se administra „bătaia săptămânală”, așa cum noi le dăm astăzi dulciuri. Pedepsa de sâmbătă era prezentată ca o consecință a năzdrăvăniilor de care tatăl nu luase cunoștință. Acesta era, însă, convins că odrasla făcuse vreo boacănă în timpul săptămânii, iar dacă nu, atunci sigur o va face de atunci înainte. Se considera că, prin pedeapsă, părintele își arăta dragostea față de copil: „Pe cei pe care îi iubești îi pedesești”.

Un exemplu despre rezultatele la care a condus această educație îl putem afla din memoriile lui Rudolf Höss, intitulate *Am fost comandant la Auschwitz*, în care acesta a relatat educația severă pe care a primit-o. În scrisoarea de adio (care, bineînțeles, nu este inclusă în carte, dar s-a citit în documentarul radio „Am vrut să fiu vestit pentru severitatea mea”, din 1 ianuarie 2001), el și-a îndemnat copiii să încerce să-și păstreze calitatea de om și să pună sub semnul întrebării dispozițiile ce li se dau, pentru a nu ajunge ca el, cel care nu se îndoiește niciodată de ordinele lui Himmler.

Citez din carte:

„Nimeni nu avea nici cea mai mică îndoială că ordinele lui Hitler trebuiau urmate întocmai și că SS-iștii erau cei care trebuiau să le pună în practică. Cu toate astea, fiecare dintre noi ezita în secret. Eu nu am îndrăznit să mă opun. Ca să-i pot determina pe oamenii mei să-și facă datoria era psihologic imperios ca eu însumi să fiu convins de necesitatea acelor ordine crude. Toți erau cu ochii pe mine. Voiau să vadă ce impresie îmi făceau scene ca acelea descrise mai sus, ce reacții aveam. Discutau orice cuvânt pe care îl aveam de spus despre subiectul acela. A trebuit să mă mobilizez, să dau dovadă de multă stăpânire, pentru a nu-mi trăda cele mai adânci sentimente, chinul și ezitățile care mă măcinau. Am fost nevoit să mă arăt rece și indiferent în fața unor fapte zguduitoare, la care orice ființă înzestrată cu sentimente umane ar fi reacționat. Nu puteam nici măcar să întorc capul,

pentru a nu-mi trăda adevăratele sentimente. A trebuit să privesc cu sânge rece mamele cu prunci în brațe care intrau în camerele de gazare.

Am avut multe discuții cu Eichmann privind detalii legate de «soluția finală» a problemei evreiești, dar niciodată nu mi-am trădat neliniștea care mă măcina. Am făcut tot ce mi-a stat în putință ca să-mi dau seama de sentimentele cele mai ascunse ale lui Eichmann cu privire la «soluție». Da, tot ce mi-a stat în putință! S-a dovedit că și atunci când eram singuri și băutura curgea, când era cât se poate de relaxat și deschis, mintea lui era programată să extermină orice evreu i-ar fi ieșit în cale. Trebuia să radem de pe fața pământului acea rasă, cu sânge rece și fără milă. Altfel urma să plătim scump orice compromis, chiar și cel mai neînsemnat.

Confruntat cu o decizie atât de crudă, am fost nevoit să-mi îngrop cât de adânc am putut sentimentele umane. Trebuie să mărturisesc că, după discuțiile cu Eichmann, astfel de sentimente mi se păreau aproape un act de trădare îndreptat împotriva lui Hitler”.

Mecanisme psihologice. Despre multe dintre mecanismele psihologice am vorbit deja. Am vorbit despre prejudecățile care pot provoca atâta suferință. Am analizat cauzele prejudecăților și evoluția acestora de la observații nevinovate la generalizare, discriminare, violență și, în ultimă instanță, exterminare. Aș vrea să amintesc și cazul deloc neobișnuit al folosirii invectivelor, comportament care adesea este considerat nevinovat, dar care, de fapt, ascunde prejudecăți discriminatorii.

Am găsit undeva aceste cuvinte pe care le consider demne de luat în seamă:

„Teme-te de propriile-ți gânduri,
căci ele nasc cuvinte,
Teme-te de propriile-ți cuvinte,
căci ele devin fapte,
Teme-te de propriile-ți fapte,
căci ele devin obiceiuri,
Teme-te de propriile-ți obiceiuri,
căci ele îți modelează caracterul”.

Un alt mecanism psihologic este convingerea că suntem invulnerabili. Fiecare individ se consideră invulnerabil, și atunci când auzim despre tragedii în care sunt implicați alții, ne vine greu să ne închipuim că ni s-ar putea întâmpla și nouă. Iar dacă suntem noi înșine loviți de soartă, nu ne putem abține să nu întrebăm: „De ce tocmai eu?”

În același timp, fiecare dintre noi se consideră mai bun decât celălalt. Eu cred că sunt un om bun și că n-aș putea face vreodată rău cuiva. Dar în

ce-i privește pe necunoscuți, nu sunt la fel de sigur că și ei sunt niște oameni la fel de buni ca mine. Dacă simt, în adâncul ființei mele, anumite trăsături negative, mi-e greu să le accept și le transfer cu mare ușurință altuia. „Nu eu sunt zgârcit, ci evreul!”, „Mie nu-mi place alcoolul, ci finlandezului!”, „Italianul e leneș, nu eu!” – acesta este raționamentul inconștient care se ascunde în spatele multor prejudecăți.

„Nu eu sunt prost, ci el!”, „El a început!” – de câte ori nu auzim astfel de vorbe, atunci când copiii se iau la bătaie fără motiv. La același argument se recurge și atunci când oamenii pornesc războaie unii împotriva celorlalți, când croațiiucid sârbi și sârbiiucid croați. Aceași a fost explicația și atunci când evreii au ajuns să întruchipeze toate trăsăturile negative pe care germanii nu voiau să le recunoască în propriul caracter: invidie, lăcomie, zgârcenie și răutate.

N-am să uit niciodată ce s-a întâmplat la Sjobo, în 1988, când populația a interzis prin referendum imigranților să se stabilească în respectiva localitate. Câțiva ani mai târziu, s-a scris în ziare că un imigrant s-a mutat în Sjobo. Un reporter TV s-a deplasat acolo și a întrebat diverși oameni de pe stradă dacă acest lucru era adevărat. „Da, bineînțeles”, a venit răspunsul, „locuiește la domnul Pelle Svensson”. Reporterul s-a dus atunci acasă la Pelle Svensson și l-a întrebat dacă nu votase și el excluderea imigranților din comunitatea orașului său. Răspunsul acestuia a fost afirmativ și reporterul l-a întrebat dacă era adevărat că în casa lui locuia o astfel de persoană. Răspunsul domnului Svensson a fost prompt. „A, vrei să spunei Ali. Sigur că locuiește la noi, e cel mai bun prieten al meu”.

Concluzia e că dacă ajungi să cunoști un om care până atunci ți-era străin, descoperi că nu este atât de diferit de tine, că aveți multe în comun și că îți poate fi chiar cel mai bun prieten.

În programa sistemului de învățământ obligatoriu, precum și în alte forme de învățământ opțional, se specifică clar faptul că școala are datoria de a-i educa pe elevi și de a le transmite valorile de bază ale societății. În programa pe anul 1994 pentru gimnaziu și liceu, se afirmă următoarele:

„Școala are misiunea importantă de a transmite și fundamenta în conștiința elevilor valorile pe care se bazează societatea noastră. Inviolabilitatea dreptului la viață, libertatea și integritatea individului, egalitatea de șanse între femei și bărbați, ajutorarea celor slabi – acestea sunt valorile pe care școala trebuie să le întruchipeze și promoveze”.

Atunci când îi întreb pe tineri de 16-17 ani de unde învață sistemul de valori după care se ghidează în viață, răspunsul lor este, invariabil, „de la părinți”. „Suntem formați din copilărie”, spun ei, dar „anumite lucruri le știi

instinctiv”. O fată nu putea înțelege de ce naziștii nu s-au împotrivit ordinelor de a gaza copii retardați și de a împușca oameni nevinovați. Păreră ei este că rațiunea ar fi trebuit să le spună că fac o greșală.

Cum văd elevii posibilitatea ca sistemul de învățământ să reușească ce își propune programa școlară? Un sondaj restrâns efectuat în rândul elevilor de liceu arată că aceștia nu cred că școala poate contribui foarte mult la înrădăcinarea valorilor sociale de bază. Ei consideră că școala nu ar trebui să stabilească reguli în această privință. Nu există reguli universal valabile, argumentează ei, ceea ce acum ni se pare just, în timp se poate dovedi fals. Societatea influențează individul și se poate ajunge la situații când societatea dictează ce e rău și ce e bine. De multe ori este mai ușor să privești răul ca pe un bine. Ura îi unește pe oameni și este greu să te împotrivești atitudinii grupului. Răutatea poate fi privită și ca egoism, iar ceea ce este bine pentru unul, poate dăuna celuilalt. Uneori intențiile sunt bune, dar, cu toate acestea, faptele la care conduc sunt considerate rele.

Sugestia unuia dintre elevi a fost să se recurgă la religie, dar nu așa cum se face în prezent, când – în funcție de zonele geografice – toate religiile sunt privite din punctul de vedere al celei dominante în zona respectivă. Propunerea era să li se ofere elevilor posibilitatea de a studia legătura diferitelor religii cu etica și morala. În cele din urmă, au fost cu toții de acord că orice informație este binevenită, dar că ideea conducătoare ar fi ca toată lumea să accepte că trebuie „să-i tratezi pe alții așa cum vrei să fii tu însuși tratat”.

Elevii cu care am stat de vorbă nu sunt reprezentativi pentru toate școlile din Suedia. Ei sunt dintre aceia care au avut norocul să se bucure de o relație bună cu părinții lor, pentru ei părinții sunt niște modele demne de urmat. Dar ce se întâmplă în cazul copiilor cu care soarta nu a fost la fel de darnică? Ce se poate face pentru cei cărora absența unei bune relații cu părinții le-a insuflat încă de la vârste fragede sentimente de suspiciune și agresivitate?

Aici intervine misiunea cea mai importantă a școlii, dacă nu chiar a grădiniței. Dacă respectivii copii au parte de profesori cu discernământ și de o educație care ajută la identificarea și înlăturarea acestor greșeli, atunci mai putem spera într-o schimbare.

Toate aceste lucruri îmi întăresc, și nu numai mie, convingerea că nu este de ajuns să se știe ce s-a întâmplat în timpul Holocaustului. Este la fel de important să tragem învățăminte din cele întâmplate și să alegem din metodele pedagogice ceea ce, aplicat cum se cuvine, poate conduce la rezultate bune.

Am mai discutat despre raționamentele legate de valorile promovate de naziști. Spre deosebire de gândirea democratică, care arată că orice individ are dreptul de a decide cum trebuie condus statul, în politica nazistă statul era cel care dirija individul. Binele statului era pus pe primul loc și, ca și în comunism, binele individului este subordonat bunăstării statului.

Ne putem întreba astăzi de ce a acceptat majoritatea germanilor această viziune? Cum ne putem asigura că așa ceva nu se va repeta? Eu consider că este periculos ca valorile sociale de bază să se transmită de sus în jos. Ele trebuie să se nască în mijlocul oamenilor de rând, astfel încât fiecare dintre noi să avem o bază morală solidă la care să ne raportăm. Numai așa vom putea să ținem piept cântecelor de sirenă ale unor ideologii care promet fericirea, dar care s-ar putea să constituie o amenințare la adresa democrației. Trebuie să recunosc că nu este ușor, dar acționând la toate nivelele – acasă, la școală și în societate –, putem spera să atingem acest ideal. Cu siguranță este un proces de lungă durată, dar suntem pe drumul cel bun.

Cel mai important lucru este ca în școli să se aloce timp pentru discuții. Să se acorde aceeași importanță dezvoltării culturale și morale a elevilor ca și acumulării de cunoștințe. Să li se ofere copiilor care provin din cămine dezbinată posibilitatea de a avea un model de urmat. Să intre în atribuțiile profesorilor timpul acordat nevoilor spirituale ale elevilor.

Cum am putea să atingem aceste obiective?

Aș dori să prezint o metodă elaborată de o instituție din Boston care vine în sprijinul nevoii elevilor de a avea acces la cunoștințe și o educație mai bună și care se bazează pe investirea de timp, răbdare și încredere. Metoda se numește FHAO (Facing History and Ourselves – Confruntarea cu istoria și cu noi înșine). Evaluările făcute au demonstrat că aplicarea ei a dat rezultate foarte bune.

Elaborată de grupul din Boston, metoda FHAO are ca punct de plecare o afirmație a lui Alexis de Tocqueville, care spunea că „democrația înseamnă ucenicie în libertate, în cursul întregii vieți”. Înainte de a ne putea confrunta cu istoria, trebuie să ne confruntăm cu noi înșine și să încercăm să ne dăm seama ce prejudecăți și defecte avem. Metoda se adresează atât intelectului, cât și afectivității și modului nostru de a acționa, și utilizează mijloace interactive: filmul, prelegerea, arta, literatura și workshop-urile. Profesorii și elevii încep prin a lucra la nivel individual, apoi analizează modul în care interacționează individul și societatea, iar al treilea pas este studiul istoriei, pentru a înțelege evenimentele întâmplare și oamenii implicați. Se poate alege drept punct de plecare Holocaustul, cel mai bun

exemplu care reflectă ce se întâmplă într-o societate atunci când legile democratice nu mai funcționează. De la Holocaust se trece la alte exemple de genociduri, iar elevii sunt îndemnați să reflecteze asupra următoarelor puncte:

Prejudecăți și stereotipuri
Propriul rol în societate
Importanța de a alege
Granița neclară dintre bine și rău

Această metodă se aplică în diverse școli din statele americane de mai bine de 25 de ani și o evaluare făcută în urmă cu trei ani arată că elevii și-au îmbunătățit:

Gândirea critică
Raționamentul moral
Empatia
Implicarea
Interesul pentru grupuri etnice
Conștiința de sine
Cunoștințele

Și au devenit:

Mai maturi
Mai puțin agresivi
Mai puțin rasiști

În cele ce urmează, ofer câteva exemple privind modul în care se poate lucra în cele trei domenii pe care se bazează metoda Facing History and Ourselves.

Nivelul individual: Mâna

Profesorul le cere elevilor să-și deseneze mâna. Pentru a deveni conștienți de modul în care se privesc pe ei înșiși, trebuie să scrie în interiorul desenului cuvintele care îi caracterizează: bărbat, femeie, copil, adult, alb, negru, harnic, leneș, amabil etc. În afara desenului trebuie să scrie cum consideră că îi privesc alții. Acest exercițiu poate fi urmat de o discuție despre diversitatea etnică a indivizilor, despre puncte de vedere diferite, prejudecăți etc.

Elevii primesc coli de hârtie și creioane colorate. Sunt îndemnați să deseneze harta propriei vieți, de la naștere și până în prezent, hartă pe care întâmplările pozitive vor fi reprezentate ca vârfuri de munți, iar cele negative ca văi. Dacă doresc pot desena aceste întâmplări, dar este suficient dacă le numesc. După aceea, hărțile sunt puse pe pereți și se discută în grupuri mici sau cu toată clasa.

Individul și societatea: Icebergul

Pentru a analiza un eveniment, trebuie să pornim de la originea acestuia. Profesorul le cere elevilor să aducă la școală un articol de ziar, să aleagă un eveniment pe care să îl analizeze. Poate fi o relatare despre un incendiu, o crimă sau un caz de intimidare într-o școală. Pentru exemplul nostru am ales următoarea rubrică:

„Capetele rase atacă imigranți”

Evenimentul nu este decât vârful icebergului, dar noi vrem să investigăm partea care stă ascunsă în apă, vrem să știm unde se află cauzele care au condus la acel atac. Copiii pot veni cu sugestii, dând ca exemplu de posibile cauze prejudecățile, spiritul de bandă, închiderea întreprinderii, șomajul, lipsa încrederii în sine, frustrarea, influența camarazilor mai mari, afirmațiile tendențioase din mass-media, lipsa sprijinului din partea familiei etc.

După aceasta, profesorul le propune să deseneze o axă a timpului pe care să lucreze. La mijlocul axei este fixat evenimentul, în stânga este notată cronologia factorilor care au condus la producerea acestuia (ani, luni, zile), iar în dreapta evoluția dorită, probabilă și posibilă a evenimentului. Săgeata amplasată cel mai sus indică evoluția dorită, ceea ce am dori noi să se întâmple. Săgeata orizontală indică un posibil viitor, ceea ce s-ar putea întâmpla, în timp ce săgeata amplasată mai jos indică ceea ce este foarte probabil să se întâmple.

Pentru ca ceea ce dorim noi să se și întâmple să se realizeze, profesorul propune un plan comun. Se alcătuieste o planificare orară – ce se dorește să se realizeze în următoarele trei săptămâni, două luni, respectiv un an.

Traducere din suedeză,
Andreea Gabian și Eva Leonte

UN DOCUMENT INEDIT DESPRE REPRESALIILE ANTIEVREIEȘTI DE LA ODESSA (OCTOMBRIE 1941)

de dr. HARY KULLER

În ziua de 22 octombrie 1941, ora 17,45, clădirea în care a fost instalat la Odessa Comandamentul Militar a sărit în aer. Până a doua zi seara, potrivit unui Raport al Comandantului Armatei a IV-a, s-au scos de sub dărâmături 41 morți și 39 răniți. O seamă de telegrame și rapoarte, produse între 22-24 octombrie curent, informau Cabinetul Militar al Președinției Consiliului de Miniștri despre toate cele petrecute în acest răstimp. Încă de la prima informare, generală și fără precizări de detaliu cu privire la explozie, mareșalul Ion Antonescu a ordonat represalii de o amploare fără precedent. Sunt cunoscute și comentate în literatura de specialitate. Câteva documente esențiale în acest sens: Ordinul nr. 562 din 23.X, ora 12,30; Ordinul 3161 din 24.X dispunând „executarea tuturor evreilor din Basarabia refugiați în Odessa”, ș.a.

Un interviu luat colonelului în rezervă Ovidiu Anca, și înregistrat pe casetă audio-video în septembrie 2003, face trimitere la o telegramă primită de la Cabinetul Militar al Conducătorului în noaptea de 22/23 octombrie, imediat după miezul nopții, prin care mareșalul ordonă reprimarea a 22.500 evrei pentru explozia care a avut loc la Odessa. Mărturia este oarecum inedită și demnă de atenție, motiv pentru care am găsit cu cale s-o prezint cu prilejul unei comemorări a victimelor din Transnistria, desfășurată în 20.XI.2003 la Sinagoga Mare din București din inițiativa Asociației Evreilor din România victime ale Holocaustului, FCER și CEB.

La acea Comemorare am prefațat prezentarea casetei cu un Cuvânt introductiv, referitor la condițiile interviului purtat și la însemnătatea informațiilor dobândite.

În cele ce urmează reproducem: a. Cuvântul introductiv; b. Transcrierea părții esențiale din interviul purtat.

Cuvânt introductiv

Aducerea aminte de locuri unde au pierit zeci, sute, mii, zeci de mii, sute de mii.

Transnistria, cu cele o sută de ghetouri și lagăre pentru evrei, ilustrează acest din urmă caz. Odessa, capitala sinistrului loc al morții evreilor în anii 1941-1944, ilustrează penultimul caz – a cca. 30.000 evrei asasinați, din care peste 22.000 într-o singură împrejurare, consumată în câteva zile, 23-26 octombrie 1941.

Comemorăm moartea colectivă a unui segment semnificativ al poporului evreu. Nu doar Iahrzeit pentru tată, mamă, rude, ci pentru un întreg neam supus nimicirii.

Câți evrei au pierit oare în Transnistria? Cel puțin 123.000 de evrei români trecuseră în 1941 (și un număr mai mic în 1942) peste Nistru. În 1943 se mai aflau încă în viață numai 50.741 dintre ei. Restul, morți în cele o sută de ghetouri și lagăre răspândite în această nouă provincie românească dintre Nistru și Bug. La care trebuie să mai adăugăm: cei 30.000 masacrați la Odessa; cei 28.000 omorâți de germani la Berezovka; cei 75.000 uciși în județul Golta, la Bogdanovka etc.

Se zice că dacă piere un om, cade o stea. Dar când pier, o dată, atâția oameni, de același neam, piere o galaxie. Rămâne o imensă „gaură neagră”, care în nici un caz nu trebuie lăsată neobservată. Căci stele sunt nenumărate pe cer, dar universul galaxiilor este totuși – potrivit unor teorii moderne – limitat. Moartea indivizilor ne-am obișnuit s-o considerăm naturală, cea a popoarelor este însă împotriva naturii.

Genocidul, sub orice formă, reprezintă, de aceea, un capitol de excepție în istoria universală, în istoria popoarelor. Comemorarea de azi, cuprinde astfel și o dimensiune de cercetare istorică; prin îmbogățirea informațiilor despre Holocaustul transnistrian, ne propunem să evocăm punctual, o nouă mărturie despre pieirea evreilor din Odessa.

Documentarul pe care-l vom prezenta, o casetă video cu mărturiile unui martor ocular la acest carnagiu, colonelul Ovidiu Anca – a fost ales, ca încheiere, la comemorarea de față pentru:

- ineditul acestei mărturisiri, în contextul multitudinii de documente existente despre acest episod al Holocaustului transnistrian, puse în evidență de unii cercetători români, israelieni, americani, francezi și ruși. Mărturia se referă la controversatul ordin de represalii din noaptea de 22/23 octombrie 1941 dat de Antonescu după explozia de la comandamentul din Odessa. Cele afirmate de colonelul Anca, martor ocular și participant la evenimente, prilejuiesc de aceea comparații fertile cu susținerile, în materie, ale cercetătorilor Ancel, Ioanid, Iancu pe de o parte, Stoienescu ș.a. pe de altă parte;

- semnificația deosebită a informațiilor înregistrate în documentar, având în vedere calitatea interviuatului – el a fost apropiatul și cel din imediata subordine a comandantului garnizoanei din Odessa și s-a aflat în clădirea Comandamentului în momentul exploziei din 22 octombrie 1941. Ovidiu Anca a fost cel care a recepționat și transmis superiorului său, generalul Trestioreanu, ordinul Conducătorului de ucidere, ca represalii la atentatul produs asupra Comandamentului din Odessa, a 22.500 evrei aflați în ghetoul din localitate. Mărturiile provin, așadar, de la cel care a predat personal ordinul de represalii primit în noaptea de 22/23 octombrie, orele 1. Din spusele interviuatului rezultă că cei destinați represaliilor erau în principal evrei proveniți din Basarabia, deci evrei români, refugiați aici la retragerea trupelor sovietice în vara lui 1941. Date fiind conciliabilele legate de acest ordin și importanța oricărui spor de cunoaștere în materie, mărturia de acum a colonelului Anca mi se pare a prezenta o importanță care să justifice includerea sa în comemorarea de față.

Se știe că la procesul din 1946, conducătorul statului a negat că ar fi dat acest ordin de represalii sau că la Odessa ar fi existat un ghetou pentru evreii basarabeni. Dar nu a putut nega că în ședința Consiliului de Miniștri din 13.11.1941 a declarat: „Cu evreii din Odessa, ceea ce s-a întâmplat... s-au împușcat câte două sute de evrei pentru fiecare mort și o sută de evrei pentru fiecare rănit... răspund în fața țării și a istoriei. Să vină evreii din America să mă tragă la răspundere”. Colonelul Anca își exprimă surprinderea că deși după calculul de mai sus trebuiau uciși 7.000 de evrei, ordinul recepționat de el, personal, a prevăzut cifra stupefiantă de 22.500. Dar lucrurile nu s-au oprit aici. Se știe că în ședința Consiliului de Miniștri din 16.12.1941, Antonescu a cerut ca „toți jidanii din Odessa, care au mai rămas în ghetou, să fie băgați în catacombe, în Marea Neagră chiar, dar să nu rămână nici măcar unu”. La 2 ianuarie 1942, G. Alexianu a semnat Ordonanța nr. 35 de eliminare a tuturor evreilor din Odessa, ceea ce s-a tradus, în fapt, prin nimicitorul „pohod” spre județele Oceacov și Berezovka și unde au pierit atâția din restul de evrei .

Cu atât mai prețioasă, deci, mărturia colonelului Anca, cum că după represiunea de la finele lui 1941 la Odessa aproape că nu s-a mai auzit de evrei.

Ce-i drept, într-un document al Ministerului de Externe, din ianuarie 1944, vom mai regăsi o consemnare potrivit căreia – citez – „lagărul care s-a bucurat cel mai mult de sprijinul autorităților este cel de la Odessa unde lucrează cca. 60 de evrei pentru nevoile funcționarilor guvernământului și ale militarilor”. Așadar, într-un fost oraș cu peste 150.000 evrei, se mai

găseau la finele lui 1943 circa 60 de specialiști, utili administrației, dar și aceștia adunați mai ales de prin împrejurimi. Așa se prezenta „Evreiskaia Odessa” de altă dată, pentru care conducătorul, în scopuri punitive sau preventive, ordonase: „...poate să moară toți, dar nu vreau să moară nici un funcționar sau ofițer român”!

*
* * *

Dacă această comemorare a noastră ar fi avut loc cu două luni în urmă, colonelul Anca ar fi spus în mod direct aici ce veți auzi că a mărturisit în interviul pe care ni l-a acordat în septembrie curent, spunându-mi că nu vrea să coboare în mormânt cu conștiința încărcată. Și s-a mărturisit, ca într-un confesional! Apoi, din nefericire, în octombrie... a coborât în mormânt. Împlinea peste câteva luni 95 de ani, dar era de o luciditate a minții și o verticalitate a ființei demnă de invidiat. Nu credea că etnia cuiva poate deveni o culpă; că evreii au uneltit împotriva țării, că erau bolșevici ori că au batjocorit armata română în Basarabia; sau că au aruncat în aer Comandamentul din Odessa. Sau alte sloganuri, *ejustem farinae*. Experiența lui nemijlocită din timpul ofensivei din est i-a scos, însă, în cale întregi localități cu casele evreilor basarabeni pârjolate; zeci de mii de evrei uciși la Odessa.

*
* * *

Deoarece caseta video de care dispunem ține 90 minute, am pregătit pentru prilejul de față o variantă de 30 minute – pentru a nu vă reține prea mult – urmând ca cine va dori s-o vadă integral s-o poată consulta oricând, în completare sau coroborată cu uriașa documentare pe aceeași problemă oferită de Ancel, Ioanid, Benjamin, Șerbănescu, sau, la antipod, de Stoienescu ș.a.

Varianta de față a documentarului fiind abreviată, deci cu inerente imperfecțiuni, îngăduiți-mi o succintă apăsare asupra următoarelor susțineri ale intervievatului:

- aruncarea în aer a Comandamentului român din Odessa era cât se poate de clar că nu a fost cauzată de evrei, și, cu atât mai puțin, de către cei proveniți din Basarabia. O explozie asemănătoare mai avusese loc, cu puțin timp înainte, la Kiev, pusă la cale de KGB.

Cât despre pregătirea exploziei de la Comandament, generalul Glogojan – comandant șef – fusese avertizat în repetate rânduri: o dată, de însăși mama celui care minase clădirea;

- colonelul Anca (pe atunci maior) este cel care introdusese această femeie la general, cum tot el este cel care în noaptea de 22/23 octombrie, ora 1, adusese ordinul de represalii venit prin HIUG-ul de la poștă, în condițiile în care instalațiile de transmisiune proprii fuseseră distruse.

- interviuul scoate în relief maniera bestială în care au fost uciși – prin ardere, mitraliere, spânzurare și spulberare – cei 22.500 evrei, act care constituie o pată gravă pe chipul mareșalului și a ostașilor care au dus la îndeplinire acest ordin. Oroarea produsă unui ofițer român, că dânsul o resimte și astăzi. Dar tot el a declarat la procesul generalului Trestioreanu din 1946, că pentru timp de război represaliile au fost prevăzute de Tribunalul de la Haga încă din 1907, dar nu sub forma nejustă, nemăsurată și bestială ca cea petrecută la Odessa și de care s-a simțit și se simte oripilat. Cum se simte și, în ultima vreme, stupefiat de afirmațiile mincinoase ale negaționiștilor pe care-i vede la televizor și care susțin că la Odessa, ca și în Transnistria sau în Basarabia, nu li s-a întâmplat nimic rău evreilor.

Stimat auditoriu, desigur, este azi prea bine cunoscut ce li s-a întâmplat evreilor din Basarabia, Bucovina, Transnistria și chiar din Regat, în 1941-1944. S-au adunat mii de documente. S-au publicat zeci de cărți. Expoziția din această sală reprezintă și ea un adevărat sinoptic – sintetizat și într-o recentă lucrare cuprinzătoare, a doamnei Lya Benjamin, care s-ar cuveni să devină material didactic auxiliar pentru toți cei care vor să afle detaliile Holocaustului românesc.

Iar lucrările pe care le va produce recent înjghebată Comisie internațională pentru studierea consecințelor Holocaustului în România vor adăuga cu siguranță noi detalii, întregitoare pentru o percepere lucidă, rațională – *sine ira et studio* – a evenimentelor, semnificațiilor, învățămintelor de tras. Dar nimic nu va putea înlocui mărturiile dureroase ale victimelor Holocaustului, pe de-o parte, ale celor, ca și colonelul Anca, pe de altă parte, care au văzut și s-au cutremurat de cele petrecute în Transnistria. Mărturiile lor cimentează adevărul lucrurilor cu mortarul emoțional al trăirilor nemijlocite.

Vă invit să urmăriți interviul pe care l-am luat colonelului Anca, pentru a vă convinge de acest adevăr.

Pentru eventuale întrebări, lămuriri și discuții, oricând la dispoziție. Cu atât mai mult, cu cât prin acest interviu deschidem și seria unor înregistrări cu participanți neevrei (militari, civili etc.) la acte de salvare a

evreilor din situațiile limită în care s-au aflat sau fie și numai prin arătarea unor gesturi de compasiune.

Personal, aflat cândva pe un pat de spital, mi-a fost dat să aud din partea unor cosuferinzi – veterani de război, foști pe frontul de Răsărit – povestiri de-a dreptul spăimoase, despre felul în care ei personal au tratat pe evreii basarabeni și transnistrienii în toamna și iarna lui '41. Povesteau degajat și fără inhibiții: dar cu o mare tristețe că toate acestea s-au putut întâmpla, că anumite vremuri îi pot neomeni pe oameni. Și că își doreau ca asemenea vremuri să nu se mai repete. Țineau însă ca ele să fie amintite spre a fi cunoscute. Vedem în asemenea mărturii ispășirea oricăror păcate: chiar în mai mare măsură, decât prin oricare pedepse ori acte justițiare.

Sunt mai educative pentru tânăra generație, căreia sperăm să nu-i fie hărăzite împrejurări care să-i dezumanizeze pe unii și să-i desființeze pe alții.

Textul abreviat al interviului

Sunt Ovidiu Anca, colonel în retragere în vârstă de 95 de ani. În anii 1941-1944 am fost activ pe frontul de răsărit cu grad de maior. Când am intrat în Odessa, la 17 octombrie 1941, eram maior, șef de birou la Comandamentul armatei, care după ruperea frontului și părăsirea pozițiilor de sud de către armata roșie s-a instalat la periferia orașului, într-un fost colhoz.

- Domnule colonel Anca vă rog să ne povestiți cu precădere episodul cu aruncarea în aer a clădirii Comandamentului armatei române, la 22 octombrie 1941, și represaliile care au urmat.

- După instalarea în acea clădire a colhozului, generalul Glogojan, prim Comandant al diviziei, nemulțumit cu locația modestă aleasă, a început să caute în oraș o clădire mai corespunzătoare și s-a fixat pe impozantul sediu care a găzduit până atunci KGB-ul. Era o clădire imensă, prezentabilă, cu multe camere și cu toate facilitățile unor birouri rămase intacte – până și călimările de cerneală și condeiele erau la locul lor.

Generalul a fost sedus de clădire, iar la obiecția multora că ar putea fi minată n-a reacționat decât prin ordonarea unui control, care efectuat de o echipă germană cu experiență a dat convingerea că totul este în regulă.

Transferul Comandamentului în noul sediu a avut loc în 20 octombrie curent.

Eu, maior Anca, în calitate de șef de birou și prim subaltern al generalului Trestioreanu, adjunctul Comandantului, am ocupat birourile cele

mai spațioase, pe care apoi le-am cedat unor gradați superiori și m-am retras într-un birou lateral, dar tot atât de confortabil. Această mutare a fost norocul meu, deoarece s-a dovedit a fi printre puținele rămase intacte după explozie.

- *Chestiunea cu minarea clădirii n-a mai preocupat pe nimeni?!*

- Ba da. Chiar în ziua de 22 octombrie, cam pe la prânz, o femeie, rusoaică, s-a prezentat la mine rugându-mă s-o introduc la general pentru a-l informa că chiar fiul ei KGB-ist a minat clădirea și că a rămâne acolo e un pericol de moarte. Și că face aceste mărturisiri pentru ca să nu se întâmple o nenorocire care s-ar sparge în capul localnicilor. Am introdus-o pe femeie la generalul Glogojan. A ascultat-o, a ordonat apoi ca să ieșim cu toții din clădire și să stăm într-un parc din apropiere pentru a vedea ce se va întâmpla. Ne-am dus cu toții în acel parc (numit Sevchenko, la oarecare distanță de clădire), unde după 3-4 ore de așteptare am fost îndemnați de general să ne întoarcem în sediu, deoarece informațiile date de rusoaică erau fie provocatoare, fie femeia era nebună. Și ne-am întors fiecare la biroul său de lucru.

Nu au trecut decât două ore și a avut loc acea explozie, care fie și numai prin suflul ei ne-a pus pe toți la pământ. Gazele emanate erau sufocante. Clădirea era mai mult de jumătate distrusă. Când mi-am revenit și m-am dus spre scară (căci biroul meu era la etaj), se căsca un hău de nepătruns din pricina întunericului. Era ora 17,30, când la Odessa se lăsa de acum întunericul, dar aici nu se vedea și din cauza fumului.

Ajuns în stradă am putut abia realiza ce se întâmplase. Dar nu știam încă cine se afla sub dărâmături. Generalul Glogojan nu apărea. Generalul Trestioreanu, adjunctul său, care nu se afla în clădire (fusesse în oraș), revenit la locul dezastrului a dat primele ordine: mobilizarea unităților din divizie pentru a începe demolarea și căutarea cadavrelor. Eu eram adjunctul lui Trestioreanu în tot ce întreprindea și ordona în calitate de nou comandant.

Imediat după miezul nopții, mi-a ordonat să mă duc până la poștă să văd dacă n-a venit vreun ordin de la București. M-am executat imediat, deoarece la sediul Comandamentului toate instalațiile de comunicație și emisie-recepție fuseseră avariate.

La poștă se afla un HIUK, prin care armata comunica cu exteriorul. Funcționarul de serviciu a raportat că are un ordin de la București pentru Comandament. Ordinul era cifrat. L-am adus la Comandament, unde cifratorul nostru, care supraviețuise, l-a decodat în fața mea și a generalului Trestioreanu.

Ordinul era:

„Treceți imediat la represalii:
200 pentru fiecare ofițer;
100 pentru fiecare subofițer;
50 pentru fiecare soldat”.

Ceea ce m-a surprins în mod deosebit – și asta n-am să uit niciodată – era că la sfârșit ordinul stabilea și o cifră de 22.500, specificând ca aceștia să fie evrei din Odessa.

- *Se știa de acum câți morți a produs explozia?!*

- Nu. Or, tocmai asta m-a cutremurat. Cifra de mai sus era total disproporționată chiar și în raport cu cota stabilită de același ordin și care, în cel mai rău caz, nu putea dimensiona represaliile la mai mult de câteva mii de evrei. Această cifră de 22.500, stabilită cu anticipare, mi s-a părut de neînțeles, mai ales că se știa cine purta vina exploziei. O explozie similară mai avusese loc și la Kiev, cu puțin înainte, și dovedită că a fost pusă la cale de combatanți sovietici din serviciile secrete.

- *Cum a reacționat generalul Trestioreanu la ordin?!*

- Practic, până în zori n-a ordonat altceva decât acțiuni de demolare și de identificare a cadavrelor celor de sub dărâmături.

La ora 5 a sosit generalul Macici însoțit de generalul Gheneraru, ambii din stafful Comandamentului general al armatei, aflat la Tiraspol.

Cel dintâi l-a întrebat (eram și eu de față):

„Trestioreanu, ce măsuri de represalii ai dat?” La care acesta a răspuns că n-a avut timp decât pentru demolări, acțiuni de prim ajutor ș.a.

Generalul Macici a replicat: „Cum, n-ai executat ordinul de represalii dat de Antonescu?!”, după care a ordonat înlocuirea sa la comanda Comandamentului din Odessa cu generalul Gheneraru.

- *Și ce a urmat?*

- Cam pe la ora 6 au început represaliile: zeci de evrei spânzurați de felinarele de pe străzi și câteva sute de evrei mitraliați în diferite piațete din preajma locului unde a avut loc explozia.

- *Dumneavoastră ați văzut toate acestea?*

- Da, deoarece tocmai începusem să încercăm în camioane ce mai rămăsese ca echipament etc. în clădire și să revenim în clădirea din acel colhoz unde ne instalasem prima oară.

Și trecând prin diverse străzi i-am văzut fie pe cei spânzurați (nu erau prea mulți) cât și pe cei mitraliați (foarte mulți). M-a impresionat!

- *Cine a făcut toate acestea?*

- Batalionul de mitraliere divizionar care până atunci fusese aproape nefolosit. Era comandat de un locotenent colonel de al cărui nume nu-mi amintesc, dar îl cunoșteam.

Mi-era greu să concep că semeni de-ai mei sunt capabili de asemenea orori. Mi-a făcut rău acest spectacol.

- *Dar cum erau scoase toate aceste victime din casă?!*

- Nu erau scoși din casă, ci aduși dintr-un fel de ghetou, unde se aflau adunați încă din 19 octombrie, mai cu seamă evrei din Basarabia, retrași o dată cu trupele sovietice. Nu erau evrei localnici care să fi avut până atunci locuințele lor. Ci retrași cu frontul, care abia se „rupsesse”.

Din acest loc erau aduși pentru execuție în locurile mai centrale ale orașului.

Am văzut însă și o seamă de clădiri care aveau pe ele cruce: erau, probabil, ale rușilor – pentru a fi distinse de cele ale evreilor în timpul represiunii.

- *Și represiunile au continuat?*

- Desigur. Cele de mai sus s-au întâmplat în dimineața zilei de 23 octombrie, a fost prima fază a operațiunii; a doua a fost și mai cruntă. Ea a constat în comasarea a 10.000 evrei într-un „complex” de barăci de lemn și a încă pe atât în câteva „blocuri” dinamitate: cei dintâi au fost arși de vii, iar cei din urmă spulberați de explozie.

Gheneraru a dat ordin în ziua înhumării celor dispăruți în explozia de la Comandament ca evreii din barăci să fie mitraliați, după care cisterne cu benzină să incendieze locația.

Spectacolul a fost de nedescris. Infernul pe pământ! La fel și în blocurile cu evrei dinamitate.

- *Ați văzut cu ochii dv. toate aceste scene apocaliptice?*

- Nu, nu aș fi rezistat să le văd. Eu am fost educat în spiritul credinței creștine și al omeniei. Numai faptul că le-am auzit și mi-au dat coșmaruri.

- *Cine vi le-a relatat?*

- Colegii din Comandament și chiar oamenii cu care m-am întâlnit mai apoi.

- *Germanii au participat și ei la acest carnagiu?*

- În parte, la dinamitarea acelor blocuri cu evrei a participat și o companie de nemți.

- *Înainte să se fi trecut la asemenea operațiuni de holocaust, evreii au putut bănuși ce-i așteaptă?*

- Mulți credeau că totul va lua sfârșit cu cele petrecute în prima zi după explozie și că vor „scăpa” doar cu acțiunea de totală spoliere a valorilor pe care le mai posedau și de care au fost jecmăniți în acele zile.

- *Unde au ajuns toate aceste bunuri?*

- Nu cunosc amănunte. Pot spune doar că intrând în cabinetul generalului Trestioreanu – care fusese numit între timp comandantul capturilor din Odessa – am fost uimit să văd adunat acolo un maldăr de bijuterii. Firește, nu am întrebat nimic, deși mă aflam în relații foarte bune cu domnul general.

- *Așadar, despuierea de bunuri și uciderea în masă a evreilor din Odessa nu era un simplu zvon care să exagereze dimensiunea genocidului?*

- Nu era zvon. Ordinul lui Antonescu spunea precis: 22.500 de evrei. Și acest ordin l-am adus eu cu mâna mea de la poștă, în noaptea de 22/23 octombrie 1941.

Și, din câte v-am arătat, s-a executat întocmai, chiar dacă numărul victimelor exploziei nu era decât (până la 23.X. seara) de 41 morți și 39 răniți, ofițeri 8, subofițeri 1, funcționari civili 1, grade inferioare 22, sub dărâmături încă 10 ofițeri și 1 ofițer german. Deci, chiar și după baremul stabilit de însuși Antonescu în ordinul recepționat în noaptea de 22/23 octombrie, represiunea n-ar fi trebuit să depășească câteva mii de oameni.

- *La Tribunalul Poporului, în anul 1946, dv. domnule Ovidiu Anca, fost ofițer de stat major la Odessa, înainte și după explozie, în calitate de martor al apărării, ați declarat că Trestioreanu ar fi dat următorul ordin: „Du-te și raportează situația și că se vor lua măsuri și represalii”.*

- Ajunși la poștă, colonelul Moldoveanu a raportat, adăugind de la d-sa următoarele cuvinte „prin spânzurătoare”, la care am replicat: „când se vor face spânzurători, când generalul Trestioreanu îmi va comunica acest lucru, iar în timp de două ore nu s-au putut ridica aceste spânzurători”, la care colonelul Moldoveanu (m-a întrebat): „De unde știi dumneata?”

Până a doua zi dimineață și până la sosirea d-lui general Macici, nu s-a făcut altceva decât s-au scos cadavrele de sub dărâmături.

După sosirea generalului Macici, l-am văzut cu generalul Trestioreanu, și din gesturi am văzut că era o discuție agitată. Aceasta se întâmpla la locul exploziei.

Grupul s-a deplasat spre colțul străzii, unde am auzit următoarele cuvinte spuse de dl. general Macici: „Sunteți niște lași, niște fricoși, până la această oră Odessa trebuia să fie întoarsă pe dos”. După aceasta, a venit un ofițer de la Poșta Centrală și a adus un ordin, probabil secret. Generalul Macici l-a chemat pe dl. căpitan Marian Ionescu de l-a descifrat. Aceasta s-a

petrecut cam la jumătate de oră de la venirea generalului Macici în dimineața zilei de 23.X.1941.

După aceasta, a ieșit gen. Trestioreanu, roșu la față, spunând că i s-a luat comanda.

Accentuez că în noaptea de 22/23.X.1941 nu s-a luat nici o măsură de represalii. Am auzit însă că au venit ordine încă din seara de 22 octombrie, după explozie s-au făcut execuții de către trupe germane.

Am reprodus, mai sus, întocmai fila 161-162 din documentul ASRI, FP, ds. 40010, vol. 45, reprodusă și în lucrarea *Procesul mareșalului Antonescu, documente*, ediție prefătată și îngrijită de Marcel Dumitru Ciucă, Editura Saeculum, L.O., Editura Europa Nova, București, 1995, p. 106-107.

- *Între cele pe care mi le-ați spus astăzi, după 57 de ani de la acest proces și 62 de ani de la evenimente, există oarecari deosebiri, în sensul că atât despre ordinul recepționat de dv. în noaptea de 22/23.X, cât și despre represalii nu se face zicere, iar unele lucruri spuse la acel proces n-au mai fost reiterate astăzi. Să fi fost declarația dv., făcută atunci, ca martor, răstălmăcită?!*

- În parte, da. Sunt unele lucruri pe care eu nu le-am spus atunci, iar despre prezența la poștă în 22/23 a colonelului Moldoveanu nu-mi amintesc. Eu am fost însoțit atunci la poștă doar de un soldat care m-a condus acolo cu motocicleta. E drept, însă, că la proces n-am adus vorba despre represalii, ci doar că ele nu au fost ordonate de generalul Trestioreanu.

Am mai spus la proces că represaliile au fost, în general, legiferate la Haga încă de la începutul secolului. Dar că acele represalii de la Odessa, ordonate de Conducător, erau nemăsurate și inumane. Dar nimeni n-a mai ascultat aceste cuvinte ultime ale mele și absolut toți cei din sala de ședințe au început să strige „Arestați-l, arestați-l!”.

- *Și v-au arestat?*

- Nu, m-am întors acasă și apoi la Comandament, unde am mai funcționat un timp. Abia peste doi ani am fost arestat, de formă, pentru o chestiune oarecare, în fond pentru că am fost martor al apărării în cazul Trestioreanu. Acest lucru nu mi s-a iertat!

Dar nu numai că nu port pică nimănui, ci cu trecerea anilor am regretat că la acel proces din 1946 nu am spus tot ce v-am relatat dv. aici despre represiunea neomenoasă împotriva evreilor, nemeritată, deoarece ei nu aveau nici o vină în explozia care a avut loc. De aceea, mi-am zis că ori de câte ori voi avea posibilitatea îmi voi exprima acest regret.

- *Dar nu e prea târziu, acum după atâtea decenii?*

- Nu, căci abia acum, în ultimii ani, aud cum unii la televizor susțin că mareșalul Antonescu n-a făcut niciun rău evreilor din România.

Nu-i adevărat! Evreii uciși la Odessa erau în totalitatea lor proveniți din Basarabia, deci originari români, și s-au retras cu armata roșie pentru că, după cum am văzut cu ochii mei în multe sate și târgușoare locuite de evrei, casele lor au fost incendiate, iar străzi întregi „evreiești”, prospere altă dată, rase până la temelie.

Cine neagă aceste fapte, minte cu nerușinare. Îmi vine să-i scuip în ochi, deoarece spusele mele din interviul ce v-am acordat pot fi confirmate de mulți care au luat parte la campania din răsărit.

- Sper ca mărturia dv. să găsească ecoul necesar, contribuind la înțelegerea unui trecut în care omenia multora a fost pusă la grea încercare, iar neomenia unora a căpătat curs liber de manifestare. Vă mulțumesc din suflet ca și amicilor dv. care vă cunoșteau aceste gânduri și m-au îndemnat să le surprind nu doar în rostirea lor, ci și în imaginea celui care le-a spus.

Casetă audio-video realizată, din care am transcris și cele de mai sus, va putea fi studiată și ca „document” de către cercetătorii avizați și interesați s-o compare cu multitudinea de documente existente cu privire la represiunea din Odessa din 23-26 octombrie 1941.

ISTORICUL ȘCOLII DE FETE „ANA ȘI BARUCH KAHANE” A COMUNITĂȚII CULTULUI ISRAELIT DIN PLOIEȘTI 1896-1948

de GEALĂ LAURA-CRISTINA

Stabiliți pe meleagurile prahovene cel mai devreme pe la finele secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea, evreii, mai întâi așchenazi, iar de la începutul secolului al XIX-lea, și o importantă comunitate de evrei sefarzi proveniți din spațiul balcanic, s-au constituit în comunitate la Ploiești abia pe la mijlocul secolului al XIX-lea.

Prima confirmare a organizării comunitare în Ploiești o reprezintă procesul verbal de constituire a Comitetului la data de 12 martie 1860, când a fost ales primul președinte al Comunității Cultului Israelit din Ploiești în persoana lui Leibu Marcu¹.

„O comunitate are nevoie să-și creeze sinagogi, școli pentru ambele sexe, baie, spitale, aziluri, cimitir și are nevoie să susție cler, corp didactic plus pensionari și nevoiași”, remarca primul istoric al comunității evreilor din Ploiești realizat în 1906, cu ocazia sărbătoririi a 40 de ani de domnie a Regelui Carol I.

Dezideratul educațional al comunității evreilor ploieșteni s-a împlinit mai întâi în deceniul al optulea al secolului al XIX-lea, când s-a întemeiat Școala de băieți „Luca Moise”, în urma testamentului filantropului omonim, care și-a lăsat o parte a averii pentru clădirea și întreținerea școlii primare de băieți a comunității². Dar construirea și funcționarea unei școli pentru băieți nu putea fi decât primul pas în realizarea unei educații moderne pentru generațiile tinere ale comunității, în conformitate atât cu normele legale ale Ministerului Instrucțiunii Publice, cât și cu normele morale ale religiei mozaice și cu tradițiile istorice și culturale ale comunității din care ele făceau parte.

Datorită modernizării accelerate, societatea sfârșitului de secol XIX cerea ca fiecare membru al său să aibă o minimă educație primară. De aceea, membrii comunității evreilor din Ploiești care susținuseră și

¹A.D. Rosen, *Istoricul Comunității Cultului Israelit din Ploiești, de la 1690-1906*, Typografia „Modernă” Bercovici, Ploiești, 1906, p. 21.

² *Ibidem*, p. 38-39.

constituirea Școlii de băieți „Luca Moise” au sesizat necesitatea realizării unei instituții similare și pentru fetele comunității care, până la finele ultimului deceniu al secolului al XIX-lea, se remarcaseră prin premiile primite în cadrul școlilor publice ale urbei Ploieștilor³.

Problema înființării unei Școli de Fete a Comunității a început să fie pusă în ședința Epitropiei din 16 mai 1893⁴, însă o hotărâre în legătură cu acest proiect a luat-o Epitropia abia la 27 decembrie 1893, când decide „să ceară părerea delegaților Sinagogilor, Așezământului Luca Moise și a președinților asociațiilor B'nei B'rith, Aschvoth-Emet și Junimea Israelită, devenită ulterior Societatea Cultura”⁵. Întruniți la 6 ianuarie 1894, delegații comunității s-au declarat unanim de acord cu înființarea unei școli primare de fete a comunității, au discutat atât problema amplasamentului noii școli, și au decis ca aceasta să se clădească „pe locul obștei de lângă vechiul cimitir” din strada Vlad Țepeș, precum și despre „adunarea sumelor de bani du pe la societățile locale de binefacere, mijlocindu prin Dnu Președinte respectiv a le împrumuta sumele ce vor fi având disponibile”⁶. De altfel, din suma de 20.000 lei necesară construirii noii școli, încă de la ședința delegaților s-a constatat posibilitatea strângerii imediate a 9600 lei din excedentul Epitropiei și împrumuturi de la societățile de binefacere⁷. Suma s-a mărit o dată cu donațiile generoase ale unor membrii marcanți, precum Baruch Cahane⁸, Iancu Nissim și Societatea Cultura⁹, care „de bună voe și pentru realizarea acestei idei”¹⁰ au susținut proiectul de înființare a școlii de fete, la care s-au adăugat alte donații importante în bani și obiecte ale Societății Doamnelor Israelite sau ale fraților Mendelovici, a lui I.G. Zissman și alții¹¹. La ședința din 28 iunie 1894, s-a constituit un comitet permanent

³ De exemplu, elevele menționate în listele trimise Primăriei Ploiești de diversele școli din oraș: A.N.Ph, *Fondul Primăria Ploiești, d.1/1885* „Liste cu numele elevelor care prin diligența lor s'au destins la studiu și lucru de mână în cursul anului școlar 1884-1885”: f. 116, Școala primară de fete No 3 – Israel Rosa, Moise Ghizela; f. 124, Școala de fete No 4 – Rozi Estera, Iacob Ida, Iscovitz Berta, Șcapira Berta, Pomu Zali; f. 140, Școala de fete 1 – Grünberg Rebeca, Blum Gazela, Goldenberg Rebeca, Rosner Berta, Ipcar Maria, Moisi Tivi, Raidenberg Mali, Leibu Eliza.

⁴ A.Com.Evr.Pl., *Procesele verbale de ședințe, martie 1890 – aprilie 1896 ale Comitetului de Conducere al Comunității Evreilor, Ploiești*, proces verbal nr. 5, din 16 mai 1893.

⁵ *Ibidem*, proces verbal nr. 14, din 27 decembrie 1893.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, procesul verbal nr. 15, din 6 ianuarie 1894.

⁸ De altfel, școala va fi cunoscută și sub titulatura de Școala de fete „Ana și Baruch Cahane”, cum de asemenea se numește și fondul arhivistic sub care este cunoscută în Arhivele Naționale Prahova din Ploiești.

⁹ A.Com.Evr.Pl., *Procese verbale...*, vol 1896-1903, procesul verbal nr. 25, din 28 iunie 1894; fiecare dintre donațiile acestora au fost în valoare de 5.000 lei.

¹⁰ *Ibidem*, procesul verbal nr. 24, din 8 iunie 1894.

¹¹ A.D. Rosen, *op.cit.*, p. 44-48.

pentru proiectul școlii de fete, din care făceau parte, alături de membrii Epitropiei – Nathan M. Cohen, Max I. Schapira, M. Porn și M. Michălescu –, marii donatori Iancu Nissim, Baruch Kahane, delegații Societății Cultura – președintele A.D. Rosen și casierul Rubin I. Neuman – și alți membri ai obștii – Samuel Ergas și Dr. Margulius¹². Comitetul permanent a stabilit amplasamentul final al școlii în strada Vlad Țepeș Nr. 233 „pe care se afla cimitirul vechiu”¹³, a aprobat „proiectul ministerial pentru școli rurale”, pe care arhitectul I. Solomon trebuia să-l modifice pentru a schimba fațada „într-un stil mai frumos”, și lansarea licitației pentru „darea în întreprinderea construcției” prin anunțuri date atât în jurnalele locale cât și din București¹⁴. Licitarea susținută la 15 iulie 1894 a fost adjudecată¹⁵, iar construirea clădirii a durat până în 1896.

În vederea deschiderii Școlii de fete și pentru aprobarea de către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice a cererii de autorizare a deschiderii unei școli de fete a comunității, în care urmau a se raporta și „numele și aptitudinile personalului didactic” ce trebuia să funcționeze în școală, în ședința Epitropiei din 3 august 1896 se hotărăște publicarea în jurnalele „Adevărul” și „Dreptatea” că se caută „o institutore pentru limba română care să îndeplinească condițiunile regulamentului ministerului publicat în Monitorul Oficial, No 74, din anul corect, pentru a putea fi și directoarea școlii”, un institutor pentru limba ebraică și germană și o institutore pentru „lucru de mână și desterități”¹⁶.

Comisia de angajare a personalului didactic, din care făceau parte dr. L.F. Marcus, Heinrich I. Nissim, Sami D. Gabriel, A.S. Gold, urma să aleagă „cum vor crede mai bine în interesul instrucțiunii”¹⁷.

Școala de fete a fost inaugurată la 6/18 octombrie 1896, când s-a realizat un program special¹⁸ la care au participat nu numai conducătorii obștii, ci și alți membri ai ei¹⁹.

¹² *Ibidem*.

¹³ Datorită dezvoltării orașului Ploiești și pentru că acest cimitir ar fi fost exact în mijlocul urbei, din 1870 cimitirul a fost strămutat pe strada Apostol Purice, nr. 72, în vecinătatea cimitirului Viișoara, în zona de nord a orașului.

¹⁴ A.Com.Evr.Pl., *Procese verbale...*, vol. 1896-1903, procesul verbal nr. 26, din 30 iunie 1894.

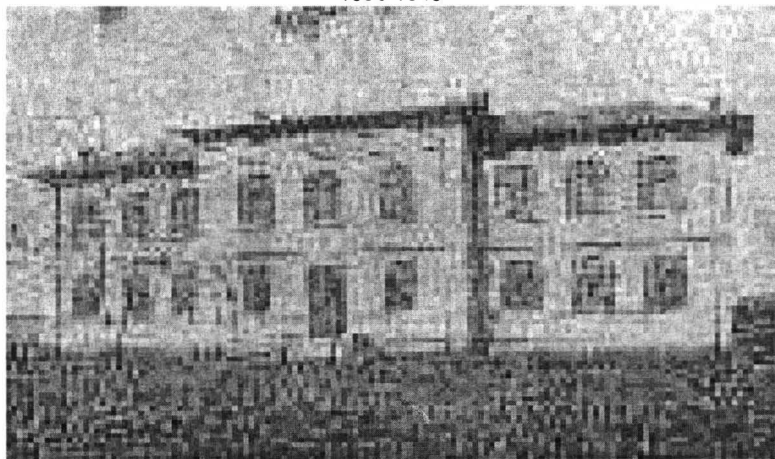
¹⁵ „...asupra dumnealor Ermarea Domenica, Petre Totali și G. Elie”, cf. *ibidem*, Procesul verbal nr. 30, din 30 iulie 1894.

¹⁶ *Ibidem*, procesul verbal nr. 39, din 3 august 1896.

¹⁷ *Ibidem*, procesul verbal nr. 2, din 8 septembrie 1896.

¹⁸ Prevăzut anterior cf. *Ibidem*, procesul verbal nr. 5 din 28 septembrie 1896.

¹⁹ S-a realizat o nouă colectă la care s-au adunat 500 lei pentru școală, iar D-na Maria M. Predinger, soția unui important antreprenor, membru al comunității din Ploiești, a promis o donație de 100 lei cf. *ibidem* procesul verbal nr. 6 din 18 octombrie 1896.

Școala a început să funcționeze cu primele două clase primare, iar succesiv, în anii următori, au început să funcționeze și celelalte două clase (a III-a și a IV-a)²⁰. În timp, au apărut și clase superioare claselor elementare, sub diferite denumiri: curs profesional²¹, curs complementar „pentru lucru manual și limba germană”, la care participau în 1912 opt eleve²², sau curs liber complementar, apărut în anul școlar 1923-1924²³ cu 14 eleve, continuat cu aprobarea comunității²⁴ și în anii următori²⁵. În anul 1927, ultimul în care a mai funcționat cursul liber complementar, nouă eleve s-au prezentat la examenul de absolvire a clasei a VII-a fiind examinate prin probe scrise, orale și, de asemenea, practice – „dactilografie, actele, lucru de mână și lucrările de cancelarie” – probe pe care toate aceste eleve le-au promovat²⁶.

²⁰ A.N.Ph., Fondul 980 (Școala de Fete Ana și Baruch Cahane), d.1/1898-1948, f. 1 inspecția din 22 aprilie 1898 arată existența claselor a II-a, a III-a și a IV-a.

²¹ Desființată cf. A.Com.Evr.Pl., *Procese verbale...*, vol. 1886-1903, procesul verbal nr. 101 din 20 iulie 1899, reapărută apoi cf. *Ibidem*, vol. 1896-1903 (1903 – 1913), p. 190, procesul verbal nr. 30 din 28 octombrie 1907.

²² Înființat prin hotărârea Conducerii Epitropiei din A.Com.Evr.Pl., *Procese verbale...*, vol. 1903-1913, p. 462, procesul verbal no 19 din 4 iulie 1912; A.N.Ph., Fond 980, d. 1/1898-1948, f.17.

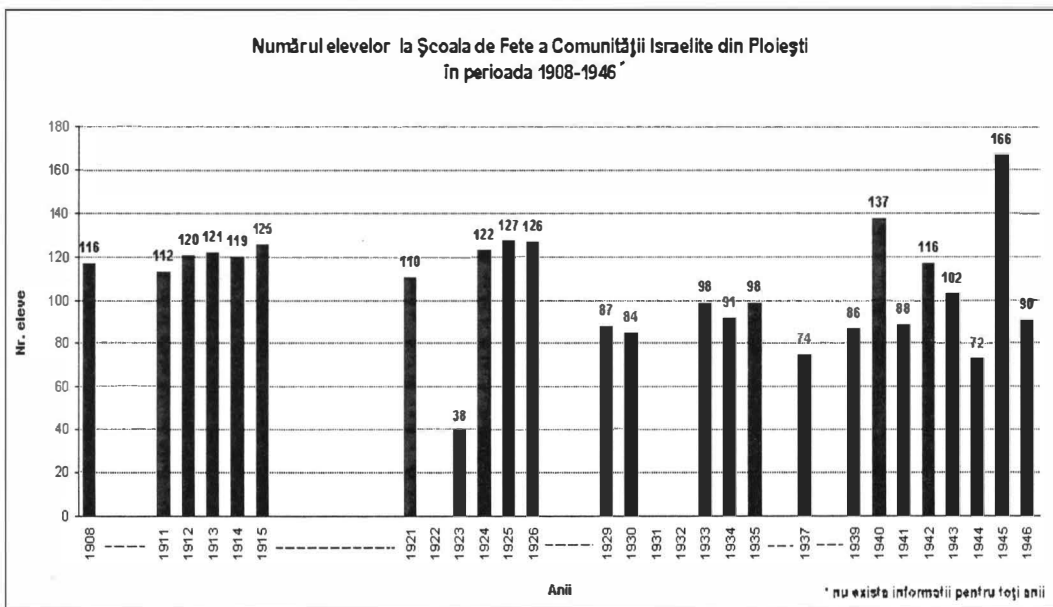
²³ A.N.Ph., Fond 980, d.2/1923-1925, Registrul Matricol.

²⁴ A.Com.Evr.Pl., *Procese verbale...*, vol. 1913-1925, p. 527, procesul verbal nr. 6, din 21 septembrie 1924.

²⁵ A.N.Ph., Fond 980, d.2/1923-1925, Registrul Matricol: cu 12 eleve la clasa a V-a, 12 eleve la clasa a VI-a pentru anul școlar 1924-1925, și 12 eleve la clasa a V-a, 10 eleve la clasa a VI-a și 8 eleve la clasa a VII-a în anul școlar 1925-1926.

²⁶ A.N.Ph., Fond 980, d. 1/1898-1948, f. 43; probabil nu a fost singurul examen de acest tip susținut în școală, cf *ibidem*, f. 21 inspecția din 9 iunie 1914, când se specifică că la examenul de absolvire trebuiau să se prezinte alte nouă fete.

Elevetele înscrise în școală erau, în general, de religie mozaică, însă până la interzicerea de către minister a înscrierii elevilor de altă religie în școli particulare ale evreilor, au învățat acolo, după mărturia *Istoricului Comunității* realizat în 1906, aproximativ 300 de eleve creștine.

În 1923, la cererea Uniunii Comunităților Israelite din București, Comunitatea din Ploiești a raportat că nu existau elevi creștini în școlile sale, iar profesori creștini funcționau doi la Școala de băieți și unul la Școala de fete²⁷.

Populația școlară nu a cunoscut fluctuații majore de-a lungul existenței școlii, cu excepția celor două războaie mondiale. În 1917, în timpul ocupației orașului, Școala de fete a Comunității Israelite din Ploiești a devenit spital militar german, iar cursurile s-au ținut la Școala de băieți Luca Moise²⁸. De aceea, pentru perioada 1917-1921 date despre numărul elevelor lipsesc din registrul de inspecții al școlii, însă se poate presupune că numărul elevelor înscrise a rămas în mod constant în jurul cifrei de 100, mai ales că până la al doilea război mondial avem de a face cu o comunitate în plină expansiune numerică. În ceea ce privește perioada 1941-1945, cele două școli ale comunității au fost obligate să se unească, devenind școală mixtă, numărul elevilor astfel întruniți într-o singură școală nedepășind cifra de 137 (în 1941).

²⁷ A.Com.Evr.Pl, *Procese verbale...*, vol.1913-1925, p. 447, procesul verbal nr. 36, din 6 martie 1923.

²⁸ *Ibidem*, p. 153, procesul verbal nr. 50, din 19 martie 1917

O problemă interesantă, cel puțin din punct de vedere statistic, este cea a locului de proveniență, de naștere, a elevelor înscrise la Școala de fete a Comunității evreilor din Ploiești. Beneficiem, însă, numai de câteva registre matricole care precizează, în marea majoritate a cazurilor, și locul de naștere al fetelor, dar care nu pot oferi decât o imagine parțială asupra acestei probleme, legată temporal doar de perioada interbelică.

Rezultatele finale ne arată o preponderență covârșitoare a elevelor născute în Prahova – ceea ce dovedește existența unor generații legate de meleagurile prahovene – și din zonele vecine din Muntenia, urmată de un număr relativ important de eleve provenite din Moldova, rezervorul migrației evreiești în interiorul țării.

Școala de fete a Comunității a fost întemeiată ca o instituție a acesteia și s-a aflat, deci, în întreținerea ei, ceea ce însemna că la nivelul conducerii Epitropiei se stabileau, în cadrul fiecărui buget anual, cheltuielile pentru școală și statul de plată a personalului ei. Aceste cheltuieli se asigurau din taxele plătite de membrii comunității și drept urmare și de părinții elevelor, de unde și insistența cu care conducerea comunității făcea apel la plata taxelor și, uneori, chiar impunea sancțiuni, precum „eliminarea elevelor a căror părinți nu participă la sarcinile Comunității prin neplata taxei”²⁹. Începerea Primului Război Mondial a dat naștere la grave probleme financiare în cadrul Comunității, impunându-se necesitatea unei taxe plătite direct la școală o dată cu înscrierea³⁰ și apoi în fiecare lună³¹. Însă o mare parte a populației evreiești se confrunta, ca și restul populației din Ploiești, cu lipsuri economice extrem de mari în timpul războiului, iar pentru a nu afecta educația copiilor, Comunitatea a oferit scutiri sau micșorări de taxe, cum a fost cazul elevelor Belier Ana, Braunștein Toni, Avram Clara și Weinberg Sara scutite de taxă, a elevei Silberstein Eliza, care urma să plătească 5 lei lunar și a elevelor Grossman Beti și Ghersson Mayer Lili care urmau să plătească 2 lei pe lună în anul școlar 1918-1919³². Impunerea de taxe de școlarizare a continuat și după încetarea războiului, totalizând sume de până la 20.000 lei³³, bani ce se foloseau atât pentru plata personalului și întreținerea școlii, cât și pentru procurarea de materiale didactice necesare procesului educațional.

²⁹ *A.C.Evr.Pl, Procese verbale...*, vol. 1898-1903, procesul verbal no. 9, din 30 octombrie 1898; uneori se impunea un termen cum este cel de 3 zile impus în 1915; cf. *Ibidem*, vol. 1913-1925, procesul verbal no. 12, din 26 ianuarie 1915.

³⁰ *Ibidem*, vol. 1913-1925, p. 155, procesul verbal nr. 52, din 19 aprilie 1917.

³¹ *Ibidem*, p. 153, procesul verbal nr. 50, din 19 martie 1917.

³² *Ibidem*, p. 221, procesul verbal nr. 94, din 27 decembrie 1918.

³³ *Ibidem*, p. 420, procesul verbal nr. 21, din 2 iulie 1922.

Statistică generală asupra locului nașterii elevelor de la Școala de fete a Comunității Culturii Israelit din Ploiești, după provincia de proveniență

An școlar	Valahia	Moldova	Oltenia	Dobrogea	Transilvani	Străinătate	Total
1923-1924	25	7	1	1	-	4	38
1924-1925	85	18	1	1	-	5	+9=129
1925-1926	99	15	-	1	1	4	+9=129
1929-1930	63	7	-	-	3	4	+8= 85
1933-1934	57	28	-	-	2	5	+2= 94
1934-1935	56	29	-	1	2	3	+1= 92
1935-1936	57	28	1	1	2	-	+1= 90
1936-1937	49	22	1	1	2	1	76
1937-1938	62	19	1	1	4	1	+1= 90

+(cifră) este numărul de eleve al căror loc de naștere nu este specificat

Școala de fete, care începuse să funcționeze în 1896, se afla în 1898 sub direcțiunea d-rei Rebeca Stern³⁴, având ca personal didactic pe d-rele Tilly Herdman pentru limba română, Elisa Tilman pentru limba germană și d-na Emanuel pentru limba ebraică. De-a lungul timpului, funcția de directoare a fost exercitată de alte institutoare: pe la 1906, Fany Geiger³⁵, urmată de Sperința Segall³⁶, Rebeca Melber³⁷, Fany C. Littman³⁸, Rosa Livianu³⁹ – cea mai longevivă dintre directoarele școlii – și, în fine, după schimbările din 1945, direcția școlii a fost exercitată de Goldsfarb Milian, „de la Comitetul Județean Sindical, scos din producție”⁴⁰, director supleant fiind numită una dintre învățătoarele școlii, Goldenberg Clarisa⁴¹. Alături de directoare, un număr de patru până la șase institutoare, care conduceau fiecare câte una din

³⁴ *Ibidem*, vol.1898-1903, procesul verbal nr. 63, din 30 iulie 1898; Elias A. Cohen, *op. cit.*, p. 44-48.

³⁵ A.D. Rosen, *op. cit.*, p.44-48.

³⁶ A.N.Ph., Fond 980, d.1/1898-1948, f. 17, procesul verbal din 24 noiembrie 1912, angajată a școlii din 1904, cf. A.Com.Evr.PI, *Procese verbale...*, vol. 1903-1913, procesul verbal nr. 34, din 29 iunie 1904.

³⁷ *Ibidem*, vol.1913-1925, p.211, procesul verbal nr. 88, din 18 iulie 1918.

³⁸ Studentă în anul IV la Facultatea de Litere și Filosofie, cf. A.N.Ph., Fond 980, d. 1/1898-1948, f. 33, inspecția din 15 noiembrie 1921.

³⁹ Cf. numirii din A.Com.Evr.PI, *Procese verbale...*, vol. 1913-1925, p. 467, procesul verbal nr. 47, din 21 ianuarie 1923; A.N.Ph., Fond 980, d. 1/1898-1948, f. 35, inspecția din 14 ianuarie 1925 specifică că era licențiată în Litere.

⁴⁰ A.N.Ph., Fond 980, d.1/1898-1948, f. 67, inspecția din 20 februarie 1945.

⁴¹ *Ibidem*, f. 63 inspecția din 16 martie 1945.

cele patru clase sau predau cunoștințele de limbă germană sau ebraică și lucru manual, constituiau întregul personal didactic al școlii⁴². De menționat că la școala Comunității s-au realizat continuu ore de limbă ebraică – sub conducerea lui David Paves⁴³ și Simon Simon⁴⁴ – și de religie mozaică predate de rabinul dr. Iosif Brezis⁴⁵ și Berry⁴⁶.

Școala era autorizată de Ministerul Instrucțiunii⁴⁷ și funcționa cu drept de publicitate⁴⁸ în urma cererii trimise la 8 februarie 1926⁴⁹, iar în marea lor majoritate, institutoarele sau învățătoarele, care în anul 1921 încă nu fuseseră autorizate⁵⁰, au cerut și au obținut autorizarea Ministerului Instrucțiunii Publice.

Materiile studiate de elevele școlii erau cele impuse de programa școlară a ministerului pentru clasele primare, la care se adăugau cele specifice comunității: limba ebraică și religia mozaică. Astfel, din procesele verbale încheiate în urma inspecțiilor realizate în școală, observăm că se studia „citire, aritmetică, gramatică, istorie”⁵¹, limba germană, limba ebraică, lucru de mână⁵², științele naturii⁵³, caligrafie, desen⁵⁴ și de asemenea „exerciții corporale și cântări”⁵⁵. Aceleași inspecții remarcă utilizarea în școală a cărților „din cele autorizate de minister”⁵⁶, între care cele de română, germană, franceză și ebraică⁵⁷. Același lucru se întâmplă și în 1939, când inspecția realizată remarcă „aplicarea noii programe analitice”⁵⁸. Totuși, direcțiunea școlii sesiza uneori conducerea comunității, mai ales în perioadele dificile din punct de vedere economic (1912-1913 sau 1916-

⁴² Lista institutoarelor de la Școala de fete este destul de lungă. Numele lor sunt specificate atât în registrele de procese verbale ale ședințelor comitetului de conducere al comunității, cât și în A.N.Ph., Fond 980, d.1/1898-1948.

⁴³ A.Com.Evr.Pl, *Procese verbale...*, vol. 1896-1903, procesul verbal nr. 16, din 16 octombrie 1900.

⁴⁴ A.N.Ph., Fond 980, d.1/1898-1948, f. 57, inspecția din 12 octombrie 1942.

⁴⁵ A.Com.Evr.Pl, *Procese verbale...*, vol. 1903-1913, procesul verbal nr. 5, din 8 februarie 1912.

⁴⁶ A.N.Ph., Fond 980, d.1/1898-1948, f. 52-53, inspecția din 7 februarie 1940.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 38, inspecția din 25 februarie 1927, care specifică că școala avea autorizația No 10205/1898 și 15470/1913.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 44.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 38, inspecția din 25 februarie 1927, care vorbește de raportul depus în acest sens No 55/1926.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 33 inspecția din 15 noiembrie 1921.

⁵¹ *Ibidem*, f. 7, inspecția din 8 octombrie 1907.

⁵² *Ibidem*, f. 17, inspecția din 23 noiembrie 1912.

⁵³ *Ibidem*, f. 21, inspecția din 18 martie 1914.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 50, inspecția din 14 martie 1935.

⁵⁵ Încă de la apariția școlii, cf. *Ibidem*, f. 1, inspecția din 25 februarie 1898.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 33, inspecția din 15 noiembrie 1921.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 38, inspecția din 25 februarie 1927.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 51, inspecția din 17 mai 1939.

1920), asupra problemelor legate de materialul didactic necesar în procesul educativ (cărți, hărți și alte materiale didactice⁵⁹).

Între problemele principale ale personalului didactic, relevate atât de adresele directoarelor către Epitropie, cât și de procesele verbale de inspecție, se numărau cele legate de procesul educațional – autorizarea de către minister și materialul didactic disponibil, uneori chiar și aptitudinile pentru instruirea elevilor⁶⁰ – și, inevitabil, cele legate de salarizare, mai ales în timpul războiului mondial, despre care ne oferă mai multe informații registrul de procese verbale încheiate la ședințele Epitropiei. Salariile au crescut numai în măsura existenței fondurilor, mai întâi din bugetul comunității și apoi din taxele de școlarizare.

Am mai amintit că, fiind o instituție a obștii, Școala de fete era administrată de aceasta. I se asigurau banii necesari funcționării⁶¹, dar și necesitățile de material didactic, în special cărți, cum se întâmpla în 1897 când, la cererea directoarei școlii „ca să se cumpere cărți pentru copii lipsiți de mijloace”, Epitropia cere „să facă raport câți copii și ce anume cărți trebuie”⁶². De asemenea, bugetele obștii prevedeau uneori cheltuieli „pentru copiii sărmani de la Școala de fete”⁶³, ceea ce însemna un sprijin acordat acestora. Tot conducerea Comunității era cea care asigura plata asigurărilor clădirii și mobilierului școlii⁶⁴.

Pentru a supraveghea activitatea școlii și a preveni apariția oricăror nemulțumiri din partea părinților elevelor, membri ai obștii, a fost creat în cadrul conducerii comunității „Comitetul școlar al Școlii de fete”⁶⁵, instituție permanentă a cărei membri erau numiți o dată cu fiecare nouă conducere a

⁵⁹ Acest lucru este sesizat, de exemplu, de inspecția din 27 mai 1920, când se constata lipsa drapelului și a portretelor regale din școală, într-un moment de mare emoție națională; cf. *ibidem*, f. 32; sau în timpul celui de-al doilea război mondial, când școala fusese obligată să funcționeze într-un local închiriat, inspecția din 15 ianuarie 1942 constatând că „materialul didactic lipsește aproape total. Nici o hartă a României nu are școala”; cf. *ibidem*, f. 58.

⁶⁰ De exemplu d-na Klang care (cf. A.Com.Evr.PI, *Procese verbale*... vol 1913-1925, p. 314, procesul verbal nr. 27 din 21 noiembrie 1920) „nu este competente”, sau remarca din registrul de inspecție legată de lecția de ebraică a d-lui. Paves: „traducerea grea pentru vârstă”; cf. A.N.Ph., Fond 980, d. 1/1898-1948, f. 29, inspecția din 6 februarie 1916.

⁶¹ Cf. A.Com.Evr.PI, *Procese verbale*... vol. 1896-1903, 1903-1913, 1913-1925. Chiar și în timpul celui de al doilea război mondial școala beneficia de banii necesari: „bugetul e în proporție cu nevoile de ordin material”; cf. A.N.Ph., Fond 980, d. 1/1898-1948, f. 52-53, inspecția din 7 februarie 1940.

⁶² A.Com.Evr.PI, *Procese verbale*... vol. 1896-1903, procesul verbal nr. 37, din 9 noiembrie 1897.

⁶³ *Ibidem*, vol. 1896-1903, procesul verbal nr. 27, din 14 aprilie 1904.

⁶⁴ *Ibidem*, vol. 1903-1913, p. 489, procesul verbal nr. 34, din 23 ianuarie 1913. Școala era asigurată pentru 30.000 lei la Societatea Victoria, pentru 40.000 lei la Societatea Generală, iar mobilierul era asigurat pentru 10.000 lei la Societatea Generală.

⁶⁵ *Ibidem*, vol. 1898-1903, procesul verbal nr. 71 din 8 septembrie 1898, din care făceau parte dr. Margulius, Israel Elias, dr. Kamerman.

Comunității⁶⁶. Rolul acestui Comitet școlar era de a vizita școala pentru a constata respectarea orarului și a realiza inspecții la orele institutoarelor sau pentru a constata reparațiile necesare școlii⁶⁷. Totodată, membrii Comitetului școlar trebuiau să asiste la examenele de la școală⁶⁸. Toată această activitate a fost de la bun început reglementată printr-un „Regulament al Comitetului școlar al Școlii primare de fete...”, aprobat la 24 noiembrie 1898⁶⁹.

Starea localului, a cărei verificare era una din sarcinile Comitetului școlar, a fost una dintre preocupările constante ale Comunității. Beneficiind de o construcție nouă, școala s-a bucurat de o „stare a localului bună”⁷⁰ vreme îndelungată. Însă apariția unor elemente de confort, datorate grijii pentru funcționalitatea spațiului apărute la finele secolului al XIX-lea, a cerut foarte curând noi îmbunătățiri⁷¹: o mai bună filtrare a apei⁷² sau îmbunătățirea latrinelor școlii⁷³. La finele anului 1909 a fost introdusă apa în școală⁷⁴, pentru ca din 1921 să se decidă introducerea luminii electrice⁷⁵.

După primul război mondial, Școala de fete a Comunității Culturii Israelit din Ploiești a primit și sprijinul Primăriei orașului⁷⁶, sprijin care probabil a continuat și după 1925 pentru o perioadă, chiar dacă informațiile din interiorul Comunității dispar, din cauza incendiului arhivei sale o dată cu dărâmarea sediului propriu și a Școlii „Luca Moise”, de către legionari în noiembrie 1940⁷⁷. Acest sprijin consta în plata unei sume de „30.000 lei

⁶⁶ Între membrii acestui comitet trebuie amintiți, cu mențiunea că realizăm o oarecare selecție, H. Rosenthal, Zuchermann, Samuel Iancu în 1905, dr. Segall, A. Blumenfeld, D. Dulceanu în 1906, Gabriel Papp, Aurel Iosif, Zaharia Iscovici în 1912, C. Wiegenfeld, rabinul I. Breizis, A.D. Rosen în 1914, Jacques F. Solomon, L. Negrie, ing. Max Braunstein în 1924. Cu siguranță acest Comitet școlar a continuat să funcționeze și după 1925, când se opresc informațiile de la ședințele conducerii comunității, datorită incendiului arhivei de către legionari, în toamna anului 1940.

⁶⁷ A.Com.Evr.Pl, *Procese verbale...* vol. 1903-1913 p. 218, procesul verbal nr. 43, din 26 februarie 1908.

⁶⁸ *Ibidem*, vol.1903-1913, p.43, procesul verbal nr. 32, din 2 iunie 1904; p. 86, procesul verbal nr. 59, din 15 mai 1905.

⁶⁹ *Ibidem*, vol. 1896-1903, procesul verbal nr. 73.

⁷⁰ A.N.Ph., Fond 980, d. 1/1898-1948, f. 1, inspecția din 22 aprilie 1898.

⁷¹ A.Com.Evr.Pl, *Procese verbale...* vol. 1896-1903, p. 89, procesul verbal nr. 62, din 18 august 1905.

⁷² A.N.Ph., Fond 980, d. 1/1898-1948, f. 5 inspecția din 11 octombrie 1908.

⁷³ *Ibidem*, f. 8 inspecția din 22 ianuarie 1908, f. 9, inspecția din 6 mai 1908

⁷⁴ A.Com.Evr.Pl, *Procese verbale...* vol. 1903-1913, p. 317, procesul verbal nr. 45, din 6 decembrie 1909.

⁷⁵ *Ibidem*, vol. 1913-1925, p. 387, procesul verbal nr. 5, din 5 decembrie 1921.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 218, procesul verbal nr. 34, din 6 februarie 1923; p. 502, procesul verbal nr. 6, din 30 martie 1924.

⁷⁷ Matatias Carp, *Cartea Neagră*, ed. Diogene, București, 1996, p. 115. La dărâmarea acestor edificii, prea puțin afectate de cutremurul anterior, au fost obligați să participe membrii marcanți ai obștii: dr. P. Emanuel – președintele comunității, dr. Brezis, dr. Convier; cf. *Idem*, p. 120; vezi și Jean Ancel,

anual ca subvenție pentru școalele israelite din localitate, din care sumă școala noastră de fete a încasat lei 15.000”⁷⁸.

Însă nu numai conducerea obștii a manifestat o preocupare constantă pentru binele Școlii de fete a Comunității. Numeroși membri și societățile filantropice au sprijinit școala, implicându-se în diferite forme pentru ca activitatea ei și situația elevelor să se îmbunătățească.

În 1898, Comunității i se oferă sprijinul Lojii Zion IX, care trimitea un raport favorabil pentru subvenționarea școlii către Comitetul Jewish Colonisation Association⁷⁹.

Dacă un sprijin venea deci, uneori, și din exterior, cele mai numeroase forme de sprijinire a școlii și a elevelor ei aparțin membrilor Comunității sau societăților filantropice din oraș. De exemplu, în 1904, directoarea școlii arăta Epitropiei că în școală studiau douăzeci și două de eleve sărace care nu aveau „ghete, rochii și paltoane”, cerând aprobarea ca să le cumpere. Imediat au apărut donațiile doamnelor Mendelovici, S. Feldman și A. Rosenberg, care au acoperit o parte din necesități⁸⁰. Asemenea donații au mai făcut și Societatea Caritas, în 1904, care a împărțit „cărți și cele necesare la 33 copile sărmame”⁸¹, și alți membri ai obștii, precum A. Feldman, Aurel Iosif, M. Scherr, dr. Friedmann și C. Wiegenfeld⁸².

O donație importantă, de data aceasta pentru îmbunătățirea situației școlii, a fost cea din 1912 a lui Gabriel M. Papp, președintele de atunci al Comunității, care a donat pentru pavarea curții 20 de căruțe de pițriș⁸³.

Dar cea mai intensă activitate în sprijinirea atât a elevelor, cât și a școlii, a avut-o Societatea de binefacere a doamnelor israelite. Această societate a militat pentru înființarea unei „cantine pentru elevele sărmame de la Școala de fete”⁸⁴ pe care a reușit să o pună în funcțiune la 18 noiembrie 1914⁸⁵. Tot această societate de binefacere s-a implicat în instalarea luminii

Contribuții la Istoria României, Problema Evreiască. 1933-1944, Ed. Hasefer, București, 2001, vol. I, partea I, p. 362.

⁷⁸ A.Com.Evr.Pl, *Procese verbale...* vol. 1913-1925, p. 218, procesul verbal nr. 34, din 6 februarie 1923; p. 502 procesul verbal nr. 6, din 30 martie 1924.

⁷⁹ *Ibidem*. vol. 1896-1903, procesul verbal nr. 55, din 16 mai 1898. Se constituia atunci o Curatelă școlară din care făceau parte Max I. Schapira, dr. Marcu, M. Pom, A.D. Rosen, M. Michălescu, care urmau să realizeze un raport detaliat asupra școlilor comunității pe care urmau să le supravegheze și să ia legătura direct cu comitetul central al Jewish Colonisation Association.

⁸⁰ *Ibidem*, vol. 1903-1913, p. 14, procesul verbal nr. 14, din 14 ianuarie 1904.

⁸¹ *Ibidem*, p. 50, procesul verbal nr. 38, din 3 octombrie 1904.

⁸² *Ibidem*, vol. 1903-1913, p. 476, procesul verbal nr. 28, din 7 noiembrie 1912; vol. 1913-1925, p. 64, procesul verbal nr. 7, din 23 noiembrie 1914, p. 67, procesul verbal nr. 8, din 7 decembrie 1914.

⁸³ *Ibidem*, vol. 1903-1913, p. 446, procesul verbal nr. 11, din 28 martie 1912.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 476, procesul verbal nr. 28, din 7 noiembrie 1912.

⁸⁵ *Ibidem*, vol. 1913-1925, p. 60, procesul verbal nr. 6, din 16 noiembrie 1914.

electrice în localul școlii, prin donațiile generoase (4.000 lei)⁸⁶ pe care le-a făcut. Societatea doamnelor israelite din Ploiești s-a ocupat și de trimiterea „pe cheltuiala sa” a unor eleve în „colonia de la Tekirghiol” în 1923 și 1924⁸⁷. Cu siguranță, aceste acte de caritate au continuat să fie realizate de membrii Comunității și de societățile de binefacere existente în oraș, și ulterior, chiar dacă, datorită vitregiei vremurilor, ele nu mai pot fi cunoscute astăzi de noi, datorită distrugerii documentelor.

Mai trebuie menționată, în acest context, subvenția Federației Uniunii Comunităților Evreiești pe care a primit-o școala chiar și în 1948, când a fost naționalizată⁸⁸.

Anii '40 au însemnat pentru Comunitatea Evreilor din Ploiești, și deci și pentru școlile sale, o perioadă de grele încercări în contextul regimului fascist dictatorial instaurat în România și apoi a instaurării regimului comunist. Spre sfârșitul perioadei, Școala primară de fete a Comunității Evreilor din Ploiești a fost trecută în patrimoniul statului, o dată cu desființarea sistemului privat de învățământ.

În februarie 1940, școala încă mai funcționa în localul propriu, având aviz de publicitate⁸⁹. Lucrurile s-au schimbat, însă, în anul școlar următor, 1940-1941, în condițiile schimbării legislației din domeniul educațional în timpul ministeriatului lui Radu Budișteanu⁹⁰ și al transformării României în stat național-legionar (14 septembrie 1940), în ciuda plângerilor Federației Uniunilor Comunităților Evreiești din țară⁹¹. Școala de fete a trebuit să se instaleze „în același local cu școala primară de băieți, ținând ore în a.m.(dimineața)”⁹², chiar dacă funcționa tot cu patru clase și șapte profesori. Spațiul era însă în mod evident insuficient pentru ambele școli, și școala a fost astfel nevoită să se transforme într-o școală mixtă.

Nici acest local însă nu a mai putut fi utilizat în urma furiei legionare din noiembrie 1940, soldată cu demolarea lui la ordinul prefectului legionar al județului Prahova, Mihai Stănescu⁹³. Astfel, școala „a fost evacuată din

⁸⁶ *Ibidem*, p. 457, procesul verbal nr. 12, din 26 februarie 1922.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 457, procesul verbal nr. 43, din 7 mai 1923, p. 516, procesul verbal nr. 1 din 29 iunie 1924.

⁸⁸ A.N.Ph., Fond 980, d. 1/1898-1948, f. 69, proces verbal de constatare a luării în patrimoniu.

⁸⁹ No 44197/928, cf. *ibidem*, f. 52-53, inspecția din 7 februarie 1940.

⁹⁰ Matatias Carp, *op. cit.* p. 75, 79-80.

⁹¹ Lya Benjamin, *Prigoană și rezistență în istoria evreilor din România, 1940-1944, Studii*, Ed. Hasefer, București, 2001, p. 354.

⁹² A.N.Ph., Fond 980, d. 1/1898-1948, f. 53 (verso), inspecția din 23 mai 1941.

⁹³ Matatias Carp, *op. cit.*, p. 69. „Prefectul a adunat cu arcanul pe toți evreii valizi, de la salahor până la intelectual, pentru a-i supune la munci grele de dărâmare și cărat moloz. Cu mână evreiască, a

localul propriu” și „s-a instalat într-un local închiriat în strada Romană, no 54, având la dispoziție două camere”⁹⁴ pentru un total de 137 elevi (66 băieți și 71 fete) înscriși la începutul anului școlar 1940-1941. Drept urmare, 49 dintre elevi au fost retrași în timpul anului școlar. În anul școlar următor, școala, care funcționa tot în localul închiriat din strada Romană, no 54, a avut înscriși doar 13 elevi, „ceea ce se explică prin amânarea deschiderii cursurilor”⁹⁵. Elevii școlii s-au încadrat și ei tratamentului aplicat de statul totalitar Comunității lor. Ei au prestat „*muncă în folos obștesc* în cantina instalată în str. General Dragalina, no 47, atât la pregătirea hranei, cât și a conservelor pentru iarnă (clasele a III-a și a IV-a)” și „au colecționat plante medicinale – flori de tei, mușețel – pentru a fi predate Spitalului militar instalat în fostul local al școlii”⁹⁶.

Situația nu s-a îmbunătățit nici în anul școlar următor, decât în ceea ce privește numărul elevilor înscriși (116) și achiziționarea noilor manuale și rechizite⁹⁷. La 15 ianuarie 1943, școala funcționa într-un nou local închiriat în strada Gh. Coșbuc, no 3, unde dispunea de o cancelarie și cinci săli care „nu au volumul necesar elevilor”⁹⁸. Inspecția realizată la școală constata că instituția nu avea „autorizație de funcționare a școlii, despre care D-ra Directoare ne-a comunicat că a fost distrusă de rău-voitori”, și de asemenea, chiar dacă ar fi fost găsită „autorizația tot n-ar fi fost valabilă, întrucât până în 1941-1942 au funcționat două școli primare evreiești, una de băieți și alta de fete, iar în prezent școala e mixtă”⁹⁹. Se mai constatau și deficiențe inerente situației create de lipsurile economice provocate de război și de politica „românizării” economiei care a generat probleme financiare atât Comunității cât și fiecărui membru al ei: mobilier insuficient, lipsa „aproape totală” a materialului didactic, inexistența hărții României. Cu toate acestea, personalul didactic era autorizat sau în curs de autorizare.

Pentru a rezolva problema autorizării funcționării școlii, ca școală mixtă, la 15 mai 1943 școala a fost cercetată¹⁰⁰, pentru ca ulterior să fie autorizată¹⁰¹.

dărămat aproape toate casele de rugăciune și instituțiile de cultură evreiască”; vezi și Jean Ancel, *op. cit.*, p. 352.

⁹⁴ A.N.Ph., Fond 980, d. 1/1898-1948, f. 54, inspecția din 4 mai 1942.

⁹⁵ *Ibidem*, f. 56, inspecția din 8 februarie 1942.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ *Ibidem*, f. 57, inspecția din 12 octombrie 1942.

⁹⁸ *Ibidem*, f. 58, inspecția din 15 ianuarie 1943.

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ *Ibidem*, f. 60 (verso).

¹⁰¹ *Ibidem*, f. 62, inspecția din 22 martie 1944, autorizația No 99125/943.

Numărul elevilor a continuat însă să scadă – de la 102 elevi în 1943¹⁰² scade la 58 în 1944¹⁰³. Din anul școlar 1944-1945 școala își reia dreptul de publicitate avut înainte de 1940¹⁰⁴ chiar dacă continua să utilizeze localul închiriat în strada Gh. Coșbuc, no 13, cu personal care avea „limita de vârstă depășită”¹⁰⁵. De asemenea, se recomanda școlii ca „arhiva școlii până în 1940”, care „a fost distrusă în timpul regimului dictatorial al legionarilor”, să fie reconstituită, directoarea școlii fiind îndrumată „să se adreseze Inspectoratului Județean unde legal ar trebui să se găsească câte un exemplar, pentru a se face copii, care urmează să fie legalizate de Inspectorat”¹⁰⁶.

Anul școlar 1945-1946, început la 29 octombrie 1945, a adus modificări în ceea ce privește personalul didactic: Feldstein Rașela, învățătoare licențiată, și Goldenberg Clara primesc calificative de „foarte bine” la inspecția din 3 aprilie 1946, în ciuda faptului că activitatea continua să se desfășoare într-un „local impropriu”. Tot atunci încep și demersurile ca școala să intre în drepturile ei asupra localului din strada Vlad Țepeș¹⁰⁷. Dezideratul preluării localului propriu nu se realizează totuși, iar în mai 1946, Școala de fete solicită mutarea în localul din strada Basarab, no 13, unde funcționa deja Școala de băieți aparținând Așezământului Luca Moise, local „superior celui din str. Coșbuc, însă nici acesta nu îndeplinește cerințele legale”¹⁰⁸, după cum constata inspecția efectuată la școală, motiv pentru care, inspectorul I. Radocea menționează că va propune „onor Minister să aprobe funcționarea în acest local numai în mod provizoriu” până la eliberarea localului propriu din strada Vlad Țepeș, transformat în spital militar în timpul războiului. Totuși, situația localului se reglementează, iar la 4 decembrie 1946 școala funcționa în localul său din strada Vlad Țepeș, no 23¹⁰⁹ cu un număr de 90 de elevi, în „săli curate, ordonate și bine întreținute”.

Situația s-a schimbat, însă, rapid. La 30 decembrie 1947, România a devenit Republică Populară, intrând astfel în era comunistă. Or, în noul regim, proprietatea trebuia să fie „a întregului popor” și deci însăși noțiunea

¹⁰² *Ibidem*, f. 60, inspecția din 11 martie 1943.

¹⁰³ *Ibidem*, f. 62, inspecția din 2 martie 1944.

¹⁰⁴ Prin ordinul Ministerului no 138864/944, cf. *Ibidem*, f. 63, inspecția din 16 martie 1945.

¹⁰⁵ Învățătoarele Rosa Livianu, Angela Ionescu-Lungu și profesorul Simon Simon se încadrau în această formulare; cf. *Ibidem*, f. 63, inspecția din 16 martie 1945.

¹⁰⁶ *Ibidem*, f. 64, inspecția din 15 octombrie 1945.

¹⁰⁷ *Ibidem*, f. 65, inspecția din 3 aprilie 1946.

¹⁰⁸ *Ibidem*, f. 66, inspecția din 29 mai 1946.

¹⁰⁹ Datorită ordinului ministerial no 309584/946, cf. *Ibidem*, f. 67, inspecția din 4 decembrie 1946.

de „școală privată” trebuia să dispară. După 52 de ani de existență, la 5 august 1948, Școala primară de fete a Comunității Evreilor din Ploiești a intrat în patrimoniul Ministerului Instrucțiunii Publice¹¹⁰ fiind naționalizată: „averea imobilă care s-a preluat în mod real și care urmează să susțină funcționarea școlii ce urmează să ia ființă este următoarea:

- I. Locul de școală propriu zis
- II. Locuința directorului
- III. Edificiul cantinei (afectat ei)
- IV. Locuința administratorului de cantină
- V. Bocsa portarului
- VI. Pivnița zidită din beton
- VII. Cotețul pentru paseri
- VIII. Magazie alimente de cantină”¹¹¹.

În patrimoniul Comunității a mai rămas doar „baia ce se află în curtea școlii”, căci revendicarea terenului fostului cimitir – spune documentul de constatare a naționalizării – „nu se poate susține, deoarece acest teren nu servește decât ca grădină a școlii, urmând să fie servit și mai departe bunei funcționări a școlii”¹¹². În ceea ce privește clădirea cantinei din curtea școlii „ce servește pentru populația săracă și elevi”, ea nu putea fi, conform documentului mai sus menționat, revendicată de Comunitate, „deoarece nu a fost clădită de comunitate, ci de către Spitalul militar în anul 1942, servind ca bucătărie a acestui spital”.

Astfel, Școala primară de fete a Comunității Evreilor din Ploiești a fost definitiv transformată în școală publică, devenind Școala generală Nr. 6.

La 8 martie 1949, a fost consemnată ultima încercare a Comunității Evreilor din Ploiești de a-și recupera proprietățile intrate în patrimoniul public. Cercetarea dispusă de Ministerul Învățământului Public realizată cu colaborarea noului director al școlii publice Radu Băjenaru și a dr. B. Goldstein, vicepreședintele de atunci a Comunității Evreilor din Ploiești, nu a avut drept rezultat decât înaintarea unui raport special către Inspectoratul Școlar Județean. Zilele învățământului privat și confesional dispăruseră definitiv, iar noul regim nu dorea să le mai reînvie.

A dispărut, astfel, o instituție educativă a unei comunități ce de-a lungul existenței sale a încercat armonizarea integrării sale în societatea din care făcea parte, cu tradițiile proprii. Existența Școlii de fete a Comunității Cultului Israelit din Ploiești (1896-1948) a coincis în mare parte cu perioada

¹¹⁰ *Ibidem*, f. 69-70, 25 august 1948.

¹¹¹ *Ibidem*.

¹¹² *Ibidem*.

când Comunitatea evreilor din oraș și-a mărit numărul de membri¹¹³, datorită progresului economic rapid pe care l-au cunoscut Ploieștii la finele secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Existența școlilor evreiești, de băieți și de fete, în orașul Ploiești ne demonstrează dorința evreilor ploieșteni de a asigura copiilor lor o bună educație, pornind chiar de la primele clase primare, care să îmbine modernitatea și tradiția într-un tot unitar.

Bibliografie

I. Izvoare:

1. A.Com.Evr.Pl., *Procese verbale de ședințe, ale Comitetului de Conducere al Comunității Evreilor, Ploiești*, vol. 1896-1903, 1903-1913, 1913-1925.
2. A.N.Ph., *Fond 980 Ana și Baruch Cahane*, d. 1/1898-1948, 2/1923-1925, 3/1925-1926, 4/1929, 5/1933, 6/1934, 8/1935, 10/1936, 11/1937.
3. A.N.Ph., *Fond Primăria Ploiești*, d. 1/1885.

II. Lucrări de specialitate:

1. Ancel, Jean, *Contribuții la Istoria României, Problema Evreiască 1933-1944*, vol. 1, partea I și II, Ed. Hasefer, București, 2001.
2. Bărbulescu, Mihai, Denis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Ed. Enciclopedică, București, 1998.
3. Benjamin, Lya, *Prigoană și rezistență în istoria evreilor din România, 1940-1944, Studii*, Ed. Hasefer, București, 2001.
4. Carp, Matatias, *Cartea Neagră*, Ed. Diogene, București, 1996.
5. A.D. Rosen, *Istoricul Comunității Cultului Israelit din Ploiești. 1690-1906*, Tipografia „Modernă” Bercovici, Ploiești, 1906.
6. Giurescu, Dinu C., *România în al Doilea Război Mondial*, Ed. All, București, 1999.
7. Iancu, Carol, *Evreii din România de la emancipare la marginalizare, 1919-1938*, Ed. Hasefer, București, 2000.
8. Idem, *Shoah în România. Evreii în timpul regimului Antonescu (1940-1944)*, Ed. Polirom, Iași, 2001.
9. Sevastos, Mihai, *Monografia orașului Ploiești*, Ed. Cartea Românească, București, 1937.

¹¹³ În 1899 trăiau în Ploiești 2.478 de evrei, pentru ca numărul lor să ajungă la 3.843, iar în 1941 să se ajungă la cca. 10.000; vezi M. Sevastos, *Monografia orașului Ploiești*, Ed. Cartea Românească, București, 1937, p. 253-254.

DIPLOMAȚI ROMÂNI LA CONGRESE SIONISTE

Cercetarea arhivelor ne oferă în tot momentul surprize inedite. Fără o cercetare atentă, migăloasă, cum am putea știi, de pildă, că diplomația românească interbelică se interesa de mișcarea sionistă, ba chiar își trimitea reprezentanți la congresele ei sau la alte manifestări specifice.

Ori cum am putea cunoaște că la o astfel de reuniune a participat poetul și filosoful Lucian Blaga, fost o vreme atașat de presă.

Ilustrând acest aspect ignorat al activității diplomatice românești dintre cele două războaie mondiale, reproducem, dar, un raport al lui Al. Telemaque, consilier al Legației române de la Bruxelles, datat 14 decembrie 1928, și un altul, al lui Lucian Blaga, cu data 25 august 1929, din Berna.

H.D.

Légation Royale de Roumanie en Belgique
Bruxelles, le 14 Décembre 1928
24.XII.1928

Domnule Ministru,

Am onoarea a Vă trimite, aci-alăturat, spre știința D-voastră, copie de pe raportul No. 1 A.T. din 10 Decembrie a.c. ce ni-a adresat Dl. Al. Telemaque, Consilierul acestui oficiu diplomatic, în urma însărcinării ce-i dasem de a asista la conferința ținută de Dl. Dr. Profesor Weizman la Fundația Universitară din acest oraș, asupra sionismului.

Primiți, Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

Ministrul României,
Henry Catargi

Domniei Sale
Domnului Ministru al Afacerilor Străine – București

Domnule Ministru,

Conform însărcinării ce mi-ați dat-o, am fost în seara de 7 decembrie la Fundațiunea Universitară spre a asista la conferința ținută asupra sionismului de dr. Weizman, profesor de biologie la Universitatea din Manchester și președintele Organizațiunii sioniste internaționale.

Dl. dr. Weizman, într-o cuvântare cât se poate de aleasă ca formă și obiectivă ca fond, a indicat în prim loc că ideea sionismului, adică acea mișcare ce există în lumea întreagă în vederea creării pentru poporul evreiesc a unui „Cămin Național”, nu există cum cred unii de la manifestul Guvernului englez lansat în timpul războiului mondial și cunoscut sub denumirea de „Manifestul Balfour”, ci că această idee a fost emisă încă în secolul al 16-lea în lumea evreiască și reluată în 1896 de dr. Herzl, de naționalitate ungară, care rezumă aspirațiunile sioniste într-o lucrare care a avut un mare ecou în toată lumea evreiască, mai ales în Orient.

Înfăptuirea însă a „Căminului Național Evreiesc” s-a produs numai în ziua în care Societatea Națiunilor a ratificat manifestul lui Lord Balfour și a fixat fruntariile statului Palestina.

Înființarea „Căminului Național” are o dublă însemnătate după dl. Weizman, atât din punct de vedere material, cât și din punct de vedere moral.

Din punct de vedere material are importanță, căci, după spusele însuși ale conferențiarului, în Europa și America este un surplus de evrei care nu pot fi asimilați de țările care îi găzduiesc și deci surplusul va trebui canalizat înspre Palestina. Aceasta este absolut necesar, după d-sa, deoarece altfel acel surplus va fi considerat ca un parazit, după chiar formula pe care o întrebuințează știința biologiei, care consideră orice ființă ce trăiește suprapusă pe organismul altei ființe, drept parazitară.

În acest scop, adică al canalizării surplusului de evrei, „Căminul Național” a făcut și face mari eforturi pentru a strânge fondurile necesare spre a facilita deplasarea evreilor din Europa sau America spre Palestina.

Cheltuielile pentru stabilirea unei familii de evrei în Palestina se ridică la una mie lire sterline, deci cu 300 lire sterline mai puțin decât suma cheltuită de Guvernul englez pentru o familie de coloni ce se stabilește în Australia.

Până în prezent „Căminul Național” a reușit să stabilească 160.000 de evrei în Palestina, care formează primii pionieri ai statului palestinian.

Conferențiarul mai arată că este absolut nevoie de a transporta o parte din evreii din Europa, și mai ales din Polonia, România, Rusia și Cehoslovacia, în Palestina, deoarece chiar cu un regim extrem de liberal pentru evreii în acele țări, totuși, pentru multă vreme, ei (evreii) ar duce o existență foarte grea, și aceasta din pricina zdruncinării aduse în structurile economice a tuturor țărilor mai sus citate din pricina războiului mondial. Astfel, el aduce un exemplu faptul că, în Polonia înainte de război, evreii în mare parte duceau produsele industriei galițiene și Poloniei rusești să le desfacă în interiorul Rusiei. Azi, din pricina structurii sovietice a Rusiei, evreii poloni nu se mai pot îndeletnici cu acest negoț, neavând cui plasa produsele industriale, clasa avută rusească nemaieexistând.

De asemenea, el arată că în Cehoslovacia și România, spre a face să dispară și această opiniune în lume, este absolut necesar, pretinde d-l Weizman, ca „Căminul Național” să parvie la scopul său final, adică popularea Palestinei cu surplusul elementului evreiesc din Europa și America.

Înainte de încheierea cuvântării sale, d-sa a spus că dacă unii vor putea susține că teritoriul noului stat palestinian este prea mic, pentru a conține tot surplusul de evreii de care a vorbit mai sus, el, ca unul care lucrează de la începutul înființării „Căminului” ca președinte al acțiunii sioniste, susține că printr-o politică înțeleaptă și de armonie cu arabii, care în parte, în număr de 560.000, locuiesc chiar în Palestina, se poate parveni a întinde raza pentru așezarea coloniilor evreiești în împrejurimile acestui Stat palestinian.

Și ca concluzie, domnul Weizman și-a exprimat convingerea că viitorul statului palestinian va fi înfloritor.

Acestea sunt, în trăsături generale, punctele esențiale ale Conferinței atât de interesante a domnului Weizman.

O bună parte din clasa evreiască făcea contactul între muncitorul agricol și marele proprietar, legătură care fatalmente a dispărut azi prin radicala reformă agrară introdusă în ambele țări de pe urma războiului, și deci acea clasă evreiască nu mai are puțința de a-și câștiga existența ca în trecut.

Toate aceste necesități materiale vor face ca evreii să-și îndrepte privirile spre „Căminul Național”.

Aceasta este importanța „Căminului Național” și al sionismului din punct de vedere material.

În ceea ce privește importanța sa din punct de vedere moral, „dr. Weizman relevă faptul că până la înființarea „Căminului Național” evreimea era acuzată în întreaga omenire de a căuta să profite de munca indigenilor

țării unde se stabilește. Așa chiar în țara cea mai liberală, după d-sa, America, unde există o colonie de peste trei milioane de evrei, cu ramura ei principală la New York, care singură numără 1.500.000 de suflete, se găsesc spirite luminate care fac un cap de acuzație evreilor de a nu fi venit în America cu primii pionieri ai civilizației europene, ci au așteptat până ce munca grea a colonizării a fost efectuată. Printr-o figură retorică, în general se zice că evreimea a căutat întotdeauna să parvie într-o clădire când catul al doilea era deja complet instalat.

Primiți vă rog, domnule Ministru, asigurarea mea...

Arhivele Naționale, Fond Ministerul Propagandei Naționale, Dosar nr. 82/Informații.

Légation de Roumanie en Suisse
Berna, 25 August 1929
Serviciul Presei

Domnule Director,

Am onoarea a vă face un Raport asupra Congresului sionist care a avut loc în ultimele săptămâni la Zürich, și asupra consiliului lui Jewish Agency, ținut în aceeași localitate. Subsemnatul a fost însărcinat din partea Excelenței Sale Domnului M. Boerescu, atașatul României la Berna, să asist la ședința de închidere a Congresului sionist.

Congresul sionist

La 28 iulie a.c. s-a deschis la Zürich al XVI-lea Congres al Organizației universale sioniste, un fel de „parlament” al organizației. Deschiderea a coincis cu a 25-a aniversare a morții lui Theodor Herzl, profetul mișcării sioniste. La deschidere au luat parte 2.000 de persoane, câteva sute de delegați sioniști din toate țările și vreo 300 de gazetari. Discursul de deschidere (anexa I) al d-lui dr. Chaim Weizman, președintele organizației, a produs o profundă impresie. În acest discurs d. Weizman a făcut o reprivire asupra activității de până acum a organizației pentru înfăptuirea unui Naționalism pe „pământul național” (Ereț Israel), dobândit prin cunoscuta „Declarație a lui Balfour” în Palestina. În genere, C. Weizman vede situația coloniștilor evrei din Palestina într-o lumină mult mai optimistă decât acum doi ani, când ultimul congres sionist a stat oarecum în

sensul șomajului și al emigrării din Palestina. Criza a fost înlăturată și situația s-a îmbunătățit într-atât că din nou s-au putut distribui certificate de imigrare în Palestina evreilor din Diaspora.

Vorbind despre raportul dintre Organizația sionistă și puterea mandatară Anglia, dr. Weizman constată neschimbate legături de încredere reciprocă, deși ar fi multe de obiectat în ce privește politica pe care Anglia înțelege s-o facă în Palestina. (Nemulțumiri au trezit în toate cercurile evreiești, îndeosebi incidentele de la Zidul Plângerii între evrei și mahomedani).

Sioniștii din România au fost reprezentați la Congres prin următorii delegați: Adolf Bernhard, Iulian Silberbusch, dr. A. Mibaschan, Leon Ghelman (centrul), avocat Iosif Lerner (Partidul Muncitoresc), Schechter – Galați, M. Benvenisti (radicali), toți aceștia din Vechiul Regat. Din Basarabia: P. Berger (centru), F. Schwischi (Hitachdut), M. Iachinsohn (revizionist). Din Bucovina: dr. Weiselberges (centru), rabinul dr. Mark Mizrahi (ortodox). Din Transilvania: deputat dr. E. Fischer (centru), dr. Hilel Cohn (Hitachdut) și un mizrachist. Centriștii din România s-au constituit într-o grupare deosebită sub președinția d-lui Adolf Bernhard. D. Adolf Bernhard a fost ales vicepreședinte al Congresului. În Secretariat au intrat d. Berger și Schwinschi, ca asistent dep. Fischer. În Comisia permanentă: d. F. Silberbusch, în comisia politică dr. Weiselberger, în Comisia emigrării Leon Ghelman.

Domniei Sale

Domnului Eugen Filotti

Director al Presei și Informațiilor

Ministerul Afacerilor Străine, București

Arhivele Naționale, Fond Ministerul Propagandei Naționale, Dosar nr. 154/Informații.

M.A. HALEVY: „O CONȘTIINȚĂ RABINICĂ. MAURICE VEXLER”

Fragmente

Fragmentele ce urmează sunt selectate din studiul dr. M.A. Halevy intitulat: „O conștiință rabinică: Maurice Vexler” și editat în 1946 de Societatea de studii iudaice din România. Studiul este dedicat unei personalități rabinice evreo-române stabilite în Franța și aproape necunoscută în țara de origine.

Prezentarea vieții și operei lui Maurice Vexler (Tg. Neamț, 1887 – Verdun, 1914) este concepută ca o pagină de istorie culturală referitoare la evreii originari din România care s-au afirmat pe alte meleaguri, unde au poposit datorită vitregiilor sorții sau opțiunii lor libere.

Pentru interesul special pe care-l reprezintă capitolele studiului dedicate emigrării evreo-române în Franța, elevilor evreo-români din seminarul rabinic de la Paris, elevului M. Vexler – școlaritate, profesiune și activitate –, textele selectate privesc respectivele aspecte.

Studiul lui M.A. Halevy, de negăsit astăzi în bibliotecile din țară, ne-a parvenit prin bunăvoința cărturarului Joseph Halevy din Bruxelles, care nu precupețește nici un efort de a face cât mai cunoscută activitatea, încă nevalorificată deplin, a ilustrului său părinte, dr. M.A. Halevy. Tot din aceeași sursă deținem și o bibliografie cvasi exhaustivă, de 111 titluri de lucrări în limba română și circa 100 în alte limbi, din care ne îngăduim să selectăm pentru început doar câteva zeci.

Încheiem grupajul de față cu o succintă prezentare a vieții și operei lui M.A. Halevy, una dintre cele mai interesante personalități rabinice moderne din România.

H.K.

Cap. III. Emigrarea evreo-română în Franța

Din a doua jumătate a veacului al XIX-lea, iudaismul din România și-a construit o reprezentanță spirituală dincolo de hotarele țării. Și-a

constituit-o fără voie și fără a-și da seama de aceasta. Și cu toate că nici unul din acești ambasadori fără voie nu fusese anume investit de vreun for obștesc, cu toate că mandatul, pe care îl exercitau cu atâta vrednicie, nu le-a fost în prealabil încredințat de nimeni – de nimeni, în afară de conștiința lor proprie –, acești intelectuali evrei, fără altă zestre decât intelectualitatea lor evreiască, cu toată modestia persoanei lor au făcut atâta cinste și chiar atâta bine poporului lor, încât ar fi de datoria tuturor aceluia care-și revendică o cât de mică răspundere în viața iudaismului român, ca să nu lase ca vâlul ingrât al uitării să acopere și aceste strălucite figuri, ca pe atâtea altele.

În această solie multiplă și continuă a spiritualității evreiești de pe aceste meleaguri, istoria va rezerva de-a pururi locul de frunte genialului Solomon (Zalman) Schechter (1850-1915) care, răsărit dintr-o umilă casă părintească, de oameni nevoiași – tată-său era haham într-un târg moldovenesc – și-a croit drum ilustru în studiile iudaice și în cele orientaliste, ajungând, după un stagiu glorios la Universitatea din Cambridge, ctitor și rector al Seminarului rabinic de la New York. El nu era singurul evreu-român însemnat în America, artiștii din România contribuiau în cea mai mare măsură la întemeierea teatrului evreiesc. Apoi, renumiții virtuoși ai artei muzicale, ca frații Rose (Eduard și Arnold Rosenblum), originari din Iași; nenumărați medici răspândiți cam peste tot, și alții, adevărați intelectuali, dintre care unii ajunseră la celebritate. Astfel, în multe domenii culturale începuse a se face cunoscut în lumea largă de dincolo de hotarele țării iudaismul român. Alături de S. Schechter se situează firește savantul de pe atâtea târâmuri de știință, mult eruditul colecționar și editor de texte vechi și rare: dr. Moses Gaster, a cărui vastă activitate a fost incomparabil mai variată decât a emulilor săi, totuși nu mai puțin însemnați în ale filologiei și ale folclorului: Lazăr Șăineanu și H. Tiktin, tustrei surghiuniți din țară de către oligarhiile sau de legiuirile rasiste de pe vremuri.

De fapt, expatrierea acestor intelectuali ajunși la celebritate, ca și a altora mai puțin cunoscuți, nu trebuie judecată decât în lumina procesului de emigrare a populației evreiești înspre Occident, proces început încă înainte de 1879 – data Congresului de la Berlin și a dezamăgirilor politice – și intensificat după aceasta, mai ales în epocile de secetă, de criză economică și financiară, și de prigoană naționalistă. Acești intelectuali evrei au urmat în realitate calea străbătută în alte momente de șirurile nesfârșite de muncitori, cărora nu li se recunoștea dreptul la muncă în țara în care destinul îi chemase la viață și în care zăceau osemintele multor, multor rânduri de strămoși ai lor. Izgoniți din sate și din târguri, împinși la îndeletniciri precare, declassați sub orice raport social, cuprinși de spaimă și

disperare în fața unui antisemitism în continuă creștere – mii și mii de sărmani, tineri și bătrâni, răzleți ori în grupuri și convoaie lugubre, atingând uneori, ca în 1900, dimensiuni de veritabil exod – își părăseau căminele înjghebate cu atâta trudă, familiile și toate bunurile sufletești care-i legau de vetrele lor, pentru a-și căuta norocul și mai cu seamă pâinea cea de toate zilele în alte părți. Astfel, drama personală a fiecăruia din intelectualii evrei, cu tot luxul de detalii politice și confesionale, nu este decât un aspect individualizat al tragediei colective, pe care o trăiau masele evreiești.

Pe evrei, firește, urgia economico-politică îi lovea peste măsură de greu și fără răgaz. Iar pentru intelectuali, care-și făuriseră o lume de vis în așteptarea încetățenirii individuale, adică o emancipare pe cont propriu, în afară de colectivitatea lor etnică, care putea să zacă și mai departe în ghetto – pentru acești titulari ai diplomelor academice, crudele rechemări la realitate însemnau și mai rău: erau ca niște adevărate surghiunuri din Rai. Răsfoiți nenumăratele publicații ale vremii, cu titluri la fel de romantice ca și lozincile idealiste: Fraternitatea (1879-90), Emanciparea (1883 etc.), Înfrățirea (1886-1888), Asimilarea (1890), Egalitatea și atâtea altele mai puțin statornice. Citiți apoi acea cărticică autobiografică, cu accentele atât de patetice: *O carieră filologică* (Une carrière philologique en Roumanie), pe care dezamăgitul L. Șăineanu, devenit Sainéan, după ce fusese, din naștere, Schein (Eliezer ben Moșe!), a publicat-o în 1901, ca supremă răzbunare împotriva vitregiilor inerente, de altfel, organizației sociale de atunci. Aceeași pildă a refugiatului la Paris, pe care o crease istoricul dr. Elias Schwarzfeld, exilat împreună cu Moses Gaster, a urmat-o și autorul premiat de Academia Română pentru a sa operă *Basmel române*.

Exemplul îl vor urma și mulți alții. Vom întâlni, astfel, în capitala Franței, până în preajma primului război mondial, o lume de evrei persecutați din țară, în afară de mulțimea amorfă din arondismentul IV și XVIII. Se vor întâlni nu numai pe bulevarde, ci și în umbra tăcută a bibliotecilor: poeți și ziariști, medici și avocați, savanți și teologi; împinși unii de vreun decret de expulzare, alții pur și simplu de nevoia de a se adăpa la izvoarele unei culturi generoase. Dar între toatele numele luminoase vor avea să strălucească câteva mai cu deosebire: muzicianul emerit Stan Golestan, criticul și autorul dramatic Matei Rusu, istoricul de faimă universală Jean Juster, profesorul universitar de filozofie de mai târziu, Albert Spaier (fost institutor de școală primară israelito-română) și cugetătorul erudit, rabinul Maurice Vexler, care avea să fie întotdeauna primus inter pares printre colegii și compatrioții săi de la aceeași instituție rabinică a Franței: profesorul Abraham Beck, Iosef Haim Brezis și Leon Algazi.

Au plecat și mulți tineri evrei la Paris, ca studenți în științe, în drept, în medicină și în alte discipline superioare, inclusiv teologia. Și nu se putea astfel ca Seminarul rabinic – denumit oficial „Ecole rabbinique de France” – să nu devină un adevărat ideal al tuturor elevilor laborioși ahtiați după o consacrare academică, „modernă”: ceea ce era cu totul altceva decât așa-zisa învățătură rabinică comună, simplistă și anacronică, dacă nu și banală. Căci pe-atunci nici nu existau în tot Vechiul Regat nici seminarii, nici cursuri teologice. Tinerii talmudiști repetau mereu aceeași literatură tradițională, cu mai multă sau mai puțină străduință, totdeauna însă „în particular”, dacă nu chiar ca autodidacți în tot sensul acestui termen. Cel mult, un dascăl inimos – și acesta din cauza sărăciei – dacă își strângea în vreo sinagogă din Moldova o mână de auditori mai înaintați în ale foliantelor. Se înțelege de la sine că în asemenea condiții didactice, de metodă sau de programă analitică nici nu putea fi vorba. Abia după 1907, se va găsi la Buhuși un rabin entuziast și temerar, Benzion Roller, care să încerce întemeierea unei instituții de studii iudaice: o inițiativă care, reluată mai apoi de rivalii săi de la curtea răposatului Israel Friedmann, va fi dusă la îndeplinire prin acea „Școală secundară rabinică Beth-Israel”, care avea să funcționeze cu aprobarea Ministerului Instrucțiunii și Cultelor (1908-1916). Dar nici această unică încercare serioasă și reușită nu va fi fost altceva decât un experiment – o experiență pedagogică de o durată mai îndelungată.

Dincolo de hotarele țării erau însă școli superioare rabinice, având ca bază de studii bacalaureatul, deci adevărate facultăți de teologie mozaică, la care se formau foarte rarii păstori sufletești ai și mai rarelor comunități modernizate de la noi. Astfel de institute erau în Austro-Ungaria, la Viena și Budapesta; în Germania, la Breslau și la Berlin; în Olanda, la Amsterdam; în Anglia, pentru tot Imperiul britanic, la Londra (Jews' College) etc. Dar dintre toate, seminarul din Paris se bucura de un prestigiu recunoscut: era cel mai vechi, fiind înființat în timpul domniei lui Charles X, în 1829, și aparținând, în consecință, Controlului de Stat (până la separarea Bisericii, de la finele anului 1905, și chiar și după această dată, în intervalul dintre ambele războaie mondiale, dar numai pentru Alsacia-Lorena, unde nu se aplicau legile laicizante de după 1871). Totuși, poate din cauza depărtării și a cheltuielilor enorme, tinerii teologi din România nu afluau chiar așa de spontan în capitala Franței. Poate că de vină era și mult discutatul exclusivism local al conducătorilor evrei, cu toată prezența unor instituții de interes general evreiesc ca Alliance Israelite Universelle și Jewish Colonization Association, „ICA”, dintre ai căror directori se număra chiar

exilatul dr. E. Schwarzfeld, și care-și avea în România un plenipotențiar (pe I. Astruc). Fapt e că în răstimpul de un sfert de secol, adică din 1890 și până în 1914, când Seminarul și-a suspendat activitatea din cauza războiului, nu i-au frecventat cursurile decât opt auditori români. Iată și lista lor:

1. Menahem Farb (născut la Iași în 1869)	1890-1893
2. L. Rabinovici (născut la Iași în 1871)	1895-1900
3. Abraham Beck (născut la București în 1878)	1897-1903
4. Kauffmann (născut la Iași în 1879)	1898-1900
5. Naftali Candel (născut la Botoșani în 1883)	1901-1903
6. Maurice Vexler (născut la Tg. Neamț în 1887)	1905-1911
7. Iosef Haini Brezis (născut la Ploiești în 1887)	1907-1910
8. Leon Algazi (născut la București în 1890)	1910-1914

Dar, din întreaga pleiadă, numai lui Maurice Vexler i-a fost dat să-și dobândească un renume mai stăruitor în anele venerabilei Alma Mater a rabinatului francez, care-i păstrează cu nețărmurită pietate o amintire duioasă dincolo de marginile convenționale ale particularismului local.

Cap. V. *Obârșia unui elev ilustru*

Maurice Vexler se născuse în anul 1887, în pitorescul Târg al Neamțului de la poalele cetății cu același nume, pe care legenda cronicii moldovenești și balada melodramatică a lui Dimitrie Bolintineanu au celebrat-o cu mai mare entuziasm decât istoria nemuritoare și rece a ținutului de munte. De sute de ani trăiau evrei în această așezare orășenească, patronată pe vremuri de însăși mănăstirea de călugări cărturari din apropiere, cu hrisoave și peceți de-ale ctitorilor domnești.

Pe părintele lui Maurice Vexler îl chema Henoah Wechsler; era fiul lui Pinhas Halfan din Iași, unul din cei mai respectați „Bne-Hanoah”, vlăstari ai lui Rabi Hanoah „Dayan”, care a fost asesor de rabin în capitala Moldovei, unde i se și afla mormântul cu epitaf elogios (în secolul cimitir din mahalaua Ciurchi, pângărit de edilii vandali în 1943). Despre acest R. Hanoah (Hanoah-Henich), decedat în 1842, a publicat următoarele rânduri Wilhelm Schwarzfeld într-un studiu al său intitulat „Învățați și scriitori evrei din Iași din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre”: „Ca dayan distins, ne indică o inscripție din 1842, pe Hanoah Henich, fiul lui Isac, care era un învățat mare în Talmud și distins în învățătura Legii (Thora). El mai are și titlul de *מורה הוראה* (More horaa), adică adjunct de rabin, deci unul dintre acei care, și independent de Rabin, judecau procesele religioase ale evreilor” (v. *Anuar pentru israeliți*, pe anul 5651, vol. XIII, p. 50). Rabi

Henoch făcea parte din rabinatul ieșean în epoca de glorie a acestei instituții venerabile, când o ilustrau personalități vestite ca R. Iosef Landau, R. Aaron Moise Taubes și alții; în acea vreme, evreii, mai ales cei pământeni, nu prea aveau nume de familie ereditare, dar, ca și în alte părți, le plăcea și lor să-și modifice denumirile sau poreclele uzuale, după cum făceau și cu îmbrăcămintea bunăoară, înlocuindu-le prin corespondente nemțești din viața burgheză. Astfel și Pinhas Halfan, pe românește Pincu Zaraful, fiul lui R. Henoch Dayan, se numea mai curând „Wechsler”, nume devenit așadar patronimic și lăsat astfel copiilor, lui Henoch Wechsler (stabilit, în urma căsătoriei, la Tg. Neamț), tatăl lui Maurice și al lui Haim și Favel, părinții industriașilor contemporani Wechsler din Iași și București.

Cap. II. *O ochire bibliografică*

Bibliografia lui Maurice Vexler, atât cu privire la viața sa, cât și în ceea ce privește opera, cuprinde o mulțime de date disparate, risipite prin felurite publicații, aproape toate periodice. Cele mai multe sunt acum de negăsit, cel puțin în România. Astfel, „Archives israélites”, „L'Univers israélites” (în care s-au tipărit cele mai multe articole, semnate și anonime), „Revue des Études juives”, fără a mai vorbi de „Cahiers bleus” sau de „Foi et Réveil”, care, toate, aduceau mărturii contemporane, adică pentru anii antebelici 1911-1914.

În schimb însă, familia, îndeosebi cea mai în vârstă dintre surorile lui M. Vexler, d-na Betty, ca și regretatul ei tovarăș de viață, mult eruditul ebraist Isac Moise Goldștein (decedat în 1945), precum și foștii profesori, condiscipoli și prieteni de la Paris, mi-au pus la dispoziție atâtea relații complementare, încât această lucrare comemorativă, concepută acum un sfert de secol și dată la iveală acum, într-o formă sumară, se poate totuși înfățișa ca o monografie critică în felul ei.

Notăm ca lucrări principale ale lui Maurice Vexler:

1912-1913. Studii spinoziene: *Spinoza et l'autorité de la Bible; De l'Apologie de Spinoza*, mai ales în „Revue des Études Juives”.

1913-1914. Studii apologetice: articolele: *Nous, Juifs; Religion et Joie; Les Juifs et la Paix*, acestea în „Foi et Réveil”, pe lângă multe altele în celelalte reviste, săptămânale.

Studii de critică a culturii: *Culture juive et Science du Judaïsme* (Paris, 1914).

Deosebit de aceste preocupări, ni s-au păstrat mărturiile unei mai vaste încercări de analiză critică a filosofiei spiritualiste contemporane, cu intenții evidente de sintetizare sub raport religios și iudaic. Unele din aceste note au fost tipărite în publicații franceze, altele au rămas inedite.

Cap. VI. O școlaritate excepțională

Ajuns în capitala Franței, în 1905, și primit, întâi, în pro-seminarul denumit „Talmud-Tora”, adolescentul Meier-Wolf Wecshler nu va ezita mai apoi să-și modifice numele, poate din cauza necesităților fonetice ale mediului. Din ambele prenume, va păstra numai pe cel dintâi, transformându-l însă radical în Maurice; iar celui de familie îi va franciza ortografia, scriindu-l Vexler.

Cursurile pro-seminarului, care cuprindeau studii liceale, nu erau prea ușoare pentru Maurice Vexler. Trebuie să-și asimileze limba, ortografia, gramatica, stilul literar așa de greu și de rafinat al clasicilor francezi, apoi latina și greaca, precum și alte materii care nu figuraseră nicidecum în programa dascăliilor evreiești din Moldova. După doi ani și jumătate, adică după ce a împlinit vârsta de douăzeci de ani, Maurice Vexler își ia bacalaureatul, intră în seminarul propriu-zis și se înscrie totodată și la Facultatea de Litere de la Sorbona, la care a urmat cu deosebire cursurile de filosofie ale măștrilor gândirii contemporane, urmărindu-i mai cu seamă pe Emile Boutroux, pe Henri Bergson și pe discipolul acestuia Edouard Le Roy. Era, deci, prezent și la College de France, deși se pregătea pentru diploma de licență. O obține cu un deosebit succes, după cum trece și examenul de rabin, în 1911, în chip strălucit, cu felicitările admirative ale comisiei prezidate de marii-rabini Alfred Levy, cârmuitorul Consistoriului central, și Joseph Lehmann, directorul Seminarului.

Cap. VII. Trei ani de muncă

A candidat la postul de mare-rabin al obștii din Bordeaux („Grand-Rabbin du Consistoire de la Gironde”), unde a și oficiat, ca interimar, cu prilejul sărbătorilor de toamnă ale anului 1912. S-a întors în țară ca să-și revadă părinții (vai! pentru ultima oară...); făcuse și o călătorie de studii, în urma căreia i s-a încredințat suplinirea titularului catedrei de Talmud, care nu era altul decât însuși directorul Seminarului, marele-rabin Joseph Lehmann. I se deschidea, deci, o carieră luminoasă ca dascăl în același așezământ în care, abia cu un an în urmă, fusese ucenic. Și avea să fie un profesor desăvârșit, harnic ca nimeni altul, dar mai ales îndrăgit și respectat de unanimitatea elevilor, căci a fost întotdeauna, în toate împrejurările, un admirabil coleg, un prieten adevărat, îi surădea un viitor de savant erudit. Publicase, de altfel, contribuții interesante la studiul istoriei gândirii religioase în Israel; acordase o deosebită atenție metafizicii panteiste și criticismului biblic al solitarului de la Amsterdam, distingându-se cu

strălucire într-un domeniu în care mișunau cercetătorii de specialitate, încât rolul de urmaș al vestitului David Kaufmann, rolul de istoric și critic al clasicei teologii evreo-arabe, revenea oarecum acestui tânăr învățat. Dar, alte determinante ale vieții l-au îndreptat totuși către rabinatul activ.

Cap. VIII. *Erou și mucenic*

Evenimentele zguduitoare din vara anului 1914 l-au aflat pe Maurice Vexler în Elveția, unde se dusesese să-și petreacă vacanța și să-și refacă sănătatea-i devenită șubredă de pe urma muncii stăruitoare ca publicist și dascăl de Talmud al pro-seminarului, fiindcă abnegația și condescendența sa față de un coleg mai în vârstă (compatriotului Abraham Beck) îl duseseră la catedra superioară a Seminarului, la începutul aceluiași an. Mobilizarea generală în Franța l-a făcut să se reîntoarcă la Paris. [...]

Viața din tranșee i-a zdruncinat, însă, sănătatea și, bolnav, a fost dus la spitalul Nr. 13 din localitatea Glorieux de la porțile Verdunului, acolo unde, la miezul nopții de 7 decembrie, și-a dat sufletul în asistența confesorului-rabin J. Ruff și a medicului care-l îngrijise (19 Kislev 5675). A treia zi a avut loc înmormântarea în cimitirul eroilor, cu participarea întregii populații evreiești rămasă neevacuată din oraș. Rabinii Jules Ruff și Joseph Sacks au oficiat trista solemnitate și au rostit emoționante cuvântări de adio în numele iudaismului și al rabinatului din Franța. Iar tribuna, pe care Maurice Vexler o cinstise cu cugetul și scrisul său, hebdomadarul L'Univers israélite, i-a consacrat fostului colaborator fidel numărul cu data de 18 decembrie 1914, publicând, ca articol de fond, mișcătorul necrolog, pe șase pagini, scrise de nedezmințitul prieten Maurice Liber, din care am împrumutat atâtea din datele biobibliografice înregistrate aici. Doliul, încercat de evreimea cultă din Franța și, îndeosebi, ambianța celor imigranți la Paris, a fost enorm. Pentru junimea universitară evreiască, rabinul M. Vexler a fost un maestru și un simbol de raliere spirituală, un cârmuitor de suflete și un port-drapel. Cercul universitarilor originari din România își pierduse îndrumătorul de care toți erau așa de mândri. Dar teologul nu avea să fie singura jertfă adusă de tineretul evreo-român pe altarul Franței. Juristul și istoricul Jean Juster, această glorie a studiilor antice, a căzut și el în aceeași încheștare sângeroasă a popoarelor, însă M. Vexler abia împlinise vârsta de 27 de ani!

Cap. IX. *Câteva aprecieri sumare asupra teologului, a istoricului și criticului culturii iudaice și a filosofului îndeobște*

Teologul Maurice Vexler era și un adept al sinagogii vii, al rabinatului activ. Nu-l preocupa numai gândirea religioasă a profeților din Biblie, a

disputanților din literatura talmudică sau a dogmaticilor din Evul Mediu, îl interesa și-l obseda poate și mai mult, însemnătatea vitală și actuală, adică permanentă, a esenței iudaismului, pentru evreimea contemporană și pentru viitorul ei. Era modern în înțelegerea textelor și conservator în practică. Gândirea liberă în interpretarea critică a doctrinei – și el nu se dăduse înapoi nici de la cercetarea unei probleme așa de delicate ca „Biblia și Baruch Spinoza” – nu-l împiedicase de la propovăduirea observării riguroase a tradițiunii.

În calitate de istoric și critic al culturii iudaice, Maurice Vexler a stârnit în 1913-1914 o discuție însuflețită cu prilejul apariției studiului *Culture juive et Science du Judaïsme*. Pentru prima oară un savant occidental, adică de formație științifică a Occidentului, se rostise împotriva eficienței salutare a științei iudaismului și pentru o cultură evreiască vie. Știința iudaismului, acest ansamblu al studiilor iudaice de istorie, filosofie, literatură, filologie etc., opera atâtor generații de erudiți și de critici, dar mai ales opera creatorilor evreo-germani de la începutul veacului al XIX-lea, în frunte cu Leopold Zunz, opera aceasta izvorâtă din idealul de emancipare, devenise încet-încet doar un muzeu cu resturi venerabile, deși vrednice de toată admirația, ale trecutului. Cum corolarul emancipării trebuia să fie asimilarea evreimii, știința iudaismului era ca un fel de testament pe care-l avea să-l lase Israel înainte de a dispărea ca popor, în țările apusene, această concepție era compatibilă cu starea de inerție culturală a maselor evreiești. Dar în Europa răsăriteană, în mijlocul evreimii ruso-poloneze, care constituia imensa majoritate a întregii populației evreiești, s-a ridicat o spiritualitate nouă și de sine stătătoare, s-a format o literatură, un teatru și o presă proprie, atât în ebraică cât și în idiș. Apăruseră școli de toate gradele, de la grădinița de copii și până la seminariile pedagogice, biblioteci și atenee populare. Peste tot o eflorescență culturală din ce în ce mai vie contrasta cu scăderile și cu neajunsurile economice, politice și sociale; contrasta cu lipsa de vitalitate activă a iudaismului din Europa centrală și occidentală. Pe de o parte, o viață națională, o cultură vie; pe de altă parte, o știință erudită foarte înaltă, dar fără aderențe în popor și fără înrăurire asupra lui. Lucrarea lui Maurice Vexler pune această problemă a antitezelor evreiești; o pune în prezența factorului de renaștere națională care se dovedea a fi sionismul, dar nu o rezolvă, deoarece sinteza dintre știința academică și cultura populară părea încă o utopie a viitorului îndepărtat; în zilele noastre, ea a devenit un imperativ al realității sociale. Știința iudaismului, dacă vrea să existe și să se dezvolte mai departe, trebuie să se identifice cu însăși cultura cea largă a

populației evreiești în genere. Ea trebuie să fie, așa cum a realizat IWO de la Vilna, izvorul unei permanente educări științifice a cadrelor poporului.

Din punctul de vedere al activității sale ca filosof, Maurice Vexler s-a ținut în cei câțiva ani de viață universitară în preajma marilor figuri luminoase ale antiintelctualiștilor francezi: Jules Lachelier, Emil Boutroux, Henri Bergson, Edouard Le Roy. Studia cu ardoare problema, scumpă oricărui teolog, a nevoii și a necesității de religiozitate. Justificarea filosofică și socială a acestei realități psihologice, împăcarea logică a contrarietății, dacă nu și a contradicției formale dintre ambele sfere opuse: știință - religie; iată obiectul nenumăratelor note manuscrise, rămase inedite. Din frecventarea asiduă a cursurilor acestor eminentei cugetători spiritualiști în felul lor, din citirea atentă a magistralelor opere de critică a scientismului intelectualist, Maurice Vexler și-a pregătit materialul unei teze de doctorat în filosofie, în care poziția iudaismului față de chestiunea controversată era de altfel esența contribuției personale a tânărului rabin. Dacă i-ar fi fost dat să supraviețuiască cataclismului de atunci, la fel cu Albert Spaier, care și-a început activitatea filosofică abia după reîntoarcerea din război, Maurice Vexler ar fi dăruit literaturii iudaice de specialitate cea mai bună prezentare a gândirii lui H. Bergson, îndeosebi, în lumina filosofiei evreiești, la fel cum începuse să-l studieze cu atâta competență istorică și filosofică și pe Baruri Spinoza.

Căci Maurice Vexler nu a citit pe marii maeștri ai cugetării contemporane cu scopul de a-i cita. El i-a studiat adânc. Trăia în gândirea lor; se hrănea cu spiritualitatea lor imanentă. Ce-i drept, ei și erau pe-atunci la modă. Dar pe teologul nostru nu-l preocupa nici snobismul, nici conformismul banal al altora, nici cabotinismul căutător de efecte ieftine printr-o publicitate dezvățată și ridicolă, cum se întâmplă cu atâția comentatori religioși ai cugetătorilor laici, pe care îi citesc numai ca să-i citeze, pentru ca ei, nechemații exegeți, să fie cunoscuți și admirați. M. Vexler nutrea o dragoste sinceră pentru filosofia neevreiască, ca și pentru cea iudaică, și căuta, ca un alt Moise Maimonide, să realizeze o armonizare a lor. O îmbinare pe plan pur filosofic, universal-uman.

Addenda
Cuvântul introductiv al autorului

După sfârșitul primului război mondial, când am avut fericirea de a intra, ca viitor elev, în Seminarul rabinic din Cetatea-Lumină, luarea-aminte mi-a fost atrasă asupra acestui „tablou de onoare”, care cuprindea numele foștilor elevi jertfiți de către judaistul francez pe altarul Patriei. În rândul al doilea, după marele rabin din Lyon, Abraham Bloch – care fu omorât de un obuz în momentul în care dânsul întinsese unui muribund catolic crucifixul pe care acesta îl reclamase – figura rabinul *Maurice Vexler*, „ancien professeur de l'École rabbinique de France”. Mi-am adus aminte de acea figură luminoasă, pe care mi-o închipuiam în evocările făcute cu atâta pietate de către prietenii și colegii mai în vârstă, Iosef Haim Brezis și Leon Algazi, la reuniunile noastre de la „Luptătorul”; îmi amintii și de răsunetul auzit în copilăria mea, în ținutul Neamțului, la Piatra și la Buhuși, iar mai apoi la Iași, despre faima tânărului teolog originar de prin aceleași meleaguri moldovenești. Iar când conducătorul Seminarului, marele-rabin Jules Bauer, mă introduse în rândul elevilor, el îmi încredință o carte voluminoasă – *Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch*, al lui W. Genesisus – și un teanc de foi manuscrise, zicându-mi: „Tenez, c'est l'héritage de votre regretté compatriote Maurice Vexler: gardez-le!” Concepui atunci ideea de a da într-o bună zi la iveală acele însemnări inedite, și-mi luai oarecum obligația de a reaprinde candela perpetuă a ilustrului meu înaintaș, a cărui viață pământenească s-a stins mult prea devreme. Am renunțat însă pe urmă la acea lucrare, în favoarea colegului și prietenului nostru comun I.H. Brezis, care era, firește, mai îndreptățit și mai în măsură s-o ducă la bun sfârșit, în a sa calitate superioară de fost camarad de învățătură și de confidențe. Dar soarta providențială a vrut altfel: ca bunul amic al amândurora să se stingă și el înainte de vreme. Materialul adunat nu mai putu fi regăsit, iar proiectul a trebuit să fie abandonat cu totul. Mi-a fost însă dat ca, în timpul păstoririi mele la Templul „Unirea Sfântă”, să fac cunoștință și să leg prietenie cu membri de-ai familiei marelui dispărut. Și astfel, în urma convorbirilor avute despre datoria noastră pioasă, am reluat ideea publicării. Destinul veni în ajutorul acestei lucrări comemorative. Ea apare deci într-o formă sumară și substanțială, mai mult ca o contribuție la istoria culturală a evreimii. Lucrarea vine și ca o completare a evocării solemne pe care Societatea de Studii Judaice din România a orânduit-o la Templul „Unirea Sfântă”, în seara zilei aniversare de 19 Kislev (23 noiembrie 1945) când, după calendarul evreiesc, s-au

împlinit treizeci și unu de ani de la moartea pe frontul de la Verdun a fericitului întru pomenire. Să citească deci publicul aceste pagini evocatoare ale unei vieți de rabin adevărat, care s-a consumat însă prea repede într-o străfulgerare de lumină; să le citească mai ales tineretul, pentru ca să cunoască și una din acele figuri rabinice care, fără artificii melodramatice de cabotinaj exhibiționist, au știut, totuși, să facă multă cinste poporului și credinței lui Israel!

București, 1 ianuarie 1946

Dr. Meir Avram Halevy (1900-1972)

Note biografice
Biobibliografie selectivă

de L.B.

S-a născut la Piatra Neamț, la 3 aprilie 1900. Doctor în litere la Paris. Absolvent al Școlii de înalte studii religioase de la Sorbona, al Seminarului israelit din capitala Franței, al Școlii de arheologie de la Louvre.

Activitatea rabinică a început-o în anul 1926, slujind în marile sinagogi din București: în Sinagoga Mare a slujit 7 ani, iar în 1936 a fost instalat în funcția de rabin al Templului Unirea Sfântă.

În perioada interbelică a fost printre inițiatorii, îndrumătorii și redactorii celor mai importante reviste de cultură iudaică din Iași și București, respectiv „Sinai”, Revistă de studii iudaice (an I, nr. 1-4, 1926, Iași; an II, nr. I, 1927, București), Buletinul Societății de studii iudaice din România (București, noiembrie 1928); „Sinai”, Anuar de studii iudaice; Societatea de studii iudaice din România (București, 1928-1933); Buletinul Bibliotecii, Muzeului și Arhivei istorice a Templului Coral (București, 1935-1939). A fost printre fondatorii Societății de studii iudaice în România; directorul Institutului evreo-român; conservator al Bibliotecii, Muzeului și Arhivei istorice a Templului Coral din București.

În domeniul istoriei evreilor din România, dr. M.A. Halevy trebuie considerat creator de școală, atât pentru stabilirea categoriilor de izvoare de primă importanță în vederea înțelegerii esenței istoriei evreilor, cât și pentru demersul său analitic, și definirea complexă a tematicii istoriei evreilor din România. Deși lucrările sale sunt risipite în numeroase publicații evreiești din România, Franța, Polonia, SUA, Israel ș.a., ele se constituie într-o operă istoriografică încheată, cuprinzând sinteze istorice, monografiile de instituții și biografii de personalități, o istorie economică, culturală și culturală a evreimii române, atât în relație cu societatea românească, cât și cu istoria universală a evreimii. Bazat pe prelucrarea critică a izvoarelor, dr. M.A. Halevy a creat o operă istoriografică în care a pus în evidență fapte și evenimente, dar și procese istorice specifice devenirii evreilor pe meleagurile românești.

El are importante contribuții și în domeniile numismaticii, al orientalisticii, în istoria medicinei și, nu în ultimul rând, în domeniul științei iudaismului.

A scris în limba română, franceză, ebraică și idiș.

În 1957, a emigrat în Franța, unde a decedat în 1972.

Lucrări în limba română despre istoria evreilor din România:

Bibliografie selectivă:

Din arhiva iudaismului român:

Documente din secolul XVI cu privire la comunitatea spaniolă din România.

Comunitatea din Iași în literatura rabinică veche a Poloniei (înainte de 1648), în „Sinai”, Revistă, anul I, nr. 4, iulie-august 1926, Iași, p. 69-76.

Problema hazarilor și comunitatea evreiască din Cetatea Albă pe la 1300, în „Sinai”, Revistă, anul II, nr. I, 1927, București, p. 9-13.

Consultațiile rabinice ca izvoare de istorie evreo-română, în „Sinai”, Anuar, vol. I, 1928, București, p. 7-10; vezi și Țicu Goldstein, 1996, p. 220-226.

Relațiile lui Ștefan cel Mare cu evreii, în „Sinai”, Anuar, vol. II, 1929, București, p. 39-48.

Comerțul evreiesc în timpul lui Ștefan cel Mare, în „Curierul Israelit”, anul XXII, nr. 25, București, 6 iulie 1930, p. 2 (Istoria evreilor din România).

Din istoria evreilor români. Medicul evreu al lui Ștefan cel Mare, în CI, anul XXII, nr. 36, București, 19 octombrie 1930, p. 3.

Comunitățile evreiești din Iași și București până la Zaveră (1821), în „Sinai”, Anuar, vol. III, 1931, București, p. 11-112.

Sinagoga Mare din București. Schiță istorică alcătuită cu prilejul târnosirii de iznoavă a sfântului locaș la cea de-a 85-a aniversări a întemeierii sale. București, 5691-1931.

Istoria evreilor români după relațiile călătorilor, în CI, anul XXIII, nr. 14, București, 26 aprilie 1931, p. 2.

Conferința de la Focșani din 1882, în AEIR, 1932.

Contribuțiuni la istoria evreilor din România, Institutul de istorie evreo-română, București, 1933, 41 p.

Problema kazarilor în lumina ultimelor cercetări, în CI, anul XXVII, nr. 29, București, 27 septembrie 1935, p. 7.

Monografia istorică a Templului Coral din București (5695-1935), București, 1935, 191p.

Tiparul evreiesc în România, în CI, anul XXVIII, nr. 22, București, 7 iunie 1936, p. 1.

Templul „Unirea Sfântă” din București. Monografie istorică publicată cu prilejul sărbătoririi centenarului enoriei 1836-1936, București (5698-1937), 80 p.

Ce limbi au vorbit odinioară evreii în Țările Române? în „Cultura”, București, an I, seria II, nr. 1, mai 1937.

O mărturie uitată cu privire la Malbim, în CI, anul XXXII, nr. 26, București, 15 iulie 1939, p. 1.

Digresiuni istorice: Sionismul în România acum o sută de ani, în CI, anul XXXII, nr. 27, București, 1 august 1939, p.1.

Polemicile fecunde acum optzeci de ani – Rabinul M.L. Malbim, admiratorii și adversarii săi, în „Cultura”, București, anul III, seria II, nr. 1, 1939, p. 10-11.

Primul ziar în ebraică din România: „Korot ha-itim”, 1855, în „Cultura”, București, anul III, seria II, nr. 3, noiembrie 1939, p. 11-13.

Referințe biografice:

S. Podoleanu, *60 de scriitori români de origine evreiască*, București, 1935, p. 143-149.

Țicu Goldstein, *Dr. M.A. Halevy. O viață dedicată iudaismului*, Buletinul CSIER, nr. 6, București, 2000, p. 12-16.

Dr. G. Brătescu, *Contribuția lui M.A. Halevy la istoriografia medicală*, loc. cit., p. 17-21.

TEMPLUL CORAL. SEMNIFICAȚII ISTORICE ȘI CULTUAL-CULTURALE

de dr. LYA BENJAMIN

În optica dr. M.A. Halevy, „*analele trecutului glorios al Templului Coral au constituit, nu o dată, însăși cronica iudaismului român*”. Înălțarea acestui edificiu în primele decenii ale celei de-a doua jumătăți a sec. al XIX-lea (anii '50-'60) marchează începutul epocii moderne în istoria evreilor din Țările Române și coincide cu primii pași întreprinși de aripa progresistă a elitei obștii în direcția obținerii drepturilor cetățenești pentru populația evreiască de pe aceste meleaguri. În acest context, Templul devenea simbolul emancipării evreimii române și purta amprenta unei comunități apte să intre în cadrul Statului român modern aflat în plină dezvoltare.

Modernitatea Templului urma să se exprime în splendoarea sa arhitectonică specifică timpurilor de libertate, să fie un „*Cor-Templu cu turnuri d-asupra, după modelul celor noi Cor-temple israelite înălțate în statele civilizate ale Europei, de o mărime încâpătoare și în care să se săvârșească slujbele religioase cu cântece de cor*”.

Relevând semnificația cultual-culturală a Templului, dr. I. Niemirower îl încadrează în „*era post-mendelssohniană, când, în urma mișcării renașterii religioase a evreilor din Apus și în Răsărit, unii au simțit nevoia reînnoirii și a vieții noastre religioase*”. Dar, spre deosebire de comunitățile evreiești din apusul Europei, unde reformiștii radicali au urmărit să schimbe total „*culoarea cultului mozaic*”, promovând un curent anti-rabinic și anti-halalic, la București, partizanii modernismului militau pentru o reformă bazată pe respectul tradiției, pentru înălțarea unui templu conservator-liberal, care să unească tradiția străveche cu progresul timpului. Particularitatea templului din București consta în faptul că era un sanctuar evreiesc modern în care s-a impus reforma estetică a ceremonialului religios, dar fără înnoirea ritualului religios. S-a preconizat introducerea ordinii solemne în oficierea rugăciunilor, stilizarea muzicii sinagogale, rostirea predicii într-o limbă și într-un spirit modern.

În ființa Templului Coral s-a împăcat spiritul mendelssohnian cu sentimentele hasidice ale lui Israel Baal-Șem-Tov, căci caracteristica evreului din România, constata un istoric al Templului, este anti-fanatismul și toleranța față de diferitele curente în sânul iudaismului.

Repere istorice

Ideea construirii Templului s-a cristalizat prin anii 1856-1857. La începutul anului 1857 a luat ființă, în cadrul Comunității Evreilor Pământeni din București, Comunitatea Cultului Israelit Modern. Conform statutului semnat de 64 de enoriași din elita evreiască bucureșteană, scopul unic al acestei comunități a fost construirea Templului Coral. La 15 februarie 1857, membrii noii comunități au adresat o petiție Principelui-Caimacam Alexandru Vodă Ghica. S-a cerut acordul pentru construirea unui „Cor-Templu” și legalizarea statutului Comunității Israelite Moderne. Autorii petiției și-au exprimat dorința de a așeza noul Templu sub „jurisdicția Guvernului”.

Petiția a fost aprobată prin înalta rezoluție domnească adresată Departamentului Credinței, care a transmis semnatarilor petiției „*mulțumirea domnitorului de a conlucra spre îmbunătățirea religiosului Institut de care e vorba aici pe temeiul toleranții cu care din veacuri s-a ilustrat și s-a binecuvântat acest [Principat]*”. Printr-un hrisov emis la 15 martie 1857 și semnat de ministrul S. Crețulescu, Ministerul Cultelor s-a angajat să acorde Comunității Cultului Israelit Modern „*patronajul său și primește a-i da toate ajutoarele spre satisfacția diverselor trebuințe ocazionale*”. Totodată, s-a aprobat statutul noii comunități care prevedea construirea noului templu. La câteva zile după obținerea consimțământului înaltelor foruri statale, a și apărut în ziarul „Israelitul Român” un articol intitulat semnificativ „Templul cel Nou”, prin care cititorii israeliți au fost informați despre planul de construire a sfântului lăcaș.

„Israeliiți pe oriunde s-au liberat – se scria în articol – au înălțat câte un templu ca să mulțumească lui Dumnezeu, au părăsit vestmintele de doliu trecând de la întristare la bucurie, și au intonat imnuri în coruri pentru acțiunile de grații.

Aceasta este cauza pentru care se va înălța în București un templu nou [...]

S-a înfățișat I. S. Prințului Caimacam o petițiune, în care se explică cum sinagoga atât de venerabilă prin anticitatea și nenorocirile sale, și care a suferit foarte mult din cauza fanatismului și a intoleranței, a scuturat în fine pulberea secolelor de mijloc și ia pretutindeni un aer de sărbătoare;

cum asociază cu cultul său corul, ca în timpul în care Israel avea independența sa; și în fine cât de mult speră Israelii să vadă o astfel de operă aprobată de Prințul, a căruia toleranță este atât de cunoscută.

Noul Templu Israelit va fi semnul vizibil al toleranței definitiv consacrată. Se va putea zice într-adevăr că este un templu modern, pentru că va avea o splendoare care aparține numai timpurilor de libertate. Dar nu va avea nici cea mai mică înnoire în ritul religios: căci aceasta este un lucru pe care n-are dreptul s-o facă nici un individ”.

Articolul a fost apreciat de dr. M.A. Halevy drept un document de importanță programatică. S-a precizat fără echivoc că „*zicerea de modern n-are alt înțeles decât numai pentru muzica vocală, ritul religios necunoscând nici o înnoire*”. A fost subliniat că evreii din România urmăresc înnoirea în respectul tradiției, delimitându-se de iudaismul reformat promovat la Berlin de un Samuel Holdheim, care îndemna la abandonarea tuturor particularismelor strict iudaice. Se urmărea astfel preîntâmpinarea opoziției ortodoxist-fanatică și intolerante, refractară oricărei înnoiri.

Dar avântul pe care îl luase modernizarea cultului printre unii evrei bucureșteni, în curând s-a lovit de impedimente venite atât din afara comunității, cât și dinlăuntru ei. În primul rând, cercurile progresiste evreiești din Principate au fost obligate să ia la cunoștință că autoritățile de stat au respins cererile lor privind acordarea de drepturi cetățenești pentru populația evreiască; în al doilea rând, lucrările pregătitoare pentru construirea Templului trebuiau brusc întrerupte, datorită piedicilor insurmontabile create de curentul ortodoxist, în frunte cu rabinul L.M. Malbim, venit în România în anul 1857. Acest mare erudit, cu contribuții răsunătoare în domeniul comentariilor pe marginea Talmudului, s-a opus oricăror modernizări, atât în domeniul cultului, cât și al învățământului. La finele deceniului al șaselea al sec. al XIX-lea, lupta dintre cele două tabere a devenit publică, fiind dusă în presa bucureșteană, nu doar în cea evreiască, dar și în cea românească, și nu doar în presa locală, dar și în cea străină, cum a fost, spre exemplu, ziarul evreiesc *Allgemeine Zeitung des Judenthums*, apărut în perioada respectivă la Leipzig. După cum remarca I. Niemirower, lupta între partide s-a terminat abia „*după ce eroul ultraortodoxiei, gaonul Malbim, a căzut jertfă pe altarul convingerilor sale*”, fiind expulzat în mod rușinos din România (la cererea aripei progresiste) la 18 martie 1864. Abia după această dureroasă exilare s-a impus, în sfârșit, voința „progresiștilor moderați”, cum a denumit Niemirower partizanii Templului Coral.

La 1/13 iunie 1864, s-au întrunit câțiva notabili ai fostei Comunități a Cultului Israelit Modern, alcătuind o nouă asociație pentru construirea sfântului lăcaș. La 21 iulie 1864, s-a pus piatra fundamentală. Atmosfera a fost deosebit de solemnă. Au participat mai toți evreii Capitalei, așkenazi și sefarzi, conservatori și progresiști și, în mod surprinzător, și mulți creștini. O dată cu avansarea lucrărilor de construcție s-a ales comitetul definitiv, și la 30 ianuarie 1866 s-a ținut adunarea pentru adoptarea statutului constitutiv al enoriei denumită „Comunitatea Templului Coral din București”. Art. 1 cuprindea lapidar întregul program: „*Comunitatea Templului Coral din București a fondat și clădit pe locul ei din Mahalaua Sf. Vineri, coloarea Roșie, no. 11, un Templu în care se va săvârși serviciul divin, numai după modul adoptat în Templele Corale din Pesta și Viena, iar ordinea interioară se va observa după regulamentul anexat acestor statute*”. Prin modul adoptat în numitele temple, se înțelegea ritualul occidental, adică cel așkenaz, spre deosebire de cel oriental, care, și în variantele lui poloneze, era profund înrâurit de mistica medievală („Cabala”), ceea ce apropia foarte mult liturgia evreilor de rit leșesc de aceea a spaniolilor.

Obligațiile rabinului s-au formulat în art. 12: „*Comitetul va stăruia ca până la inaugurarea Templului să angajeze un predicator, care va purta numele de «rabinul comunei Templului», și care neapărat trebuie a fi «doctor de filosofie», cunoscând, pe lângă limba ebraică, limbile germană și franceză; îndatorându-l ca până într-un an după angajarea sa să cunoască limba română*”.

Ca și în documentele din anul 1857, și în statutele din 1866 s-a precizat: „*Comunitatea Templului Coral este pusă sub patronajul onor. Ministeriu al Cultelor*”. Acei ce nu erau supuși români, erau obligați să renunțe la orice protecție străină în ceea ce privea viața lor religioasă.

Pregătirile pentru inaugurare erau în plină desfășurare. S-a editat un sidur (carte de rugăciune) cu traducere în limba română; s-a angajat un cantor în persoana lui Gerson Weis, originar din Timișoara; de la Budapesta s-au comandat sulurile Legii și alte obiecte de cult. Dar o nouă tragedie a determinat o nouă amânare a momentului inaugural: devastarea din 18/30 iunie 1866, când „*o ceată de răufăcători, mânată de un îndemn ocult, porni de pe Dealul Mitropoliei, unde se manifesta împotriva emancipării [evreilor], și, repezindu-se fulgerător asupra Templului, îl devasta cu desăvârșire*”. Cu privire la poziția cercurilor românești democratice față de acest vandalism este relevantă următoarea concluzie a ziarului „Românul”, al lui C.A. Rosetti, din 19/31 iunie 1866:

„Astfel cel mai rușinos act, dărâmarea unei biserice, a fost comisă de o mână de oameni, cari vor arunca tot asupra poporului român, care de sute de ani a dat cele mai nobile, cele mai generoase dovezi de toleranță religioasă”.

*Personalități ale elitei evreiești militante pentru înălțarea
noului lăcaș de cult*

IULIU BARASCH (1815-1862) a fost poate primul propovăduitor al emancipării nu doar civice, ci și sufletești a evreimii din Țările Române. Nu întâmplător i s-a dat numele de Mendelssohn al evreilor din România.

La sosirea lui în Țara Românească (în 1841), serviciul religios se făcea în sinagogi și case de rugăciune în condiții modeste. Abia în 1847, se tâmosea Sinagoga Mare, care era prima casă a Domnului mai încăpătoare și mai impozantă, vechea sinagogă din fostul cartier evreiesc „Cișmigiu” fiind de mult distrusă. Fiind o natură evlavioasă și un religios practicant, Barasch a preferat să frecventeze sinagoga sefardă (Str. Negru Vodă), deși, în cele din urmă, nu era încântat nici de ceremonialul religios din cadrul acestei sinagogi. Dorința lui a fost realizarea unei reforme în serviciul divin care să ducă la creșterea pietății, a adorației pentru iudaism și la stima pentru evrei. Începând cu *Chassidismus in Polen*, urmând cu *Gedanken über Religionsphilosophie* și trecând la ale sale *Wanderungen*, menite a avea putere asupra spiritelor progresiste din Galiția, Bucovina și Principatele Române, Barasch a pledat pentru reforma estetică a serviciului divin într-un stil solemn și înălțător. În optica sa, *„casa de rugăciune era în toate timpurile oglinda credincioasă a stării culturale a vizitatorului ei”*. Cu astfel de concepții, dr. Barasch, după cum relatează unii contemporani, *„a stăruit mai mult ca oricare altul pentru înființarea unui templu coral”*.

ISAC LEIB WEINBERG (1814-1890) a fost nu numai autorul articolului „Templul cel Nou”, apărut în „Israelitul Român”, ci și unul dintre inițiatorii principali ai înălțării Templului Coral. *„Chiar dacă am admite participarea efectivă a lui Barasch, care intervenea mai curând ca factor spiritual în afacerile comunității, sau pe al lui Armând Levy, ale cărui sfaturi de reformă salutară erau ascultate de intelectualii capitalei ca niște porunci venite de sus, scria dr. M.A. Halevy, rolul omului de ispravă ce fu Weinberg rămâne primordial în fundarea instituțiunii epocale. El a fost părintele Templului Coral, după cum îi fusese dat să fie și realizatorul școlii moderne, după cum i se va mai datori tot lui și câte o altă glorioasă operă istorică din obștea bucureșteană”*.

IACOB LÖBEL (1828-1867) a făcut parte din primul comitet de inițiativă a Templului, creat în 1857, sub conducerea lui I.L. Weinberg. A fost un mare filantrop. „*Tustrele domeniului clasice de activitate obștească din București, scrie Halevy, învățătura, cultul și asistența – târâmurii pe care Templul Coral își va desfășura menirea-i glorioasă – de numele acestui evreu de seamă sunt și vor rămânea de-a pururi legate*”. În 1866 este ales președinte al comitetului definitiv al Templului Coral, funcție pe care o deține însă pentru o scurtă perioadă. A decedat înainte de târnosirea Noului Templu, în mai 1867.

Cel dintâi comitet, a cărui constituire a fost consacrată de statutele din 1857, s-a compus din: Isac Leib Weinberg, Marcu Hornstein, I. A. Sabetay, Hirsch Rosenzweig, L. Avram Wisner, iar ca membri consilieri figurau Emanoil Buchner, Lazar Marcus, Iacob Löbel, H. Leib Löbel, Idel Goldenthal, Iosef Lazar și Ghedalia Stern. Printre membrii noului comitet constituit în 1864, pe care Halevy îi consideră principalii fondatori ai Templului, au fost: Iacob Löbel, Melech Nathansohn, Isaia Sabetay, Marcus Hornstein, Emanuel Buchner, Abraham Emanuel, Isac Leib Weinberg, Elias Löbel, Jacques Herdan, Emanuel Rosenthal, L. Filderman, Filip A. Focșăneanu, David Popper, B. L. Wisner, Mendel Hornstein, Herman Hornstein, I.A. Wisner, Iacob Marmorosch, Lazar M. Fokschaner, Moise Bimberg, David Marcus, Adolf Weinberg, Iosef Iawitz, Ghedalia Stern, I.L. Hornstein, B. Löbel.

Solemnitatea târnosirii

Târnosirea Noului Templu a avut loc la 6/18 iulie 1867, în mijlocul unei însuflețiri de mare sărbătoare. Discursul inaugural a fost rostit de rabinul Antoine Levy, în prezența unor înalte oficialități printre care se afla și I. C. Brătianu. Ca și la punerea pietrei fundamentale, și cu acest prilej a avut loc o adevărată înfrățire între progresiști și conservatori, așkenazi și sefarzi, evrei și creștini, uniți cu toții prin simțământul etern și universal al credinței.

Rabini și predicatori. Introducerea unei omiletici moderne

Principalii rabini care au slujit în acest sfânt lăcaș au fost: Antoine Levy (1867-1869); dr. M. Beck (1872-1921); dr. I. Niemirower (1922-1939); dr. M. A. Halevy (1940-1944); dr. Alexandru Șafran (1940-1947); dr. Moses Rosen (1948-1994). Predicile lor au fost de înaltă ținută ideatică. Amvonul Templului Coral a devenit o tribună pentru tâlmăcirea celor mai nobile idealuri ale spiritualității iudaice. O primă tradiție în acest sens a fost

inaugurată de dr. M. Beck; predicile lui trădau o concepție profund umanistă și democratică despre lume și societate. Este relevantă în acest sens fie și numai predica rostită de el la 10 mai 1876, când se împlineau 10 ani de la aducerea lui Carol I de Hohenzollern pe scaunul de principe al României moderne. Elogiind meritele tânărului domnitor, rabinul Beck îi urează „să poată îndeplini dreptele dorinți ale tuturor supușilor săi. Atunci vor cădea și stavilele care ne împiedică pe noi, Israeliții, de a lua parte activă și imediată la dezvoltarea acestei frumoase țări”. Referirea a fost desigur la faptul că evreii la data respectivă erau excluși din rândul cetățenilor României. Pornind de la statutul juridic de paria al evreilor în societatea românească, Beck a explicat de pe pozițiile militantului pentru dreptate socială de ce evreii de-a lungul timpurilor s-au alăturat mișcărilor pentru dreptate și libertate. „Nimeni nu trebuie să aștepte de la noi, spunea el, ca să ne unim cu inimizii libertății, ca noi să fim apărătorii sclaviei! Noi, cari am suferit în decurs de atâta timp atâte restriște și nedreptăți, să ne inspirăm pentru Evul Mediu? Oare sclavul nu dorește libertate, cel închis în întuneric lumina, cel jignit în drepturile sale o sentență dreaptă? Nimic mai natural decât ca Israelitul să-și ridice sus și tare vocea în contra sclavagiului material și moral, în contra oricărei violațiuni a dreptății! Însă coreligionarii noștri nu sunt nicidecum inimizii ordinii statului, inimizii puterii constituite, conchidea înțeleptul rabin. Povața ce a adresat Solomon Israeliților înaintea a mii de ani: «Teme-te de Dumnezeu, fiul meu, și de regele, cu turburătorii nu te uni!», această povață o observăm și astăzi”. În această predică s-a concentrat esența filosofiei politice proprie organizațiilor evreiești în contextul Diasporei. Este un răspuns etern valabil la acuzația adusă evreilor că ei ar face „cauză comună cu turburătorii și inimizii ordinii statului”.

Elogiind predicile rostite de rabinul Beck de pe amvonul Templului Coral, dr. W. Filderman amintea că ele erau adevărate lecții de toleranță, toleranță religioasă, toleranță de clasă. Predicile lui erau chemări la „frăție universală și democrație necondiționată”. De pe amvonul Templului Coral, Beck a repetat mereu că „nu trebuie să existe asupritori și asupriți, că oamenii sunt frați și toți trebuie să fie egali”.

Așadar, predicile rostite de la amvonul Templului Coral erau adevărate lecții de iudaism, constituind totodată și o sursă spirituală întăritoare și de încurajare, mai ales în anii grei de prigoană, persecuții și de violență antievreiască.

Dar la reformarea și înfrumusețarea serviciului divin nu a contribuit numai modernizarea predicii, ci și introducerea corului și a orgii. Orga a fost

adusă de la Leipzig, în anul 1901, „pare că adversarii reformei s-au familiarizat cu ea, scria dr. M. Beck în istoricul său despre Templul Coral. *Serviciul divin este astăzi mai impunător ca în anii precedenți, prin ea pare că templul a câștigat un număr mai mare de enoriași. Rămâne acum, conchidea rabinul Beck, ca prin acest serviciu divin impunător și admirat de vizitatori să se deștepte și să se întărească simțul religios și dispoziția de a se aduce jertfe pentru ridicarea nivelului nostru cultural și moral, conform cuvintelor profetului: «Ți s-a zis ție, omule, ce e bun și ce cere Domnul de la tine și ce nu e altceva decât să faci dreptate, să practice milostenia și să umbli smerit cu Dumnezeuul teu»”.*

Implicarea deservenților de la Templul Coral în viața laică a societății evreiești

În contextul dizolvării Comunității Evreiești Bucureștene, în 1874, Templului Coral i-a revenit misiunea să preia atribuțiile general-comunitare pentru un timp de peste cinci decenii.

„Sub raportul acesta, scrie dr. M.A. Halevy, *ne-a fost dat să constatăm fenomenul aproape fără pereche în istoria modernă a poporului evreu, ca o instituție religioasă cu mijloace relativ restrânse să își asume îndestularea nevoilor, a tuturor nevoilor comunitare și să poată avea totodată mulțumirea sufletească de a-și vedea străduințele încununate de triumf: cult, cultură, caritate, căteștrele domeniului de tradițională activitate obștească și-au găsit în Templu o sinteză dintre cele mai sublime”.*

Activitatea Comunității Templului s-a întins departe și adânc în domeniul vieții cultural-laice. Sub egida Templului s-a extins și s-a sprijinit material și moral rețeaua învățământului evreiesc laic, primar, gimnazial și profesional; s-au creat diferite așezăminte culturale laice; s-a desfășurat o largă activitate de asistență socială.

La sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, activitatea comunitară a celor de la Templul Coral a intrat într-o nouă eră. În anul 1901, președintele comitetului a devenit dr. Adolf Stern. Obiectivul cel mai important al noului comitet a fost gruparea tuturor coreligionarilor din capitală în jurul Comitetului Templului Coral și oficializarea titlaturii de Comunitate. Conform adresei Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice nr. 6.261, din 4 mai 1905, s-a aprobat denumirea de „Comunitate Israelită a Templului Coral din București”. Astfel, după o activitate de peste patru decenii pe tărâm comunitar, Comunitatea Templului Coral a fost recunoscută oficial ca reprezentantă a tuturor coreligionarilor evrei din capitală, nu numai în probleme de cult, ci și în „chestiuni culturale și

sociale". Calitatea de reprezentantă a obștii evreiești a fost recunoscută și de Palatul Regal.

Noua Comunitate a restabilit unirea dintre coreligionari, înființând așezăminte ce mai lipseau și întărindu-le pe cele existente, convingând toți adversarii noii organizări de necesitatea absolută a unei corporații obștești a evreilor din Capitală cu scopul de a se îngriji de interesele lor religioase și culturale. La data respectivă, Comunitatea Templului Coral a susținut și patronat cinci școli dintre cele mai însemnate: școala primară de băieți „Jacob și Carolina Löbel” și cea de fete „Fraternitatea-Zion”, gimnaziul evreiesc, instalat în clădirea școlii „Jacob și Carolina Löbel”, școala de meserii „Ciocanul”, înființată din inițiativa lui Adolf Salomon, și școala profesională de fete „Fundatiunea Filip și Rașela Focșăneanu”. În același timp, Templul a administrat și numeroase fundații și legate, printre care: fundația „Abram Lazăr și Ettl Löbel”, destinată întreținerii școlii „Jacob și Carolina Löbel” și procurării de haine și încălzăminte pentru elevii săraci ai acestei școli; fundația „Isaia și Fanny Sabethay”, care sprijinea măritișul fetelor sărmâne; fundația „I.L. Weinberg”, care subvenționa diverse acțiuni filantropice; fundația „Ghedalia și Malca Breyer”, care întreținea ospătăria școlii „Ghed. și Malca Breyer”; fundația „Salomon Iacobsohn și Simon Abramovits”, care a sprijinit cu pensii corpul didactic al școlilor primare ale Comunității Templului Coral; fundația „Lazăr și Serl Focșaner”, care asigura cu lemne de foc încălzirea în casele oamenilor săraci; fundația „Marcus Littmann”, care sprijinea azilul pentru bătrâni „Elisabetheu”, școala „Jacob și Carolina Löbel” și școala de fete.

Funcția general-comunitară a Comunității Templului Coral a încetat în 1919, după reorganizarea Comunității Evreiești din București.

Comunitatea Templului Coral – moștenitor al patrimoniului cultural al obștii evreilor din România

În perioada interbelică, în cadrul Templului Coral s-au creat câteva noi instituții cu menirea specială de a constitui, conserva și îmbogăți patrimoniul istorico-cultural al evreimii locale.

În anul 1932, s-a dat în folosință aripa nouă a Templului, „*sortită să cuprindă într-un cadru de cuvenită îngrijire – după cum preciza Micu S. Zentler, președintele de atunci al Comitetului Templului Coral – un centru închinat mărturiilor trecutului nostru și cercetării învățăturilor noastre*”. În acest cadru au funcționat arhiva, muzeul și biblioteca Templului Coral. Legarea acestor instituții de cultură laică de Templul Coral a fost salutată de dr. Niemirower, șeful Cultului Mozaic al Evreilor din Vechiul Regat, ca

fiind binevenită. În opinia sa, trebuia contracarată „*tendința erei noastre de a da comunităților un caracter laic, de a naționaliza comorile noastre sfinte. Intelectualismul evreiesc, conchidea Niemirower, care izvorăște din sorgintea sanctuarului nu trebuie cu totul profanat în zilele noastre, ci trebuie să păzească întrucâtva pecetea sfințeniei religiei*”.

Poate nu întâmplător, director pentru organizarea acestor instituții a fost numit rabinul dr. M.A. Halevy.

Desigur, așezarea instituțiilor respective sub oblăduirea Templului Coral nu însemna cătuși de puțin respingerea culturii laice de către șefii cultului mozaic. Dimpotrivă, stabilind programul de activitate a Societății de Studii Iudaice – înființată în 1928 –, Niemirower a disociat următoarele trei domenii de cercetare: istoria evreilor din România, istoria literaturii evreoromâne și contribuția evreilor la cultura românească.

Biblioteca Templului Coral a fost inaugurată la 29 iunie 1936, cu un patrimoniu de peste 4.000 de volume, clasificate după următoarele criterii: *hebraica*, respectiv scrierile în limba ebraică, în idiș și ladino, cu caractere ebraice; *iudaica*, adică toate scrierile în orice limbă cu subiect evreiesc sau interesând știința iudaismului și disciplinele ei auxiliare (istoria evreilor, biografia personalităților evreiești ori de origine evreiască, geografia Palestinei, filosofia și literatura evreilor). Separat au fost catalogate lucrările de istorie și literatură evreiască despre evreii din România și scrise în limba română. Tot aici au fost incluse cărțile, broșurile, periodicele, foile volante privind „chestia evreiască” în România; lucrările despre istoricul instituțiilor și personalităților evreiești din România; scrierile și publicațiile evreilor români ori originari din România, întrucât „*ele demonstrează contribuția lor pe diverse tărâmuri ale vieții cultural-științifice*”.

Muzeul a fost conceput spre a fi predominant sinagoga, ceea ce nu a exclus colecționarea și a altor categorii de mărturii, precum medalii, plachete de bronz, tablouri istorice și artistice cu subiecte din trecutul și viața evreiască, cum ar fi litografia lui Graziani despre carul alegoric cu care au participat evreii la solemnitatea încoronării Regelui Carol I și a Reginei Elisabeta (1881).

Arhiva istorică, continuând tradiția inaugurată de Societatea Istorică „Iuliu Barasch”, înființată în 1886, a pus bazele fondului documentar esențial pentru studierea istoriei evreilor din România. S-au constituit două fonduri principale: actele oficiale emenate de la autoritățile de stat și documentele comunitare.

Biblioteca, muzeul și arhiva Templului Coral nu au fost concepute pentru a fi simple acumulări de cărți și documente. Ele urmau să fie un izvor

viu pentru cercetare și cunoaștere, pentru cei din epocă, ca și pentru generațiile viitoare.

Pentru îmbogățirea colecțiilor muzeale și arhivistice s-a creat Asociația Prietenilor Bibliotecii, Muzeului și Arhivei Templului Coral. Actul constitutiv a fost semnat la 10 martie 1936 de Micu S. Zentler, președinte, dr. I. Niemirower, dr. O. Kauffmann-Cosla, dr. M.A. Halevy, Sever Herdan, Edmond Mihalovici, Marco Brociner. Conform statutului, Asociația avea menirea să sprijine din punct de vedere moral și material cele trei instituții.

În seara zilei de 6 octombrie 1936, s-a constituit Institutul Cultural al Templului Coral. „*Noul nostru așezământ cultural, se spunea în actul constitutiv, cată să cuprindă, în deplină înțelegere, tot ce este cultură în țara în care ne-am născut noi și părinții noștri, în același timp, el cată să fie tot mai atent la tot ce este creație a inimii și inteligenței evreiești de odinioară și de astăzi*”.

Institutele Templului Coral s-au înscris în istoria evreimii din România ca „*păstrătorii luminii primite de la strămoșii noștri și transmițătorii spre viitor a acestei lumini sub o formă amplificată. Căci, tocmai în vremurile grele de felul acelora cum trăim astăzi, scriau cei de la Templul Coral în 1936, învățații evrei s-au strâns în jurul cărții spre menținerea spiritualității iudaice ce au moștenit*”.

În anii prigoanei, scrie Marius Mircu, Templul Coral a fost centrul de rezistență morală și spirituală a evreilor din România și a celor refugiați din țările vecine. Aici s-au ținut nenumărate conferințe cu caracter religios, cultural și istoric. La 4 decembrie 1942, de Sabat Hanuca s-au aniversat 75 de ani de la tâmosirea Templului Coral. La 21 octombrie 1943, a fost sărbătorit Micu S. Zentler (președintele Comitetului Templului Coral) cu ocazia împlinirii vârstei de 70 de ani. Tot atâtea evenimente care au exprimat, după cum consemna Alexandru Safran în memoriile sale, „*dorința evreilor de a trăi ca evrei, de a acționa cu intensitate reînnoită în domeniile spirituale și religioase ca forme ale rezistenței morale*”.

După 1944, instituțiile Templului Coral au intrat într-o nouă fază de reorganizare, redevenind așezăminte de cultură iudaică cu activități complementare celor strict religioase. Existența lor a încetat în anul 1949.

Templul Coral, cu toate institutele aferente, așa cum s-a scris în ultimul număr al *Buletinului Bibliotecii Muzeului și Arhivei T.C.*, apărut în iunie 1946, alcătuiesc „*patrimoniul scumpe ale spiritualității iudaice din România*”.

Bibliografie

- Dr. M. Beck, *Istoricul Templului Coral pe anii 1892-1906*, București, Tipografia „Isac Binder”, 1906.
- Dr. M. A. Halevy, *Monografia istorică a Templului Coral din București*, ediție originală, București, 1935.
- Hary Kuller, „Institutul de cultură a Templului Coral”, în „Realitatea evreiască”, 16 aug.-2 sept. 2003.
- Marius Mircu, „O revoluție a evreilor din București: Templul Coral” în *Jaloane pentru o viitoare istorie. Reuniunea științifică din 2-4 noiembrie 1997 consacrată împlinirii a 20 de ani de la înființarea Centrului pentru Studiul Istoriei Evreilor din România*, CSIER, 1999.
- Alexandru Șafran, *Un tăciune smuls flăcărilor. Memorii*, traducere din limba franceză de Țicu Goldstein, Editura Hasefer, București, 1996.
- Moses Schwarzfild, *Dr. Iuliu Barasch (iunie 1815-aprilie 1863). Omul, opera. Bucăți alese din opera sa*, f.a., f.e.
- *** *Cuvânt de omagiu Dr. M. Beck. Viața și opera. 1845-1923*, Tipografia „Curierul Judiciar” S.A., București, 1925.

Reviste:

- Buletinul Bibliotecii, Muzeului și Arhivei Templului Coral*, 1936-1939, 1946.
- Sinai*, Anuarul Societății de Studii Iudaice, București, vol. I, nr. 1/1928.

CEI PE CARE NU-I PUTEM UITA

de SARA KOHN

Scânteieri de omenie

Nici o dezamăgire din partea prietenilor și a vecinilor români în anii grei ai prigoanei, la Iași, sau în pogrom.

Nici o clipă nu a fost întreruptă prietenia mea cu Ligia. Ne vizitam ca de obicei, firescul relațiilor noastre nu ne putea fi luat, nu puteam trăi, nici una, fără îndelungatele noastre discuții despre cărți și, mai ales, despre filme, una din rațiunile și bucuriile vieții noastre fiind îndeosebi comentariile despre cronicile lui D.I. Suchianu din revista „Cinema”. Ne bucuram să ne știm împreună la masa cu ceai cald în amiezele de iarnă; pe străzile Iașului ne plimbam, eu purtând fără umilință „steaua galbenă”, însemn, care, parcă, ei îi dădea un sentiment de supărare, iar o dată chiar de furie, de vinovăție sau de jenă, dar noi știam că prietenia care ne lega era mai presus de ceea ce o putea lovi.

Îmi amintesc cum, fără nici o ezitare, Ligia și familia ei m-au adăpostit în casa lor o noapte-două, la zvonul unui nou pogrom care se pregătea... Și cât de periculos putea fi pentru familia Ligiei acest gest uman, temerar – cunoșteam situații similare sfârșite prost – gest care o situa deasupra evenimentelor trăite atunci!

Același gest al ajutorului l-am aflat și la prietena mamei, doamna Petrovici, profesoară, la care ne-a adăpostit pe fratele mic și pe mine la zvonul aceluiași nou pogrom.

Pericolul pândează și asupra casei lor, dar nu puteau să acționeze altfel.

Și totuși, Emilia...

Și Emilia care locuia cu micuța ei Anilia, în curtea mare, la etaj, în cămăruța strălucind de curățenie, cu pereții mereu văruiți în albul care te învăluia binefăcător, iar dânsa, strălucind de o foarte mare modestie. Da, Emilia s-a gândit să ajute cele zece familii de evrei vecine cu ea, după ridicarea lor dramatică din case, din pivniță... de către soldați, în dimineața pogromului.

Cine putea gândi în acele clipe la o întoarcere a familiilor acasă? Cine? Și, totuși, Emilia, aflată singură în cele două curți pustii alăturate, da,

singură doar cu gândurile ei, cu hotărârile ei, a avut această intuiție. Pentru a le feri de hoți, stăpâni acum pe cartierele evreiești (faptele ulterioare au confirmat acest lucru), a încuiat, pe rând, locuințele evreilor din curte, folosind cheile aflate întotdeauna în broaștele ușilor care nici noaptea nu erau închise în acele vremuri de... încredere, chei pe care, la întoarcerea acasă de la Chestură a femeilor și a copiilor, le-a înmânat pe rând acestora, ca să intre în casă...

Trăia foarte, foarte modest Emilia, dar în casele noastre totul a fost găsit neatins... nimic nu lipsea și întotdeauna a considerat gestul ei ca ceva firesc, bucuroasă că a acționat astfel.

Dar uneori asemenea scripuri de „firesc” nu pot fi uitate, ele căpătând aproape semnele unei unicități...

Emisarul lui Mihai Codreanu

Sau e de uitat faptul că timp de zece zile, în perioada pogromului, prietenul nostru, secretar al poetului Mihai Codreanu, a fost adăpostit în locuința acestuia?

Și cum să nu ne rămână în suflet amintirea poetului și, printre multe altele, traducătorul nemuritorului „Cyrano de Bergerac”, care a avut în acele zile grija ca, printr-un emisar trimis să străbată Iașul în asediu, să anunțe părinții tânărului secretar că fiul lor e sub ocrotire, să-i liniștească?

Cine știe?

După decretul de interzicere a frecventării liceelor de stat de către evrei, la sfârșitul clasei a VII-a, la liceul de fete „Mihail Kogălniceanu” din Iași, după cursuri, directoarea liceului, doamna Popovici, ne-a chemat în cancelarie pe noi, elevele evreice.

Și-a luat rămas bun de la noi, stingherită, cu emoție și cu multă părere de rău. Ne-a vorbit despre noua lege și ne-a arătat cât de mult ne-a apreciat pentru faptul că prin meritele noastre la învățătură și în comportare ne-am arătat devotate școlii.

Ne-a mai arătat, în sfârșit, regretul ei „că ne pierde” (cuvintele ei), ne-a cerut să fim curajoase și ne-a făcut bune urări pentru viață...

Ce fel de viață? Nici ea nu putea bănui atunci „viața” care-i aștepta pe evrei, pe elevele ei...: încă alte multe legi rasiale, rebeliunea din București, pogromul de la Iași și din alte localități peste numai un an, Transnistria, Auschwitz-ul evreilor transilvăneni..., „viață” de urgie, menită să fie povestită decenii de-a rândul...

Doamna Cezar

Cum să o uităm pe doamna Cezar, frumoasa doamnă Cezar, cu debitul ei, în încăperea de la stradă, unde cumpăram *Aventurile submarinului Dox* și foiletonul de calitate îndoielnică *Taina unei orfane*, și revista „Cinema” atât de așteptată, și *Afacerea Dreyfus*, citită cu sufletul la gură?

Dar cum să o uităm pe doamna Cezar, care în timpul războiului ne chema în taină pe noi, tinerii evrei din curte, lipsiți de adevărul știrilor, ca să ascultăm în camera ei de la curte, la aparatul ei, postul „Radio Londra”, ea veghind în debitul, frecventat și de militari germani pentru țigări și ziare, ca la semnalul ei, cunoscut de noi, să părăsim repede încăperea după ce închideam radioul?

Cu mult curaj a salvat într-o dimineață în zori o situație periculoasă. Auzind, în cerdacul dinspre curte, zgomot de bocanci și apoi bătăi puternice în ușă, i-a împins în spatele teșghelei din debit pe prietenii mei, aflați la ea.

Intrați pentru percheziție, probabil în urma unui denunț, cei doi soldați au găsit radioul închis, iar doamna Cezar, arătându-se indignată și jiginită, ca mamă a unui fiu căzut în război, nu i-a lăsat, planturoasă cum era și puternică, să intre în debit, și pirpiriții soldați s-au lăsat convinși de nevinovăția ei.

Mama și comisarul Zaharia

Era în vara anului 1941, în 21 iunie, duminică dimineața, la Iași... în dragul nostru Iași... în blândul... în molcomul nostru Iași... atât de îngăduitor cu multe...

În curtea Chesturii, devenită neîncăpătoare, mulțimea aștepta resemnată. Era o resemnare tăcută, dar încărcată de tumult sufletesc, o resemnare cu capul sus, uimită de marea nedreptate, dar pătrunsă parcă și de sentimentul de superioritate în fața ignoranței care permite ura. Asta simțeam și eu atunci, aflată în ultimii ani ai adolescenței, în mijlocul mulțimii din curtea Chesturii împreună cu părinții și fratele mai mare. Cred că același sentiment a animat și milioanele de evrei ce înaintau pe drumurile umilitei Europe, în coloane către nemurire, dându-le poate acea rezistență interioară, ca o revanșă – o nobilă revanșă.

Nu știam de unde va veni sfârșitul. Oare din dreapta noastră, sau din fața noastră, de la mitralierele ce străjuiau cu țevile lor zidul curții Chesturii și, în fața căroră, lângă masa lungă își plimbau aroganța ofițerii aceia înalți, frumoși, care-și cravașau cizmele negre, lucioase?

Eram foarte îngrijorați și pentru că fratele mai mic fusese ridicat înaintea noastră, din curtea casei, de lângă butoiul cu apă de ploaie pe care

pluteau bărcuțele de hârtie și de ceară cu care se juca, absent la ceea ce era în jur. Știam că e singur, el mai mult un copil, aflat, probabil, nu în curte, ci în clădirea Chesturii, la marginea curții lungi imposibil de străbătut din cauza mulțimii înghesuite.

Încă mai veneau și tot veneau coloane de evrei, unii cu mâinile ridicate, conduse de soldați. O mare tristețe m-a cuprins la gândul că toți acești oameni care înaintau mirați, dar resemnați, tăcuți, nu vor mai fi... Ah! Nici Silvia, prietena mea, care tocmai trecea la braț cu mama ei, în coloană, Silvia cea inteligentă și atât de cultă, să nu mai fie? Plânsul nu mai putea fi oprit...

Și, deodată, ordin ca femeile și copiii să plece acasă... Mulțimea fremăta acum în îmbrățișări dureroase de despărțire, în gesturi de dăruire reciprocă a ceea ce avea mai de preț fiecare: inele de cununie, ceasuri de buzunar, rezerve de bani cu care cei rămași sau cei ce urmau să plece la muncă (!!!) – așa credeam, naivi cum eram – să poată supraviețui.

Mama însă, da, mama, știa că are ceva infinit mai de preț care trebuia salvat: fratele meu mai mic, aflat la capătul îndepărtat al curții Chesturii, poate neștiutor al ordinului de plecare acasă a copiilor și, oricum, în imposibilitate de a-și croi singur drum, spre ieșire, prin zidul mulțimii. Era pierdut.

Și deodată se întâmplă ceva cu totul neobișnuit pentru acele momente care pregăteau, de fapt, pogromul. Mama se desprinde brusc din mulțimea în care durerea despărțirii familiilor căpăta glas sfâșietor și începe să înainteze singură, în văzul tuturor, spre masa lungă, spre ofițerii care o priveau uimiți, ca și noi toți, dar ei și cu acea severitate, care numai pe mama n-a speriat-o. Voia, naivă, să-i roage s-o ajute să-l scoată pe fratele meu din clădirea Chesturii, să-l aducă lângă noi, ne-a povestit ea mai târziu.

Dar în timp ce înainta spre ofițeri îl zărește deodată, în dreapta mesei lungi, la capătul ei, pe comisarul Zaharia, în uniformă-i de gală; îl cunoștea (cine nu-l cunoștea în cartierul Pieței Sf. Spiridon, pe străzile Unirii, I.C. Brătianu, V. Alecsandri?) și, curajoasă, întorcându-se dintr-o dată din drum, o vedem, speriați, că se apropie de dânsul și asistăm apoi, uluiți, la scena, în care, sfidând situația foarte primejdioasă în care se aflau amândoi, în care totul vuia și era pe muchie de cuțit, ei doi, da, încep să stea de vorbă, ea cu disperare, rugător (gesturile o arătau) și el ascultând-o cu răbdare și bunăvoință, sub privirile ofițerilor germani, ofițeri care, în după amiaza aceleiași zile îi vor bate crâncen pe evrei și, lucru extraordinar pentru acele momente în care a sta numai de vorbă cu un evreu era un act de mare curaj, comisarul Zaharia o ia ușurel, blând, pe la spate pe mama mea, o conduce

spre un sergent înalt, căruia îi spune ceva, iar acesta pornește spre noi, spre mulțime și, impunându-se prin uniforma și prin arma sa, reușește să croiască, încet, încet, o pârtie îngustă printre oamenii înghesuiți, urmat de mama, care îl chema disperată pe fratele meu; strigătul ei, picătură de apă într-un ocean, acoperit de disperările strigate ale mulțimii, noi îl auzeam: „Solfi!... Solfi!... Solfi!...” Glasul ei sfâșietor de atunci, care pentru noi acoperea toate glasurile, m-a însoțit întreaga viață și e și acum la fel de prezent în noi, cei rămași, ca și atunci. Îi priveam cu înfrigurare pierzându-se în mulțime. Și, deodată, după două-trei minute, pe noua pârtie croită în mulțime, îi vedem apropiindu-se de noi pe sergent, pe fratele meu mai mic, în spatele lui și pe mama mea, fericită.

Nu ne venea să credem că fratele e lângă noi, desprins din mulțimea uriașă. Era salvat, căci în după amiaza acelei zile cei aflați ca și el în clădirea Chesturii au fost duși spre gară însoțiți de bastoanele militarilor, întinși pe ciment sub amenințarea uciderii, dacă se vor ridica, și transportați apoi spre... nicăieri, în „trenurile morții”, staționate în câmp, sub arșița cumplită a verii...

Actul de curaj și de omenie al comisarului Zaharia a pus pecete și pe destinele familiei noastre, deoarece fratele salvat a plecat după trei ani în Palestina, înlesnind peste alți patru ani plecarea părinților mei prin pașapoartele trimise de către el și, ulterior, plecarea familiei fratelui mai mare în Israel.

*

Toate, toate, toate acestea povestite în absența părinților mei plecați definitiv în Israel în 1949 și în absența fratelui mai mare, supraviețuitor, ca și tata, al trenului morții, frate aflat atunci, după război, ca inginer constructor, pe un șantier undeva în țară, toate cele de mai sus le-am mărturisit cu emoție, cu amănunte și cu lacrimi în glas, la unul din procesele „criminalilor de război” din București, la care soția comisarului Zaharia, aidoma Vitoriei Lipan, căutându-ne din adresă în adresă, la Iași și la București și, găsimu-ne, în sfârșit, ne-a rugat să depunem mărturie cu cele știute de noi în favoarea soțului ei acuzat de a fi condus la Chestură un grup de evrei, bineînțeles la ordinul superiorilor...

Cum să uit, domnule comisar Zaharia, privirea încețoșată de lacrimi, plecaciunea dumneavoastră spre mine și zâmbetul cald, uluit și fericit, care au însoțit cuvintele de mulțumire și recunoștință pe care mi le-ați adresat, înaintând cei câțiva pași din boxă, către mine, care semnam depoziția la grefieră? Cum să uit?

*

Pluțiți de mult printre galaxii, mama mea și dumneavoastră, domnule comisar Zaharia, cei doi oameni curajoși ai aceluia moment și e sigur că poate... întâlnindu-vă acolo Sus, ca odinioară pe străzile Iașului, după pogrom, mama mea vă va îmbrățișa cu aceeași căldură, cu vorbe de adâncă recunoștință, ca și atunci, ca pe o ființă nespus de dragă.

Fie-vă amintirea frumoasă și binecuvântată, dragă domnule comisar Zaharia!

Capriciu inexplicabil?

Existau niște comportamente bizare la unii oameni, atunci, în plină atmosferă antievreiască. La Liceul Național din Iași era director I. Marineanu; uluitoarea sa asemănare cu Mussolini făcea din el o sosie a dictatorului fascist, dar era nu numai ca aspect ci și ca comportament. Toți elevii liceului erau obligați să fie prezenți la liceu la ore foarte timpurii, 6-7 dimineața, pentru a face în curtea școlii ... instrucție militară – nicidecum gimnastică – sub conducerea lui.

Fratele meu, elev al liceului, îl cunoștea ca pe un om sever, dar drept. Preda limba latină, care-l pasiona.

Ce a făcut, dar, într-una din zile acest director neobișnuit, în plină atmosferă antievreiască la Iași? Ce? La intrarea lui în clasă, la ora de latină, pe cine aduce directorul cu sine? Fratele meu, uluit, îl zărește în ușă, însoțindu-l pe director, pe profesorul Jean Davidsohn, foarte cunoscut latinist. Fratele îl știa din anul precedent, fusese meditatorul nostru la latină...

Directorul s-a așezat într-o bancă, iar profesorul Jean Davidsohn a condus, puțin amuzat, întreaga oră de latină, însuflețită de competența, de știința, de pasiunea pentru această limbă, de marele său atașament pentru tinerii din fața sa și chiar de binecunoscuta-i vervă care i-a prins total pe elevi în secretele lecției.

Atât directorul Marineanu, cât și profesorul Jean Davidsohn, dar și elevii, au simțit atunci că au participat la un eveniment neobișnuit... Dis de dimineață instrucție militară „à la Mussolini”, iar în clasă profesorul evreu David Davidsohn care și-a dovedit încă o dată măiestria-i unică la limba latină.

Să fi fost numai pasiunea pentru limba studiată care să-i fi legat, fără teamă de concurență, fără invidii sau cu marea apreciere pentru invitatul său evreu?

UN PROIECT, O REUNIUNE INTERNAȚIONALĂ ȘI UN CD-ROM

de dr. HARY KULLER

- a. Proiectul „Romanian Jewish Heritage” (RJH)
- b. Reuniunea internațională RJH
- c. Un CD-Rom cu tema „Evreii din România: istorie, cultură, civilizație”¹

a. PROIECTUL „ROMANIAN JEWISH HERITAGE” a fost inițiat, în anul 2002, de „B'nai B'rith International”, în spiritul misiunii care o animă încă de la înființarea sa, în 1843 („să îi unească pe evrei în slujba comunității lor și a lumii întregi”). Proiectul se bucură de o finanțare nerambursabilă acordată de Agenția pentru Dezvoltarea Internațională din Statele Unite ale Americii (USAID). Partener al proiectului este Federația Comunităților Evreiești din România.

Obiectivele principale ale Proiectului sunt: dezvoltarea unei Arhive digitale a comunităților evreiești din România; crearea unui „Traseu al moștenirii evreiești”; înființarea Fundației „Moșteniri ale culturii și civilizației evreiești în România” și realizarea unei conferințe menite să stimuleze dialogul interetnic și interreligios.

Site-ul bilingv constituie cea mai importantă transpunere în practică a obiectivelor principale ale Proiectului RJH (site în română și engleză). Pagina de web-www.romanianjewish.org – conține o arhivă de date aflată în continuă extindere, dar și surse de informare asupra unor aspecte de actualitate.

Moștenirea culturală a evreilor din România constituie obiectul unei secțiuni speciale a Proiectului RJH. Ea cuprinde, până acum, studii monografice asupra celor mai importante comunități evreiești, din orașele Iași, Botoșani, Fălticeni, Roman, Piatra Neamț, Moinești, Bârlad, Galați, Brăila, Buzău, Ploiești, Craiova, Gheorghieni, Târgu Mureș, Cluj-Napoca, Oradea, Timișoara și București. Mini-monografiile descriu viața culturală și activitățile comunităților evreiești și conțin profiluri și fotografii ale

¹ Comunicare susținută în cadrul Reuniunii RJH din 21-22 octombrie 2003.

personalităților născute în localitățile respective. Sunt incluse și ample bibliografii despre oameni, locuri, evenimente evreo-române.

Baza de date a site-ului cuprinde deocamdată numai o parte a Arhivei Congresului Mondial Evreiesc – secțiunea România –, aflată în Arhiva Centrului de Istorie a Evreilor din România, în care sunt indexate circa 5.000 de persoane deportate în perioada Holocaustului. (Arhiva va ajunge până la 30.000 de nume) Alte cinci arhive sunt în dezvoltare. Site-ul mai găzduiește imagini ale sinagogilor din România și ale cimitirului „Filantropia” din București, informații despre Muzeul de Istorie a Evreilor din România „Șef Rabin dr. Moses Rosen”, o listă a întreprinzătorilor evrei din Moldova în perioada 1879-1950, conținând extrase din peste 40.000 de dosare, imagini ale unor tablouri realizate de pictori evrei, programul la zi al Teatrului Evreiesc de Stat. Secțiunea „Memorie și luciditate” cuprinde articole, studii și cărți referitoare la Holocaust, iar cea intitulată „Antisemitism în România” reunește articole despre manifestări antisemite. Sunt prezentate și:

Catalogul Editurii „Hasefer”, cuprinzând lista cărților publicate între anii 1990-2000.

Caietele culturale ale revistei „Realitatea Evreiască”

Caietele și Buletinele CSIER

Site-ul își propune, de asemenea, să înregistreze evenimentele de actualitate legate de viața evreilor din România, prin preluarea sau adaptarea de știri de presă referitoare la acest subiect. Newsletter-ul electronic editat și difuzat gratuit de RJH se apropie de 150 de abonați. Prin el se difuzează noutățile site-ului ce conțin și știrile cele mai importante ale Agenției ISRO-Press, conduse de ziaristul Uri Văluoreanu, ani de zile director al Agenției de știri „ARPress”, aflat, în prezent, în Haifa (Israel).

Printre intențiile de viitor ale proiectului se numără îmbogățirea bazei digitale de date. În curând, vor fi adăugate încă cinci arhive de nume de evrei din România, ca și ale localităților în care ei au trăit.

Un CD-Rom de o importantă valoare documentară va încerca să dea o imagine de sinteză asupra rolului jucat de evrei în cultura și civilizația românească.

Proiectarea unor circuite turistice este, de asemenea, urmărită de RJH. Ele se vor suprapune cât mai mult peste „Traseul moștenirii evreiești”. Asemenea circuite vor răspunde nevoii spirituale a multor evrei (în special, din SUA și din Israel) de a-și regăsi rădăcinile. Prin ele se vor populariza obiectivele culturale evreiești și se va promova turismul, în general.

O serie de seminarii și conferințe vor fi organizate de „B'nai B'rith International”, prin intermediul RJH, menite să încurajeze dialogul dintre reprezentanții grupurilor minoritare. Și aceasta pentru că, pe lângă aprecierea culturii evreiești din România, proiectul RJH își propune și sprijinirea cooperării interetnice.

b. REUNIUNEA INTERNAȚIONALĂ RJH

Între 21-22 octombrie 2003, în sala „Valahia” a hotelului Crown Plaza din București, a avut loc o reuniune științifică internațională intitulată „Minorități, moșteniri culturale, civilizație românească contemporană”, prevăzută de Proiectul RJH (Romanian Jewish Heritage). Organizatorii manifestării au fost „B'nai B'rith International și Federația Comunităților Evreiești din România (FCER).

Reuniunea s-a bucurat de o numeroasă participare: cercetători din România și din alte țări (SUA, Israel, Germania, Cehia), români, evrei, germani, armeni, slovaci, romei, maghiari ș.a.

Dintre oficialitățile care au fost prezente la deschiderea lucrărilor sesiunii: M. Geoană, ministrul de externe, M. Guest, ambasadorul S.U.A., Daniel Mariaschin, vicepreședinte executiv al „B'nai B'rith International”. A adus salutul său, ambasadoarea statului Israel, Rodica Radian-Gordon. În cele trei secțiuni științifice ale Sesiunii au susținut comunicări: J. Cohen (Universitatea Tel Aviv); G. Voicu (Universitatea București); A. Oișteanu (Centrul Goldstein-Goren, București); M. Shafir (Radio Europa Liberă, Praga); W. Totok (Germania); M. Bok (Universitatea Babeș-Bolyai); V. Vosganian (liderul minorității armene); A. Stefanko (președinte al Uniunii Slovacilor și Cehilor); M. Andreescu (Muzeul Țăranului Român); S. Maier (manager al Proiectului RJH); D. Gheorghe (din partea etniei romeilor). În secțiunea consacrată special „moștenirii culturale a evreilor”, au susținut comunicări: L. Benjamin (de la CSIER); R. Ioanid (de la Muzeul Holocaustului din Washington); P. Shapiro (director la același muzeu din Washington); D. Dorian (scriitor și deputat); L. Rotman (cercetător, Tel Aviv) și subsemnatul care am dezvoltat tema ce urmează.

c. UN CD-Rom CU TEMA „EVREII DIN ROMÂNIA”. ISTORIE, CULTURĂ, CIVILIZAȚIE

În cadrul proiectului „The Romanian Jewish Heritage” (RJH) este în curs de definitivare un CD în care, cu ajutorul unor inimoși specialiști, am stocat – grație virtuților acestui modern mijloc de difuzare pe suport electronic – o imensă cantitate de texte, imagini foto și fononice, menite să ofere

utilizatorului informații cuprinzătoare asupra istoriei și culturii evreilor din România. „Meniul” CD-ului cuprinde capitole și subcapitole dedicate: istoriei locale a „tribului” evreo-român; cultului mozaic (rituri, obiceiuri, deservenți și obiecte de cult), sinagogi și cimitire; integrării evreilor în realitățile locale (contribuțiile în plan economic și în domeniul civilizației); momentele de ruptură ale conviețuirii în anii ultimului război mondial; organizarea vieții comunitare și dezvoltarea valorilor specifice de expresie idiș, ebraică, ladino, română, limbi de circulație.

CD-ul insistă pe aportul adus de creatorii evrei din România la dezvoltarea științei, artelor, literaturii, nominalizând științiști, artiști, literați și gânditori – nu întotdeauna cunoscuți de publicul larg. Or, CD-ul pe care organizatorii proiectului RJH îl adresează cu precădere – și prin distribuție gratuită – tineretului școlar și intelectualilor este conceput cu intenția de a spori volumul cunoștințelor pertinente despre o minoritate în legătură cu care judecățile conviețuiesc nu de puține ori cu prejudecățile. Cu atât mai necesar deci ca autenticul evreiesc – în speță cel evreo-român – fie el din trecut, ca moștenire, sau din prezent, ca dăinuire peste veacuri (a unei populații care a străbătut aceste meleaguri în sec. XVI-XVIII, s-a așezat aici în sec. XVIII și prima jumătate a secolului XIX, a proliferat până aproape de jumătatea sec. XX, diminuându-se apoi drastic, datorită prigoanei și războiului, apoi prin emigrarea în masă în nou creatul Stat Israel), să fie cunoscut cât mai adecvat.

Evreimea din România, rămasă aici, continuă istoria ei locală iar împreună cu toți cei emigrați – în Israel, SUA etc. – moștenirea ei culturală de veacuri.

Este tocmai ce își propune să arate prin texte și imagini și CD-ul, în legătură cu care doresc să ridic în comunicarea de față câteva chestiuni.

Supun dezbaterii problema unor „dimensiuni” (aspecte) ale indicelui de pertinență între forma și conținuturile ce urmează a fi stocate în CD-Rom. Respectiv:

Spațiul afectat textului (de sinteză-secțiune, capitol, subcapitol, legende la imagini în acest CD); specificitatea redactării – fraze, propoziții, cuvinte cheie; info și index – anexe (tabele, hărți grafice);

Spațiul afectat imaginilor (globale – panouri, panoramări – și individuale);

Fondul sonor – muzical, înregistrări (interviuri, declarații);

Secvențe în mișcare (documentar, film etc.);

Desigur, toate acestea prezintă un aspect tehnic preponderent, dar ele presupun și o „gândire teoretică” pe fiecare aspect. Și, în primul rând, o

„gândire de model” asupra conceptului de RJH (Romanian Jewish Heritage) și „conserva cultura” exprimată de CD-ul la care mă refer.

După cum voi arăta, în conceperea CD-ROM-ului, am pornit de la viziunea enciclopedic-livrescă realizată în tomul *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație* (apărut sub coordonarea acad. Cajal și a subsemnatului cu câțiva ani în urmă) și de la textele stocate în acesta.

CD-ROM-ul nu este însă o carte: de aceea, textul capătă aici o funcționalitate specifică alături de imagine, fond sonor ș.a. în ultima instanță, informația – ca și mesajul astfel difuzate – trebuie să asculte de principiul „the media is the message”. Și totuși am acordat textelor o pondere importantă, capitală chiar.

Dacă am făcut bine sau rău rămâne să discutăm, cel puțin pe marginea exemplificărilor de pe disc.

Dar, în prealabil, încă câteva considerații introductive:

Este firesc, prea distinșii noștri privitori, ca noi, adică realizatorii CD-ROM-ului, să dorim a vă familiariza cu cât mai multe realități ale acestei țări, România, și ale evreimii ei trecute sau care se află acum aici. După sugestia unor relicte și relicve arheologice evreii se aflau pe aceste locuri din antichitate. În mod cert, însă, cum arată documentele, au fost evrei care au străbătut aceste meleaguri încă din sec. XIV-XV, care s-au așezat aici în sec. XVIII, au proliferat în sec. XIX și în prima jumătate a sec. XX, și au făcut, în marea lor majoritate, Alya în cea de-a doua jumătate a secolului XX – după ce Holocaustul a înjumătățit fosta populație de coreligionari de circa 800.000 de pe teritoriul României Mari, iar apoi, comunismul postbelic, profilat ca neatrăgător unei etnii alcătuite în majoritate din comercianți, liber-întreprinzători și „luftmenschen” [converțiți la ideea sionistă] – au emigrat în cvasi totalitatea lor.

Istoria „tribului” evreo-român, viața sa cultural-culturală, economico-socială, comunitar-organizațională, marile personalități de origine evreiască din toate aceste țărâmurii, oamenii și locurile marcate de conviețuirea cu evreii, cu faptele și operele care au rezultat, mai ales în planul culturii și civilizației, cu toate văzute în nex, prezintă o complexitate deosebită. Toate acestea pentru a fi concepute presupun cunoașterea fostelor „stel”-uri și orașe cândva cu populație majoritar evreiască, a cimitirelor evreiești – câteva sute care mai atestă densitatea evreilor pe aceste meleaguri, indicarea bastimentelor industriale etc. edificate de evrei, străbaterea pinacotecilor, bibliotecilor, muzeelor și chiar străzilor pentru a regăsi creația câtorva sute de creatori evrei în cele mai diferite domenii – de la pictură, poezie, invenții

tehnice și științe, până la arhitectură și urbanistică. Imaginile, nu puține, cuprinse în CD substituie doar în parte un asemenea contact.

Evreii din România au excelat prin contribuția lor la viața economică, mai ales în epoca modernă și în interbelic, când dețineau peste 30% din întreprinderile comerciale și industriale ale țării. Acestei teme i-a fost dedicată o parte extinsă a CD-ului. Ca și detalierii vieții comunitar-religioase, creației specifice în domeniul iudaismului și altele.

Deși bazat, în partea expozitivă, pe unele studii anterioare, textele introductive la diversele capitole ale CD-ului diferă de acestea prin: comprimarea conținutului; re-elaborarea textului și folosirea unor izvoare complementare pentru întregirea sa; redactarea unei variante în limba engleză; așezarea materialului scris în funcție de „palierul” imagistic (peste 300 de imagini) ca și de cel biobibliografic referitor la unele personalități, toate dispuse după un program adaptat calculatorului.

Nu voi zăbovi aici asupra acestui „Program” cu numeroase elemente „tehnice”, dar și teoretice. Mă voi referi, cu precădere, la acestea din urmă.

România modernă și democratică s-a dovedit un context favorabil pentru o creație culturală comună evreo-română. Dovadă – majoritatea realizărilor consemnate cu obiectivitate în CD, firește, nu cu făloșenie și nici în spirit triumfalist.

Pe parcursul secolelor, dar mai ales al ultimului veac și jumătate, din rândul populației evreiești din România s-au ridicat câteva generații de oameni de cultură și artă, reprezentative și pentru spiritualitatea românească, în general, ca și o serie de personalități de seamă, reprezentative pentru iudaismul evreilor de aici.

În primul sens amintit/evocăm oameni de știință dublați de eminenți pedagogi ca: David L. Edeleanu, M. Haimovici, M. Bercovici, I. Blum, T. Revici, cu îndelungi state de activitate în domeniul învățământului tehnic și universitar; I. Barasch, F. Zicman, I. Fuhn, A. Kanitz ș.a. în domeniul biologiei; A. Haimovici, I. Barbălat, A. Froda, A. Hollinger, T. Ganea, I. Schoenberg, A. Sanielevici, I.S. Auslender, S. Stemberg, E. Soru, E. Marcus etc. în domeniul științelor exacte și tehnice; N. Blatt, R. Brauner, M. și N. Cajal, M.H. Goldstein, S. Iagnov, A. Kreindler, I. Meiersohn, B. Menkes, M. Popper, A. Radovici, O. Sager, L. Strominger, A. Teitel, M. Wertheimer și alții în domeniul medicinei; J. Byck, Al. Graur, M. Gaster, L. Șăineanu, I.A. Candrea, H. Tiktin, în domeniul lingvisticii și filologiei; E. Barasch, A. Schwefelberg, I. Rosenthal, W. Filderman, A. Stern, în domeniul științelor juridice; C. Dobrogeanu-Gherea, H. Sanielevici, I. Brucăr, în domeniul gândirii social-filosofice.

O scoatere în vedetă merită contribuția filologilor, literaților și artiștilor evrei la stimularea unor tendințe dintre cele mai moderne în cultura românească. Savanți ca Gaster, Tiktin, Șăineanu și alții au furnizat argumente lingvistice și folclorice menite să situeze civilizația danubiană într-un context european mai larg. În ce privește avangarda literară locală, prin care s-a produs o anume sincronizare cu Europa, rolul unor creatori evrei ca Tzara, Brauner, Iancu, Blecher, Pană, Voronca, Fundoianu ș.a., este relevat de multe istorii ale literelor și artelor românești. În domeniile literelor, în CD-Rom se face trimiterea la romancieri, critici, dramaturgi, poeți etc. Lista personalităților evocate în sintezele literar-artistice depășește 150 de nume. Liniile specifice traseelor cultural-existențiale relevă posibilitatea evidențierii unor tipuri de scriitori evreo-români corespunzătoare unor anume generații: prima – Cilibi Moise, M. Schwarzfeld, I. Barasch, Ronetti Roman, Dobrogeanu-Gherea, Moses Gaster, Lazăr Șăineanu, H. Tiktin ș.a.; a doua – Aderca, Baltazar, Tzara, Fundoianu, Voronca, Cosma, Pană, Călugăru, Peltz, Sebastian ș.a.m.d.; generația a treia a urmat după ultimul război mondial, prelungindu-se cu cea de a patra, în viață.

În oricare dintre cazurile menționate, pentru creatorul de origine evreiască se pune problema specificului fie în termenii binecunoscuți formulați de G. Călinescu, fie în aceia ai unor documente literare de autopercepere și mentalitate, de tipul jurnalelor lui Sebastian, Emil Dorian ș.a. G. Călinescu scria: „Evreii puțini printr-o proporție firească, prezenți și la noi ca în toată literatura, rămân un factor din afara cercului rasial făcând puntea de legătură între național și universal. O minte dreaptă, care nu confundă problemele politice cu lumea ideală a creației, nu poate să nu recunoască contribuția lor. Întâi de toate, fiind poligloți, din oroare de canonic sunt contra stilului, a gramaticii, a stării pe loc lexicale. Dacă ei pot comite excese, noi, folosind revolta lor, tragem un concept mai liberal despre limbă. Unii evrei, dimpotrivă, din dorința sinceră de a se asimila, cultivă arhaicul și neoașul, dar abuziv. De aici, au ieșit o sumă de filologi evrei (Moses Gaster, Lazăr Șăineanu, A.I. Candrea și încă alții) cărora ar fi regretabil să le tăgăduim contribuția la propășirea culturii.

În literatură ei sunt întotdeauna informați, colportori de lucrurile cele mai noi, anticlasiști, moderniști, agitați de probleme. Ei compensează inerția tradiției și o fac să se revizuiască” – G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până la prezent*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Minerva, 1982, p. 976.

De aceea, a vorbi despre scriitorii evrei în cultura română echivalează nu doar cu evidențierea unei minorități atașate, ci și cu acceptarea unei etnii

ca parte organică din policroma familie de spirite și de talente, devotate promovării culturii românești.

Dacă prin cele arătate până aici am evidențiat trendul major al integrării și culturalizării, cu consecința contribuției aduse de evrei la cultura națională și generală, fapt consemnat de regula în istoria culturii din această țară, urmează să evidențiez acum și „linia iudaică” a creativității evreimii locale. În acest sens, ne mândrim îndeobște cu hasidismul proliferat pe aceste meleaguri (generațiile de țadikim și minunatele lor „curți rabinice” din Bucovina, Maramureș, Moldova); sionismul (chowewe – sionismul) înflorit în târgurile moldovenești („derek Moinești în Ereț Israel”); primul teatru idiș din lume înființat la Iași („Pomul Verde”) de faimosul Goldfaden. Dar, în fapt, cercetarea stăruitoare asupra vieții noastre specifice comunitare, asupra manifestărilor mozaismului local, asupra literaturii idiș și ebraice, a literaturii și presei evreiești în general a sutelor de așezăminte și organizații cu specific evreiesc – printre care la loc de cinste se află B’nai B’rith-ul și Lojele Înfrățirea Zion, care l-au precedat încă din 1872, poate că printre primele în Europa – a scos la lumină o multiformitate a iudaismului local încă puțin cunoscută în afară. Deși, poate, că nu sunt puțini cei care să fi auzit de ebraiști ca Bardicever și Sighet, de idișiști ca Manger, Stainberg și Setemberg, de generațiile de rabini celebri culminate cu șef-rabinii României din veacul XX: Iacob Niemirower, președinte al B’nai B’rith, Alex. Șafran și recent dispărutul dr. Moses Rosen.

Cel dintâi, Iacob Niemirower, ne-a lăsat printre numeroasele sale scrieri și o schiță istorică privind rabinatul din România, în care evoca câteva zeci de nume celebre care să-și fi binemeritat o rezonanță mai largă în iudaismul mondial.

Din păcate, însă, nici compendiile de istorie universală a evreilor – inclusiv cel datorat lui Dubnov, ca să nu-l amintesc pe Baron – nici cele de istorie a culturii evreiești nu oferă colțului nostru de răsărit european un spațiu tipografic care să ne cuprindă! Ne vom strădui acum să complinim pe cât posibil acest gol și prin acțiunea RJH.

Trecând la enunțul „Contribuția evreilor din România la civilizație – ca ipostază a culturii materiale – adică economie, mod de viață, instrucțiune, mass-media”, el este negat de unii și pus de alții doar la interogativ; cei de bună credință l-au luat, însă, ca expresia unei realități obiective.

CD-Rom-ul se dorește a fi un demers imparțial, nici apologetic, dar nici denigrator, asupra aportului real de inteligență, inițiativă, îndrăzneală creatoare și spirit intrepid al evreilor din România în diferite tărâmurii ale culturii și civilizației – și, nu întâmplător, pe segmentul istoric al

modernizării țării. Căci între capitalism și modernizarea României, pe de o parte și creșterea cantitativ-calitativă a evreilor pe aceste meleaguri, pe de alta, relația nu este întâmplătoare. Evreii au fost atrași de pretutindeni de liberalism și nu sunt ultimii dintre cei care au atras după ei „îndeletniciri capitaliste”, cel puțin la începuturi, dar nu numai; anumite trăsături ale „etnos”-ului și „ethos”-ului lor, cum s-a observat în atâtea rânduri, păreau să poată fi asociate unei atare „vocații”.

Avem în vedere trăsături, condiționate istoric, de felul flexibilității, capacității de adaptare, cumpănirii, spiritului pragmatic ș.a., elogierte de „progresiști”, incriminate de „tradiționaliștii conservatori”. Este hazardat, însă, a atribui asemenea „trăsături” doar unei anume caracterologii etnice, dar merită relevată pentru specificitatea ponderii ei.

Dacă la începuturile așezării evreilor în țările române, particularitățile „mentalului lor colectiv” – dar, mai ales, ale „existențialului” lor social-economic (ocupații devenite în Diaspora tradiționale, inserția în palierele „piramidei sociale” relativ vacante până la venirea lor) – îi recomandau mai ales pentru micul comerț, ulterior, prin emancipare treptată și aculturație, ei au dobândit o afirmare din ce în ce mai remarcată și în domeniile majore.

CD-ul oferă multe date statistice privind structura socio-ocupațională a evreilor, dinamica lor demografică, importanța lor în mecanismul economiei de piață și al concurenței. În legătură cu acest din urmă aspect am putea aminti, în treacăt, de faptul că de „concurența evreiască” se leagă o întreagă acțiune a naționalismului extremist local – vehiculator al unui așa-zis antisemitism vizând economicul, instrucțiunea și mediile – și purtat sub lozincile *numerus valahicus* și *numerus nulus* concretizate apoi într-o legislație menită să-i excludă pe evrei din viața socială a țării.

Dacă în istoria evreilor de pe aceste meleaguri, mai ales în anii '40-'44, dar și în acea lungă perioadă de până în 1919, când se ducea bătălia pentru încetățenirea „în masă”, au intervenit contexte nefavorabile, de ruptură în dezvoltarea și superviețuirea ba chiar însăși supraviețuirea în anii de prigoană, pogromuri, deportări etc., trebuie spus că pe aceste meleaguri s-a realizat și o conviețuire cu efecte benefice de ambele părți.

Dar, pentru a vorbi cu miez și acoperire documentară despre toate acestea, două ar fi fost lucrările trebuitoare despre evreii din România. Ele au fost plănuite, concepute și începute în mai multe rânduri, dar neduse la capăt pe parcursul anilor, de parcă o complexitate deosebită ar fi întârziat coacerea acestui rod al cunoașterii „tribului” evreo-român: este vorba de *Istoria evreilor din România* și de *Enciclopedia evreilor din România*.

Dar dacă aceste lucrări n-au fost făcute la vremea lor, când în România se aflau 800.000 de evrei, deci 4% din întreaga populație a țării, să fi devenit ele posibil de făptuit acum, când evreii reprezintă sub 1%?! Acesta ar fi, însă, aspectul cantitativ al problemei; cel calitativ vizează întrebarea dacă scrierea cu obiectivitatea corespunzătoare, a unei istorii a României, a culturii și civilizației ei – și care să refere implicit și cosubstanțial la evreii de aici – ar fi făcut lucrările amintite la fel de necesare? Probabil că nu. Din păcate, nu ne aflăm încă într-o asemenea situație fericită: în epoca comunistă nu se putea, iar în cea post-comunistă încercările sunt încă timide, dar susținute de o seamă de contribuții ale unor cercetători din țară și străini – pregătitoare pentru vremea când o asemenea istorie „neparalelă” va fi scrisă. Dar și în acest caz ar mai rămâne sarcina scrierii istoriei „paralele”, concretizată deja în scrieri semnificative.

Deocamdată, credem că, față de felul în care, *hic et nunc*, evreii polarizează, fără voia lor, disproporționat (în răspărul numărului și ponderii lor social-economice) și tendențios atenția opiniei publice, se impune urgentarea lucrării concepute *sine ira et studio*, despre evrei ca evrei și ca evreo-români. Proiectul RJH vine și el în întâmpinarea acestui deziderat.

Și acum, în încheiere, o problemă de metodologie, în legătură cu problema relevării specificului participării creative a evreilor la cultura și civilizația română. S-ar putea spune – și pe drept – că recursul la criteriul originii și al interferențelor specifice – coroborat, eventual, cu acela al asumării acestei origini și cel al „destinului comun” avut în vedere în CD – este suficient. Este el, însă, și necesar?!

Nu revenim, oare, prin operaționalizarea acestui criteriu – mai larg spus, prin acest demers – la trista perioadă, din preajma și din timpul ultimului război, când „vânătoarea de intelectuali evrei” conducea la întocmirea acelor lungi liste de profesori evrei, literați evrei, artiști evrei ș.a.m.d., folosite tocmai pentru a-i exclude din cultura și civilizația țării și nu pentru a-i integra ori prețui? Căci, sintagma „intelectual evreu” era infamantă și dizolva însuși primul termen al ei. Fiind identificat, evreul nu mai avea identitate intelectuală, devenea jidan, iar în comunism devenea... jidac, cum se autocaracterizau cu maliție unii evrei.

Se zice că în istorie aceleași situații pot apărea când într-o ipostază tragică-pesimistă, când în una dinamogen-optimistă. Originea evreo-română, dezvăluită în sintezele și medalioanele ce urmează, credem că nu dăunează celor repertoriați și nici „imago”-ului despre cultura și civilizația românească. Dimpotrivă chiar, poate ajuta la o mai bună așezare a

creatorilor evrei în perspectiva unui pluralism cultural-etnic de înaltă relevanță politică și spirituală.

Se știe că în avântul lor „integraționist”, uneori chiar și asimilist, cărturari de seamă de origine evreiască au căutat să fie cât mai derobați de originea lor și să se afirme ca „puri” creatori de cultura națională (română) sau de cultură, în general.

Psihologic, formele acestei exorcizări ale „Etnicului” lor căpătau la unii expresia convertirii la creștinism, la alții, înstrăinarea (tip Maimon, Franzos, Kafka), conversia (Heine), cosmopolitismul (Verhagen, Boeme, Deutscher), selbst-has (Rathenau, O. Weininger, Th. Lesing ș.a.) sau comunismului (Trotzki, Pauker, Roman). Recent, o creatoare în domeniul plasticii, de origine evreo-română, dezvolta și ea o retorică, în materie, care merita toată luarea aminte...

Nu puțini sunt, însă, cei care-și asumă iudaitatea și evreismul lor cu demnitate, vădind o cultură etnică remarcabilă, fiind creatori în materie, ori recunoscând infinitezimale etnice în creația lor. Cazul Barasch sau Gaster sunt paradigmatică în acest sens. De aceea, asemenea creatori nu ridică probleme nici în privința cuprinderii lor în istoria culturii evreo-române, nici a celei române, și căroră amintita caracterizare a lui G. Călinescu li se aplică pe deplin; în sens pozitiv, firește. La antipod, însă – cazul pictoriței amintite – au fost și creatori complet în afara unei înrâuriri iudaice și lipsiți de dorința de a fi înregimentați în repertoriile sau istoriile domeniului ca etnici.

Ei nu trebuie însă asociați altora, care uneori își respingeau originea cu ostentație ori o ascundeau cât mai bine (schimbarea numelor și buletinelor, devenită „modă” în comunism)! Erau frecvente cazurile de intelectuali care deși aveau anume educație evreiască nu-și recunoșteau urmele acesteia, nici sentimentul unui destin evreiesc comun, nici vreo anume sensibilitate față de Holocaust, față de Israel, nici chiar față de coreligionarii de aici și de acum etc.

Se pune, în cazul acestora, problema cuprinderii lor sau nu în Moștenirea Culturală Evreiască, cu atât mai mult cu cât unii sunt creatori de seamă, percepuți totuși de mediul intelectual înconjurător ca evrei: tot mai cu tărie exegeți ai operelor lor (antisemiți și filosemiți) o scot în evidență.

Cu cei în viață, creatori în varia domenii sau doar notabilități trecute (din comunism), putem asista la revenirea multora (comuniști sau necomuniști asimilați) la „matca etnică”. Pricinile sunt diverse: de la izolarea lor treptată în societatea globală românească până la „răfuiala critică” cu propria lor conștiință asimilistă ori internaționalistă dinainte.

Demonstrând participarea celor mai diferite personalități creatoare de origine evreiască – în domeniile științelor pure și aplicative, ale umanisticii, ale progresului tehnic și social – precum și contribuțiile „anonime” ale unor largi categorii de evrei în domeniile vieții economice și ale civilizației țării, imaginea deformată pe care și-au făcut-o unii despre evrei ar putea fi corectată, astfel cunoașterea biruind, poate, prejudecata.

CD-ul este o mărturie implicită asupra condițiilor favorabile în care s-au desfășurat în țară creația evreilor din România, existența și munca lor în mijlocul poporului român, strânsa lor conlucrare cu marile personalități ale culturii românești, amplele procese de interferențe culturale (de aculturație) ce au avut loc. Multiplele și variatele exemple concrete oferite în CD vor contribui, poate, la spulberarea unor prejudecăți asociate, pe de o parte, de activitatea evreilor de pe aceste meleaguri și, pe de altă parte, de învinuirile referitoare la un așa-zis antisemitism local cuprinzător și omnistânjenitor. Reiterarea până în zilele noastre a unor atare prejudecăți dă CD-ului și Proiectului, în general, o actualitate ce nu trebuie subestimată într-o vreme în care atât imago-ul despre România, cât și acela despre evreii din România se cuvin a fi construite în spiritul obiectivității.

CINE A FOST THEODOR ZISSU?¹

de FILIP FAIBIȘ,
(Beer Șeva)

Fiu al lui A.L. Zissu, cărturar, figură remarcabilă a sionismului, conducător al Executiviei Sioniste din România, Assir Zion.

Theodor Zissu s-a născut la 5 mai 1915, în orașul Piatra Neamț. Școala primară și cursurile secundare le absolvă la București, unde se mutase familia. Idealurile legate de reclădirea Statului Evreu i s-au întipărit în suflet încă din anii adolescenței, în casa părintească, preocuparea principală a vieții lui fiind îndreptată spre studierea și rezolvarea unor probleme de mare importanță cu privire la Ereț Israel.

Studiile în drept odată terminate, cu o mențiune mai mult decât onorabilă la Universitatea Cambridge din Anglia, tânărul Theodor Zissu întreprinde o expediție pe pământul Africii (cu scopul de a intra în Palestina ilegal, aflată atunci sub mandat britanic – n.n.-I.Ș.).

Într-un automobil special echipat pentru a putea străbate drumurile primitive și cărările pustiului, Theodor Zissu cutreieră întinderile continentului negru și la întoarcere decide să călătorească din Egipt în Ereț Israel, prin peninsula Sinai.

Neghevul, cu întinderile sale părăginite, îl impresionează în mod deosebit și astfel se naște ideea că acest teritoriu poate fi readus la viață prin fertilizarea pământului cu ajutorul unei colonizări evreiești masive.

Theodor Zissu nu se mulțumește doar cu enunțarea vagă a unor idei. El leagă relații cu diverși politicieni, redactează și expediază memoriile deputaților Parlamentului de la Londra și la Liga Națiunilor, plecând la Geneva unde ia contact cu șefii delegațiilor europene.

Memoriile pe care le întocmește conțin nu numai capitole asupra sionismului, a Declarației Balfour, antisemitismului din țările Europei și aliaiei în Ereț Israel, ci și expozeuri asupra Neghevului (suprafața, caracterul geografic, clima, flora, fauna și populația acestuia). Cuvintele sale se termină prin motivarea cererii de a se acorda coloniștilor evrei Neghevul.

A.L. Zissu, tatăl lui Theodor Zissu, prezintă astfel acțiunea fiului său: „Un tânăr evreu necunoscut, care abia trecut de pragul majoratului, cu

superba nepăsare a tinereții față de piedici și obstacole, nehandicapat de reticențe, sfidând dimensiunile problemei și neintimidat de gândul paralizant că el nu e decât o picătură în oceanul judaic, clamând auzul opiniei publice engleze o nouă soluție pentru nevoia disperată, arzătoare de pământ a singurului popor fără pământ”.

Singur, fără nici o calitate, fără mandat, nesprișnit de nimeni, tânărul acesta și-a susținut proiectul oriunde o gazetă engleză se arăta dispusă să-i dăruiască un spațiu.

Studiul întocmit de Theodor Zissu, pe baza cercetărilor efectuate, a văzut lumina tiparului în 1939, într-un volum intitulat „The Neghev”, apărut prin grija „Grupului de studii pentru chestiunea evreiască de la Geneva”.

De la articole și polemici, a trecut la memorii și studii ample, a bătut, la ușile ministerelor de resort, ale parlamentarilor și ale altor oameni politici și a stârnit atenția și interesul saloanelor.

Strigătul lui a trecut în presa altor țări, în Canada, Suedia, Polonia, Elveția, în Camera Comunelor și Camera Lorzilor, la Comisia Mandatelor de la Geneva, la Liga Națiunilor.

Theodor Zissu a fost audiat de Comisia Woodhead, iar în cele din urmă guvernul englez și-a însușit proiectul. Asociația Anglo-Palestiniană, Societatea Regală Asiatică și Academia Regală din Londra, precum și Universitatea din Oxford i-au ascultat expunerile.

Mulțumită cunoștințelor sale ample, a relațiilor cu cercurile înaltei societăți londoneze și inspirat fiind de încrederea în idealul său, Theodor Zissu a reușit să fie prezentat în fața miniștrilor britanici pentru a expune programul său de colonizare a Neghevului. Nu i-au lipsit nici susținători. Circa 100 de membri ai Parlamentului englez, Sir Frank Sandersohn, celebrul orientalist, prof. Driver de la Universitatea din Oxford și colonelul Jervis, fost guvernator al peninsulei Sinai, l-au ajutat din plin.

A fost primit în audiență de către Lloyd George și lordul Peel, ziare și publicații engleze de mare popularitate cum ar fi „Spectator”, „Daily Telegraph” și „Manchester Guardian” au deschis coloanele lor articolelor lui Theodor Zissu.

Proiectul colonizării evreiești în Neghev elaborat de Theodor Zissu a format obiectul a numeroase articole și în ziarul „Star” (august 1939) și ziarul ebraic „Haboker” (iunie 1939) ș.a.

În cartea *Cucerim deșertul*, editată de Keren Hayemeth Leisrael, se sublinia în titlu: „Un evreu din România a explorat Neghevul; Theodor A.L. Zissu pe drumul patriarhilor”. A pornit într-acolo să cerceteze căror pricini se datorează căderea în paragină, transformarea în deșert a unei provincii

unde se perindaseră trei civilizații: davidică, romană, bizantină, și cum ar putea să fie readusă la viață.

Theodor Zissu prevedea aproape fiecare fază a evoluției viitoare în dezvoltarea Neghevului și trasează o seamă de proiecte care anticipează tot ce a început să se realizeze după 1948.

E surprinzător cum Theodor Zissu a sesizat proporția și natura problemelor economice și evoluția lor, în special exploatarea surselor minerale, cupru, potasiu, fosfat, kalium, petrol etc., pescuitul, dezvoltarea portului în golful Akaba și importanța accesului la Marea Roșie, a căilor de comunicație și a mijloacelor de transport, precum și valoarea politică a prezenței evreiești la poarta Asiei și Africei.

Cartea *Cucerim deșertul* menționa că revine evreilor din România, alături de întregul iudaism, să se angajeze în realizarea ideilor lui Theodor Zissu.

Documente ale acelor vremi vorbesc despre o adunare ținută în Camera Comunelor la 8 mai 1939, în care s-a dezbătut „Problema refugiaților evrei – Neghevul, o soluție”, reamintind că Theodor A. L. Zissu care a călătorit mult în Palestina, în special în Neghev, și a întocmit un studiu vast asupra acestui proiect, va lua cuvântul la această adunare.

Arthur Lurie, vicedirector general în Ministerul de Externe și fost ambasador al Israelului în Marea Britanie și Canada, iar pe vremea mandatului unul dintre principalii colaboratori în Departamentul Politic al Agenției Evreiești din Londra, scria la 21 octombrie 1966 ziarului „Jewish Observer”:

„Nota despre Theodor Zissu în numărul dvs. din 2 septembrie trezește vie în amintirea mea, după aproape 30 de ani, figura aceluși tânăr distins care a fost mult timp un frecvent vizitator al biroului meu din 77 Great Russel Street (sediul Organizației Sioniste), însoțit de I.M. Gwyer, fiul Primului Magistrat (Chief Justice) al unui stat din India și coleg la Universitatea Cambridge; el umbla agitat, făcând pași mari încolo și înapoi, demonstrând cu înflăcărare posibilitățile Neghevului și criticând în același timp, cu cuvinte aspre, miopia conducerii sioniste care nu le sesizase. Theodor Zissu avea de fapt o concepție și o viziune a posibilităților Neghevului cu mult mai înainte ca ele să fi devenit o doctrină sionistă acceptată pentru a sublinia importanța lui în viitorul Israelului ”.

Una dintre personalitățile marcante ale Israelului, cunoscutul sionist Breslavski, relatează în lucrarea sa *Cunoaște-ți țara* întâlnirea sa în anul 1937 cu Theodor Zissu, pe atunci în vârstă de 22 ani: „Tânărul mi-a trezit interesul și chiar m-a uimit dezvoltându-mi eforturile depuse până în prezent

și modul cum a renunțat la cariera de avocat, hotărând să-și dedice viața operei de colonizare a Neghevului”.

Activitatea acestui tânăr evreu român a fost caracterizată printr-un dinamism deosebit. Dar forța politică în naștere a fost nimicită înainte de vreme de tăvălugul morții. O dată cu începerea războiului împotriva barbarilor hitleriști, Theodor Zissu a înțeles că este inevitabilă o încetare temporară a activității sale politice și, fără a sta pe gânduri, a înlocuit ascuțișul peniței cu cel al baionetei. El s-a înrolat în armata engleză cu gradul de locotenent de motorizate². Theodor Zissu a fost ucis în luptele de la El Alamein (nordul Africii) în floarea vârstei de 28 ani, fiind înmormântat la cimitirul britanic din Alexandria – Egipt.

Zguduitoare a fost scena când Șaike Dan, șeliahul parașutat³, i-a comunicat lui A. L. Zissu despre pierderea fiului său: „Ochii i s-au stins, s-a legănat în scaun și mi-a strâns mâna cu putere; au fost secunde care au durat o veșnicie, după care a urmat tăcerea”.

Odil, soția lui Theodor Zissu, și-a dedicat restul vieții creșterii unicei lor fiice Dina, care nu uită pe cel care a fost Theodor Zissu și periodic se reculeg la mormântul lui.

E regretabil că nicăieri în documentele oficiale și în rapoartele Organizației Sioniste nu se dă importanța cuvenită operei realizate de acest tânăr și întreprind pionier al Neghevului și că noi, cei originari din România, trebuie să amintim și să scoatem în evidență fapte pe care istoria trebuia de mult să le înregistreze.

Orașul Beer Șeva, la intervenția originarilor din România, cinstind memoria acestui demn fiu al evreimii române, a acordat parcului din fața impunătoarei clădiri Merkaz Haneghev denumirea de KIKAR THEODOR ZISSU, iar o stradă din cartierul Lamed poartă numele de A.L. Zissu (tatăl), gânditor și tălmăcitor al ideii sioniste.

E regretabil ca trecutul nostru însângerat din anii de urgie prin care am trecut și figurile luminoase și proeminente ale evreimii române, cărora, așa după cum se cunoaște, le datorăm în mare parte supraviețuirea, să se piardă în întunecimea trecutului.

E regretabil că îndrăgita noastră revistă MINIMUM, măcar la rubrica CALENDAR, nu pomenește și de acest brav fiu al evreilor din România”⁴.

Note și text pregătit pentru tipar de I. Șerbănescu

Note

¹ Fragmente publicate în volumul 3 (ivrit) din Enciclopedia *Contribuția evreimii române la reînființarea și dezvoltarea Statului Israel*, apărută prin strădania și abnegația SIR – Sevet lotzei România, precum și din articolul publicat în ziarul „Viața Noastră” din 23 iulie 1993, cu referire la viziunea de pionier al Neghevului, a lui Theodor Zissu, care, în mare măsură, a devenit realitate.

² Există și opinia că ar fi luptat în cadrul aviației militare britanice.

³ În anul 1943, un grup de militari britanici, printre care și israelianul Șaike Dan, viitorul șef al serviciilor secrete ale Statului Israel, a fost parașutat în România, cu misiunea de a sprijini acțiunile militare ale Aliaților. El a intrat în legătură cu conducători sioniști din România, pregătind aliaua ilegală din anii 1943 – 1944.

⁴ Semnatarul acestor rânduri, D. Filip Faibiș, este autorul textului din *Enciclopedia* și al articolului apărut în „Viața Noastră”. El a revenit asupra acestui episod istoric cu ocazia inaugurării unui parc în Beer Șeva, care poartă numele eroului acestor relatări. Articolul pe care-l publicăm și care a apărut în ziarul „Viața Noastră” din Tel Aviv la data de 1 august 2003, ne-a fost pus la dispoziție de scriitoarea israeliano – română, Gina Sebastian-Alcalay, pentru care îi mulțumim.

Placa memorială este așezată în parcul orașului Beer Șeva, cu o numeroasă populație originară din România, puternic centru de învățământ superior – ilustrat de Universitatea „Ben Gurion”.

DINASTIA ANTICARILOR

de P. BILCIURESCU

Începuturile anticarilor [din București] datează din anii 1878-1879. Condițiile erau neprielnice pentru un astfel de comerț. Prietenii cărților se adunau pe maidan, sub cerul liber.

La 3¹/₂-4 iarna, după-amiază când se întuneca, negustorii erau siliți să-și închidă lăzile și dulapurile cu hârtoage și manuscrise și să plece spre casă. Anticarii stăteau pe viscol, pe ploaie sau pe arșiță, văzându-și de meseria lor. Când s-a produs un uragan prin 1921, un dulap cu cărți, luat de vânt, a ajuns în Dâmbovița. A plecat, plutind mai departe.

Cu toate acestea, pe frig și pe căldură, profesorii, studenții și elevii, la sfârșitul veacului al XIX-lea încurajau comerțul, contribuind cu toții la progresul lui.

Anticarii de altădată și-au avut standul mai întâi pe Bulevardul Elisabeta, unde e Palace Hotel, apoi pe Maidanul lui Duca – în spatele Vămii Poștei, pe Cheiul Gârlei – Podul Mihai Vodă și, în fine, în „Casa anticarilor”, construcție ridicată din îndemnul lui N. Iorga, cu ajutorul primăriei și cu banii anticarilor.

Sunt trei dinastii de anticari care, din tată în fiu, au lucrat în această nobilă branșă, contribuind la ridicarea bibliofiliiei și a nivelului intelectual: Polak, Pach și Gherner.

Marcu Polak avea prăvălie pe Cheiul Gârlei. Era un anticar bibliofil. Se pricepea la lucrări bisericești și cărți vechi românești. A făcut numeroase donațiuni Academiei Române, Muzeului Militar, Facultății de Teologie și Arhivelor Statului. A murit în 1934.

A lăsat doi copii să-i continue drumul. Mișu Polak are anticariatul „Graiul Românesc”, iar Jean Polak activează la Paris, la firma „Livres anciens”, rue de Richelieu.

Dinastia Pach. Tatăl, Moritz Pach, a avut trei copii: Iulius, Herman și Mișu – anticari cunoscuți; copiii acestora, la rândul lor, fac anticărie.

Dinastia Adolf Gherner. Bătrânul a deschis prăvălie către sfârșitul secolului 19. Cei trei copii ai săi au și azi anticărie în str. Brezoianu.

Alți anticari renumiți au fost:

Weissman, a cărui dugheană se afla pe Cheiul Gârlei, unde găseai cărți bisericești și documente cu litere chirilice. Albert Zwiebel, ce avea anticariat la el acasă, în strada Bradului, specialist fiind în cărți vechi din secolul 18 și 19; Pahl, un izolat, un misogin, ce vindea în str. Anton Pann hârțoage din secolul 17 și 18; Vogel Israel, a cărui specialitate erau cărțile pentru școlari și literatura romantică, și Iancu Eskenazi – om deștept și jovial – cu prăvălia în str. Edgar Quinet.

Maniile clienților

Unii clienți erau și prieteni ai anticarilor. Veneau aproape zilnic în prăvălia lor, nu numai ca să cumpere, dar și de dragul de a privi tomurile prăfuite, de a sta de vorbă și de a trăi în acel climat al slovei tipărite.

Anticarii pomenesc cu dragoste de profesorul dr. Jean Cantacuzino, de regretatul Ionel Vulturescu, mort în împrejurări atât de tragice, de prof. dr. C. Angelescu, de inginerul Flaviu Baldovin, de profesorul Nae Barbă-Ionescu, profesorul Burghele, prof. dr. C. Ionescu-Mihăești și de mulți alții în viață sau trecuți în Orientul Extern.

Nu trecea zi să nu viziteze pe anticari N. Iorga. Chiar când a fost prim-ministru nu s-a abătut de la acest ritual. Aveau loc discuții culturale între el și alți savanți. Păcat că nu era de față un stenograf care să fi înregistrat acele interesante convorbiri.

Anticarii vindeau mai ieftin lui N. Iorga, care înzestra bibliotecile cu cărțile cumpărate. El n-avea noțiunea banului. Dacă i se cerea 1000 lei pentru o carte, oferea zece lei. Și, de multe ori, anticarul îi ceda volumul pe acest preț modest.

Prof. dr. Angelescu, de teama microbilor, nu punea mâna pe cărți, iar acasă deschidea ușa apăsând pe clanță cu cotul. Fel de fel de maniaci se perindă în prăvălia anticarilor. Unii vând cărți, crezând că posedă comori, alții dau dovadă de o incultură crasă. O pildă: cineva vine să caute pentru fiul său – licean – un dicționar româno-latin. Anticarul îl întreabă: „Nu doriți și latin-român?”. „Nu-l iau”, răspunde clientul, „Să-l ia latinii. Eu cumpăr numai ceea ce îmi trebuie”.

Situația actuală

Am stat de vorbă cu d. Mișu Polak, proprietarul firmei „Graiul Românesc”, fiul faimosului Marcu Polak. Domnia-sa mi-a spus câte ceva în

legătură cu comerțul de cărți în vremurile actuale. Mulți inși nechemați și nepregătiți care au intrat în această meserie au compromis anticariatul. Cartea nu ajunge în mâna aceluia care trebuie: adevăratul anticar trebuie s-o recomande numai persoanei care are nevoie de ea. Falsul anticar o vinde oricui pe un preț derizoriu. Un anticar autentic e ca un medic bun; pune diagnostice juste.

Înmulțirea anticarilor s-a produs din pricina războiului; dar nechemații – oameni fără tradiție și cultură – se vor exclude singuri din breaslă.

Domnește, într-adevăr, o criză a cărții. Ea nu s-a scumpit în proporție cu scumpirea vieții. Înainte de război, un roman francez se vindea cu 50 de lei (2 kg. de carne), azi îl vinzi cu 2.000 de lei, nici măcar o jumătate kg. de carne.

Bibliotecile de împrumut ne fac concurență, căci omul n-are bani și ia cărți cu chirie, iar anticarul nu posedă cărți suficiente; cele ce vor veni din Franța vor atinge prețuri astronomice.

Anticăria nu îmbogățește. Îți scoți numai existența. Cei care nu au bani nu pot cumpăra, cei cu bani, neavând cultură, nu intră în prăvălia anticarilor.

Perspective pentru viitor: să se tipărească cât mai multe cărți noi, ca omul să-și vândă pe cele vechi, ca astfel să poată înflori comerțul anticarilor.

La plecare, Mișu Polak mi-a mai spus: „Un ultim cuvânt. Trebuie făcută o deosebire între negustorul de cărți și anticar. Cel dintâi, e interesat, cartea pentru el e o marfă – pe când anticarul pasionat și colecționar o recomandă numai cunoscătorului și plânge după ce-a vândut-o, regretând-o ca pe un bun propriu, rupt din suflet”.

„Poporul”, Anul I, nr. 19, 23 februarie 1946

O CARTE DESPRE „STRUMA”

(*With No Way Out* – de Efraim Ofir)

Succesul repurtat de apariția în limba ebraică a cărții lui Efraim Ofir, *Fugăriți fără scăpare*, a determinat traducerea acesteia în limba engleză, sub titlul *With No Way Out* și publicarea ei de către Editura Fundației pentru Studii Europene, din Cluj-Napoca.

Tradusă excelent de Joseph Wechsler și Tudor Chefner, cartea a apărut inițial sub egida ACMEOR – seriile de documente și mărturii – și a fost editată de dr-ul Șlomo Leibovici-Laiș.

Versiunea în limba engleză aduce câteva informații în plus referitoare atât la anumite evenimente care au avut legătură cu tragedia vasului „Struma”, cât și la victime. Aceste informații au fost puse la dispoziția autorului prin bunăvoința Muzeului Yad Vashem.

Intenția mărturisită a istoricului israelian a fost să adune în acest volum doar acele segmente ale celor mai importante relatări și articole apărute pe această temă, dar cercetând cu atenție arhivele a realizat că există numeroase versiuni, pe care le-a adunat și publicat, încercând totodată să pătrundă înțelesul fiecărei versiuni în parte.

Lucrarea include majoritatea documentelor disponibile astăzi: mărturii, memorii, documente și referințe ale organizațiilor guvernamentale ale țărilor implicate, ca și articolele și rapoartele personale ale diverșilor cercetători care s-au ocupat de tragedia Strumei.

Volumul începe cu evocarea circumstanțelor care i-au determinat pe evreii români să-și riște viața pentru a scăpa de persecuțiile la care erau supuși și continuă cu discutarea politicii românești în privința emigrării evreilor, cu eșecul organizațiilor evreiești în a convinge marile puteri să salveze viața evreilor, cu rigiditatea politicii britanice față de refugiați; cu indiferența autoritățile turcești; cu reacția populară la tragedia vasului „Struma” și cu efectul acestei tragedii în politica românească și în cea sionistă.

Cartea atinge, de asemenea, un număr de probleme marginale, cum ar fi procesele care au urmat catastrofei, precum și implicațiile socio-politice ale acesteia.

Prin multitudinea fațetelor și a implicațiilor sale, „Struma” a fost o sinteză a problemelor cu care s-au confruntat evreii europeni în timpul celui de-al doilea război mondial, iar reputatul cercetător Efraim Ofir se alătură, prin această carte, efortului de a păstra vie memoria victimelor, aducând în același timp o lumină nouă asupra semnificației cazului „Struma” ca întruchipare a destinului evreilor în general, și al evreimii române în special, în timpul celui de-al doilea război mondial.

GINA PANĂ

București 28 Ianuarie 1946

SOCIETATEA NAȚIONALĂ
DE
CRUCE ROȘIE

ROMÂNIEI

SEDIUL { Str. Biserica Amzei, 29
Str. Nicolae Bălcescu, 40
Telefon 2.28.67

A D E V E R I N T A

No. 543

Prin prezenta adeverință, că Comitetul Internațional al Crucii Roșii de la Geneva, ne-a comunicat în anul 1942, că în urma naufragiului vasului " Struma ", nu a fost nici un supraviețuitor.

În Martie 1945 am telegrafiat Rabinatului din Istanbul, cerând relații asupra acestui naufragiu, la cererea D-lui Max Ludovic, domiciliat în București, str. Apolodor Nr.20. Răspunsul ne-a parvenit peste câteva zile, confirmând cele relatate de Comitetul Internațional din Geneva.

Pe lista călătorilor, îmbarcați pe vasul " Struma " figurau fiii D-lui Max Ludovic, - Emanuel, Emanoil și Eduard Ludovic.

DIRECTOARE

EUF. GH. IOAN

MINISTERUL AFACIUNILOR INTERNE

DIRECȚIUNEA GENERALĂ A POLIȚIEI
DIRECȚIUNEA POLIȚIEI DE ȘTABILITATE

No. 55912-S 15 Septembrie 1941

COMITETUL "I ALIYA" DEPE LANGĂ
NOVA ORGANIZAȚIE SIONISTA.

La petiția D-va din 4 Septembrie 1941, v.
comunicăm că emigranții înscriși pentru plecare
cu vaporul " Struna ", cum și cei ce se vor mai
înscri, vor putea părăsi țara, îndeplinind toate
formalitățile de emigrare.

În același timp ne veți înainta un tabel
cu numele din taberile de muncă sau lagire și
cari s'au înscris pentru emigrare, cu vasul
" Struna ", spre a se organiza plecarea lor.

DIRECTOR GENERAL
General de Divizie
Ea. Looveanu

Looveanu

DIRECTOR

E. Neagu Ionescu
E. Neagu Ionescu

